

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ

Διπλωματική Εργασία

**Η δημιουργία διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών
σπουδών στο πλαίσιο της Ε.Ε. με σκοπό τη διεθνοποίηση**

Θεώνη Αναστοπούλου

Επιβλέπων: Άγγελος Κότιος, Καθηγητής

ΠΕΙΡΑΙΑΣ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017

Η Θεώνη Αναστοπούλου βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

(υπογραφή)

Η δημιουργία διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών στο πλαίσιο της Ε.Ε. με σκοπό τη διεθνοποίηση

Θεώνη Αναστοπούλου

Σημαντικοί όροι: Ανώτατη Εκπαίδευση, Κοινά Προγράμματα Σπουδών, Erasmus Mundus, Ευρωπαϊκή και Ελληνική πολιτική

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τη συμβολή των διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η έρευνα που εφαρμόστηκε είναι βιβλιογραφική, περιγραφική και ποιοτική. Μέσω της βιβλιογραφικής έρευνας ορίστηκε η έννοια της διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης και των διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών. Μέσω της περιγραφικής έρευνας καταγράφηκαν η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική πολιτική για τα διακρατικά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών. Συγκεντρώθηκαν μελέτες, εκθέσεις και στατιστικά στοιχεία ειδικότερα για τα Erasmus Mundus κοινά προγράμματα σπουδών με έρευνα αρχείου. Στη συνέχεια έγινε ποιοτική ανάλυση των ευρημάτων. Διαπιστώθηκε ότι η Ευρωπαϊκή πολιτική υποστηρίζει τα διακρατικά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών και συμβάλει στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω αυτών. Σε εθνικό επίπεδο διαπιστώθηκε ότι η Ελλάδα έχει προχωρήσει σε αρκετές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να θέσει το πλαίσιο λειτουργίας των διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών και να διευκολύνει την διεθνοποίηση. Τέλος, εξετάστηκε το παράδειγμα του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus Mundus. Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν οι βασικές αρχές δημιουργίας ενός άριστου Erasmus Mundus κοινού προγράμματος σπουδών, τα επί μέρους κύρια σημεία κάθε αρχής και καλές πρακτικές σε ό,τι αφορά το σχεδιασμό, ίδρυση, λειτουργία και βιωσιμότητα του προγράμματος.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον Επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Άγγελο Κότιο ο οποίος μου εμπιστεύθηκε την εκπόνηση της μελέτης του συγκεκριμένου θέματος και με καθοδήγησε στο σχεδιασμό της εργασίας. Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω τα άλλα δύο μέλη της εξεταστικής επιτροπής, την Καθηγήτρια κα Μαρία Μενδρινού και την Επίκουρη Καθηγήτρια κα Φωτεινή Ασδεράκη για την κριτική ανάγνωση και τις πολύτιμες συμβουλές στη διαμόρφωση του τελικού κειμένου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στην κα Ασδεράκη που με τη δυναμική της παρουσία σε όλη τη διάρκεια του προγράμματος με μύησε σε ένα νέο συναρπαστικό πεδίο γνώσεων και δράσεων που άνοιξε τους ορίζοντες στην επαγγελματική μου καριέρα.

Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ από καρδιάς απευθύνω και στους δικούς μου ανθρώπους που στήριξαν από την αρχή ως το τέλος την όψιμη αυτή προσπάθεια.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνικές

ΑΕΙ: Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

ΔΠΜΣ: Διακρατικά Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών

ΔΠ: Διακρατικά Προγράμματα

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΜΚΠΣ: Erasmus Mundus Κοινά Προγράμματα Σπουδών

ΕΧΑΕ: Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

ΙΚΥ: Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών

ΤΕΙ: Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Ξενογλώσσες

ACA: Academic Cooperation Association

CIMO: Centre for International Mobility

DAAD: German Academic Exchange Service

DG EAC: Directorate General Education and Training

DS: Diploma Supplement

EACEA: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency

EAIE: European Association for International Education

ECA: European Consortium for Accreditation in higher education

ECTS: European Credit Transfer and Accumulation System

EMMCs: Erasmus Mundus Masters Courses

EMQA: Erasmus Mundus Quality Assurance

ENQA: European Association for Quality Assurance in Higher Education

EQAR: European Quality Assurance Register for Higher Education

ESU: European Students' Union

ESG: Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area

EUA: European University Association

EURASHE: European Association of Institutions in Higher Education

ISCED: International Standard Classification of Education

MEIRIES: Mission Europe et International pour la Recherche, l'Innovation et l'Enseignement Supérieur

NUFFIC: Netherlands Organization for International Cooperation in Higher Education

SIU: Centre for International Cooperation in Higher Education

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ	Σελίδα
Πίνακας 1: Κίνητρα για Διεθνοποίηση	10
Πίνακας 2: Δράσεις Διεθνοποίησης	12
Πίνακας 3: Προβλήματα διεθνοποίησης	23
Πίνακας 4: Ικανοποίηση από το Πρόγραμμα EM (2009-2013)	38
Πίνακας 5: Ικανοποίηση από την ποιότητα του προγράμματος σπουδών (EMMC 2009-2013)	39
Πίνακας 6: Κίνητρα συμμετοχής σε ένα ΕΜΚΠΣ	39
Πίνακας 7: Η διάδοση του ΕΜΚΠΣ ανά γεωγραφική περιοχή	40
Πίνακας 8: Οι επικρατέστερες χώρες προέλευσης των υποτρόφων ΕΜΚΠΣ (2004-2017)	41
Πίνακας 9: Ο αντίκτυπος του EM σε διάφορους τομείς	42
Πίνακας 10: Οι προσδοκίες φοιτητών και αποφοίτων από το EM σε διάφορους τομείς	43
Πίνακας 11: Συμβολή του ΕΜΚΠΣ στις απαιτούμενες δεξιότητες	44
Πίνακας 12: Απασχολησιμότητα μετά την αποφοίτηση	45
Πίνακας 13: Απαιτούμενο διάστημα για την ανεύρεση εργασίας	45
Πίνακας 14: Συνάφεια αντικειμένου σπουδών και θέσης εργασίας	46
Πίνακας 15: Βελτίωση της γλωσσικής ικανότητας	46
Πίνακας 16: Η προσωπική ζωή φοιτητών και αποφοίτων	47
Πίνακας 17: Προτεραιότητες για την αριστεία ενός ΕΜΚΠΣ	53

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Σημασία του θέματος	1
1.2 Ερευνητικό ερώτημα και υποθέσεις εργασίας	2
1.3 Επισκόπηση βιβλιογραφίας	2
1.4 Μεθοδολογία	3
1.5 Δομή εργασίας	4
2. ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	5
2.1 Ορισμός της Διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης	5
2.2 Αφορμές για Διεθνοποίηση	6
2.3 Κίνητρα Διεθνοποίησης	7
2.4 Δράσεις διεθνοποίησης	10
3.ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	14
3.1 Τύποι διακρατικών προγραμμάτων	15
3.2 Σύγκριση των τύπων διακρατικών προγραμμάτων	18
3.3 Η Ευρωπαϊκή πολιτική για τα ΔΠΜΣ	24
3.4 Η Εθνική πολιτική για τα ΔΠΜΣ	30
3.5 Το παράδειγμα του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus Mundus για τα ΔΠΜΣ	34
3.6 Τα ΕΜΚΠΣ σε αριθμούς	37
3.7 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε Ατομικό επίπεδο	41
3.8 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε Επίπεδο Ιδρυμάτων	47
3.9 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε επίπεδο εθνικό και σε επίπεδο Ε.Ε.	50
4. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΥ ΕΜΚΠΣ	52
4.1 Εμπειριστατωμένο όραμα	53
4.2 Ενιαία στρατηγική για τη μάθηση, τη διδασκαλία και το προσωπικό	64
4.3 Οικονομική και διοικητική διαχείριση και στρατηγική διεθνοποίησης	69
4.4 Η προσέλκυση άριστων φοιτητών, η ποιότητα του προγράμματος και η αξιοποίηση των αποφοίτων	78
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	86
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	92

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σημασία του θέματος

Η διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτελεί κεντρικό σημείο ενδιαφέροντος τις τελευταίες δεκαετίες. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ευρώπη καλούνται όχι μόνο να γίνουν πιο ανταγωνιστικά αλλά και να αναπτύξουν συνεργασίες σε παγκόσμια κλίμακα. Τα ΔΠΜΣ είναι μία από τις πολλές εναλλακτικές δράσεις προς αυτήν την κατεύθυνση. Στην παρούσα εργασία η έννοια ΔΠΜΣ υποδηλώνει μια ολοκληρωμένη σειρά εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που οργανώνονται και υλοποιούνται από κοινού από αρκετά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα διαφορετικών χωρών με σκοπό την παραγωγή προκαθορισμένων μαθησιακών αποτελεσμάτων μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και την απονομή μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης.

Διαθέτουν διεθνή χαρακτήρα ως προς το σκοπό που επιτελούν, τον τρόπο που υλοποιούνται και τα μαθησιακά αποτελέσματα που παράγουν. Συμβάλουν καθοριστικά στην φήμη και στη διεθνή προβολή των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που τα προσφέρουν και ως εκ τούτου αποτελούν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών και την ενίσχυση των εσόδων τους. Ειδικότερα τα ΔΠΜΣ που υλοποιούνται στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus Mundus έχουν ένα ακόμη χαρακτηριστικό εξ ορισμού, την αριστεία.

Στην Ελλάδα, η διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι δυσχερής. Η επιλογή των αλλοδαπών φοιτητών και ο ετήσιος αριθμός των εισακτέων ανά τμήμα βρίσκονται αυστηρά υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας χωρίς τη συμμετοχή των πανεπιστημίων. Επίσης, η γλώσσα φοίτησης είναι ένα ουσιαστικό εμπόδιο για την εκπαίδευση διεθνών φοιτητών, αφού επί του παρόντος οι προπτυχιακές σπουδές οργανώνονται αποκλειστικά στην Ελληνική γλώσσα. Τέλος, η δραματική μείωση των κρατικών δαπανών σε συνδυασμό με τη μεγάλη αύξηση των εισακτέων περιορίζει τα πανεπιστήμια στις απολύτως απαραίτητες δραστηριότητες εκπαίδευσης.

Η υλοποίηση ΕΜΚΠΣ που εξασφαλίζουν ταυτόχρονα ποιότητα σπουδών, ελκυστικότητα, οικονομικούς πόρους και φήμη θα μπορούσε να είναι μία διέξοδος στο πρόβλημα της διεθνοποίησης. Είναι σημαντικό λοιπόν να εξεταστεί εάν υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία και το θεσμικό πλαίσιο σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο ώστε τα εκπαιδευτικά ιδρύματα να στραφούν προς αυτήν την κατεύθυνση.

1.2 Ερευνητικό ερώτημα και υποθέσεις εργασίας

Το ερευνητικό ερώτημα που καλείται να απαντήσει η παρούσα εργασία είναι εάν τα διακρατικά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών ενισχύουν τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Ειδικότερα θα διερευνηθούν και θα υποστηριχθούν οι εξής τρεις υποθέσεις εργασίας:

Υπόθεση 1: Η διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω των ΔΠΜΣ υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή πολιτική.

Υπόθεση 2: Η διεθνοποίηση της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω των ΔΠΜΣ υποστηρίζεται από την Εθνική πολιτική για τα ΔΠΜΣ.

Υπόθεση 3: Η δημιουργία ενός ΔΠΜΣ στο πλαίσιο του Erasmus Mundus εγγυάται την ποιότητα και εξυπηρετεί τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

1.3 Επισκόπηση Βιβλιογραφίας

Κατά την εξέταση της βιβλιογραφίας για το θέμα της διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν αρκετές αναφορές.

Αυτές αφορούν στον ορισμό της έννοιας (Knight 2008; Teichler 2009, Beelen & Jones 2015), τα κίνητρα για διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης (Altbach & Knight 2007, Knight 2008, Wilson 2013, De Wit, Hunter & Coelen 2015, Engel, Sandström, der Aa & Glass 2015, Minola, Donina & Meoli 2016), τις δράσεις διεθνοποίησης (Ketikidis & Kefalas 2012, Sursock 2015, Khalid, Ali, Islam, Khaleel & Shu 2017) και την ποιότητα των δράσεων αυτών (De Wit 2015, Gregersen-Hermans 2015, Cattaneo, Meoli & Paleari 2016, Aerden 2017).

Δεδομένου ότι τα ΔΠΜΣ είναι εξ ορισμού κοινά προγράμματα σπουδών είναι απαραίτητη και η επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά στα κοινά προγράμματα. Η έρευνα έδειξε ότι απαντάται μεγάλη διαφοροποίηση στην έννοια του κοινού προγράμματος. Αυτή μπορεί να υποδηλώνει τον τρόπο που οργανώνεται το πρόγραμμα σπουδών, το επίπεδο σπουδών που αφορά, τον τύπο του τίτλου που απονέμει, το είδος των εταίρων και τη γεωγραφική τους θέση (EUA 2006, Knight 2008b;2011, Obst, Kuder & Banks 2011, Olds 2011, Aerden & Reczulska 2010;2013, Aerden & Lokhoff 2013, Aerden 2016). Για το θέμα της διεθνοποίησης ειδικότερα μέσω των ΔΠΜΣ καταγράφονται αναφορές σχετικά με την ποιότητά (Aerden & Braathen 2011, Hénard, Diamond & Roseveare 2012, Aerden 2017) και την βέλτιστη υλοποίησή τους (EC/EACEA/Eurydice 2013:2015, Delpouve 2016).

Πλήθος ευρωπαϊκών οδηγιών, αποφάσεων και κανονισμών έχουν ψηφιστεί σχετικά με τα διακρατικά προγράμματα σπουδών. Οι ανακοινώσεις των υπουργικών συνόδων στην Πράγα, Βερολίνο, Βουκουρέστι, Μπέργκεν, Λονδίνο και Γερεβάν έχουν σαφείς αναφορές στα διακρατικά προγράμματα. Επίσης με τις αποφάσεις αριθ. 1720/2006/EK και αριθ.1298/2008/EK και με τον κανονισμό αριθ. 1288/2013 θεσπίζονται το πρόγραμμα δράσης στον τομέα της διά βίου μάθησης, το πρόγραμμα Erasmus Mundus και το πρόγραμμα Erasmus+. Με τις οδηγίες 2004/114 και 2016/801 ρυθμίζονται θέματα που αφορούν στην χορήγηση άδειας εισόδου και παραμονής στη χώρα. Επίσης έχει παραχθεί σε επίπεδο Ε.Ε. πλήθος κειμένων ήπιου νόμου για τη διασφάλιση της ποιότητας στο πλαίσιο της διεθνοποίησης (Σύσταση 2006/143/EK, Ανακοίνωση COM(2010)477, Συμπεράσματα 2014/C 183/07) και για τον εκσυγχρονισμό της ανώτατης εκπαίδευσης (Συμπεράσματα 2010/C 135/04, Συμπεράσματα 2011/C 372/09, Σχέδιο Συμπερασμάτων 2014/C 28/03).

Από την άλλη πλευρά, η Εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει πλήθος νόμων για την ίδρυση και λειτουργία διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών (Ν. 1268/1982, Ν. 2083/1992, Ν. 3404/2005, Ν.3685/2008, Ν. 4009/2011, Ν. 4485/2017), την αναγνώριση των περιόδων κινητικότητας και τη διασφάλιση της ποιότητας (Ν. 3374/2005), την αναγνώριση των ακαδημαϊκών τίτλων (Ν. 3328/2005) και την οργάνωση ξενόγλωσσων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Ν. 4009/2011, Ν. 4485/2017).

Σε ό,τι αφορά στην βιβλιογραφία για τα ΕΜΚΠΣ είναι εκτενής και περιλαμβάνει κυρίως τα αποτελέσματα χρηματοδοτούμενων έργων στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus (στατιστικά στοιχεία, οδηγοί διαχείρισης, μελέτες περίπτωσης, εκθέσεις καλών πρακτικών, ετήσιες απολογιστικές αναφορές). Τέλος αναφορές για τα ΔΠΜΣ που υλοποιούνται στην Ελλάδα απαντώνται στο πλαίσιο μελετών και χρηματοδοτούμενων δράσεων της Ε.Ε. και στις ιστοσελίδες των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που τα προσφέρουν (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

1.4 Μεθοδολογία

Η παρούσα έρευνα είναι βιβλιογραφική, περιγραφική και ποιοτική. Μέσω της βιβλιογραφικής έρευνας θα οριστεί η έννοια της διεθνοποίησης της Ανώτατης

Εκπαίδευσης και των διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών. Μέσω της περιγραφικής έρευνας θα καταγραφούν η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική πολιτική για τα ΔΠΜΣ. Επίσης θα συγκεντρωθούν μελέτες, εκθέσεις και στατιστικά στοιχεία ειδικότερα για τα ΕΜΚΠΣ μετά από έρευνα αρχείου. Στη συνέχεια μέσω της ποιοτικής ανάλυσης θα εξεταστούν ξεχωριστά οι υποθέσεις εργασίας και θα γίνει προσπάθεια να επιβεβαιωθούν. Τελευταία θα παρουσιαστούν τα ΕΜΚΠΣ ως παράδειγμα αριστείας και διεθνοποίησης και θα γίνει αναφορά στις βασικές αρχές δημιουργίας ενός άριστου ΕΜΚΠΣ.

1.5 Δομή εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται σύντομη αναφορά στη σημασία του θέματος, διατυπώνεται το ερευνητικό ερώτημα και οι τρεις υποθέσεις εργασίας. Ακολουθεί η επισκόπηση της βιβλιογραφίας και η μεθοδολογία που εφαρμόστηκε.

Στο δεύτερο κεφάλαιο καταγράφεται το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας. Εξετάζεται αναλυτικά το θέμα της διεθνοποίησης, διατυπώνεται ο ορισμός της έννοιας, αναφέρονται οι αφορμές και τα κίνητρα και καταγράφονται τρόποι διεθνοποίησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Στο τρίτο κεφάλαιο ορίζεται η έννοια των διακρατικών προγραμμάτων, γίνεται διάκριση αυτών ως προς τον τύπο τους και σύγκριση μεταξύ τους. Ακολουθεί η καταγραφή των κειμένων ήπιου νόμου που έχουν παραχθεί σε επίπεδο ΕΕ για τα διακρατικά προγράμματα σπουδών και της εθνικής πολιτικής όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τη σχετική ελληνική νομοθεσία. Τέλος, περιγράφεται το παράδειγμα των ΔΠΜΣ στο πλαίσιο του προγράμματος Erasmus Mundus και η επίδρασή τους στην διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε ατομικό, ιδρυματικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εντοπίζονται οι βασικές αρχές δημιουργίας ενός άριστου ΕΜΚΠΣ, τα επί μέρους κύρια σημεία κάθε αρχής και καταγράφονται καλές πρακτικές για κάθε φάση χωριστά.

Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εργασία και θέματα προς μελλοντική διερεύνηση.

2. ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Ορισμός της Διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης

Αν και η κινητικότητα των φοιτητών προς το εξωτερικό είναι ένδειξη διεθνοποίησης της εκπαίδευσης, η έννοια της διεθνοποίησης δε μπορεί να περιοριστεί στο πλαίσιο των διακρατικών δραστηριοτήτων. Η κινητικότητα του ακαδημαϊκού προσωπικού, η διαμόρφωση προγράμματος σπουδών με διεθνή χαρακτήρα, η ανάπτυξη μεθόδων μάθησης και διδασκαλίας που να εξυπηρετούν την διαπολιτισμική ανάπτυξη, η υλοποίηση διεθνών ερευνητικών έργων είναι μερικά ακόμη παραδείγματα. Τελικά ο όρος της διεθνοποίησης γίνεται κατανοητός και χρησιμοποιείται ανά τον κόσμο με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και από διαφορετικούς επωφελούμενους.

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η ορολογία που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τη διεθνή διάσταση της εκπαίδευσης περιλαμβάνει όρους όπως: παγκοσμιοποίηση, εκπαίδευση χωρίς σύνορα, διασυνοριακή εκπαίδευση, διακρατική εκπαίδευση, διεθνοποίηση στο εσωτερικό/εξωτερικό, διαπολιτισμική εκπαίδευση, πολυπολιτισμική εκπαίδευση, εκπαίδευση εξ αποστάσεως, δια αλληλογραφίας, διαδικτυακή, διεθνή αναπτυξιακή συνεργασία. Οι όροι αυτοί συνδέονται με ειδικότερα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης όπως είναι οι εκπαιδευτικοί πάροχοι, η απελευθέρωση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, η ανάπτυξη δικτύων, τα εικονικά πανεπιστήμια, τα παραρτήματα πανεπιστημίων και λοιπά.

Ο επικρατέστερος ορισμός της διεθνοποίησης είναι ότι πρόκειται για «μια διαδικασία που προσδίδει μια διεθνή, διαπολιτισμική ή παγκόσμια διάσταση στο σκοπό, τις λειτουργίες και τα παραδοτέα της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» (Knight, 2008).

Η Knight υποστηρίζει ότι αυτή η διαδικασία είναι δυναμική. Το μοντέλο της διεθνοποίησης σε εθνικό/ευρωπαϊκό επίπεδο επηρεάζει σημαντικά τη διεθνή φυσιογνωμία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μέσω της χρηματοδότησης και των θεσμικών πλαισίων που επιβάλλει (top-down). Από την άλλη πλευρά, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι αυτά που πραγματικά αναλαμβάνουν και πραγματοποιούν δράσεις διεθνοποίησης (bottom-up).

Η διεθνοποίηση αφορά μια ολοένα και αυξανόμενη σειρά από διασυνοριακές δράσεις αλλά δεν καταργεί τα σύνορα, αντίθετα από την παγκοσμιοποίηση (Teichler, 2009). Οι

Altbach και Knight (2007) διευκρινίζουν ωστόσο ότι η διεθνοποίηση και η παγκοσμιοποίηση είναι δύο όροι που συνδέονται μεν αλλά δεν ταυτίζονται. Η παγκοσμιοποίηση αφορά τις σύγχρονες τάσεις της οικονομίας και της εκπαίδευσης. Η διεθνοποίηση περιλαμβάνει τις πολιτικές και τις πρακτικές του εκάστου εκπαιδευτικού συστήματος και των πανεπιστημίων προκειμένου να ανταπεξέλθουν στο παγκόσμιο σκηνικό της εκπαίδευσης.

2.2 Αφορμές για Διεθνοποίηση

Η διαδικασία της διεθνοποίησης πέραν των αλλαγών που επιφέρει στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, υφίσταται και η ίδια αλλαγές (Knight, 2008). Η αλληλεπίδραση αυτή οφείλεται στις προκλήσεις που αναδύονται στο σύγχρονο περιβάλλον της Ανώτατης Εκπαίδευσης και οι οποίες συνοψίζονται στις εξής οκτώ: Παγκοσμιοποίηση, περιφερειακή ανάπτυξη, πληροφορική και επικοινωνίες, νέοι πάροχοι, εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης, δια βίου μάθηση και παρουσία πολλών και ποικίλων δρώντων.

Ως παράδειγμα παγκοσμιοποίησης, η απελευθέρωση του εμπορίου διευκολύνει την ελεύθερη διακίνηση εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε άλλες χώρες, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ενδιαφέρον για οργάνωση ολοένα και περισσότερων προγραμμάτων σπουδών με σκοπό το οικονομικό όφελος.

Η περιφερειακή ανάπτυξη έδωσε ώθηση στην δημιουργία ισχυρών συμμαχιών και στη χρηματοδότηση προγραμμάτων όπως το Erasmus, που λόγω της επιτυχημένης του πορείας απετέλεσε παράδειγμα καλής πρακτικής για χρηματοδότηση και άλλων διαπεριφερειακών προγραμμάτων, όπως το ΕΕ-Λατινική Αμερική.

Η πρόοδος στην πληροφορική και τις επικοινωνίες επέτρεψε τη χρήση νέων μεθόδων διδασκαλίας με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η εκπαίδευση εντός και εκτός συνόρων (πχ η διαδικτυακή εκπαίδευση).

Οι νέοι εκπαιδευτικοί πάροχοι έχουν επιχειρηματικό προσανατολισμό, επικεντρώνονται κυρίως στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση (και όχι στην έρευνα) σε διεθνές επίπεδο και λειτουργούν συμπληρωματικά με τα ΑΕΙ.

Η αναζήτηση εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης είναι επιτακτική ανάγκη καθώς οι εθνικές δαπάνες για την εκπαίδευση περιορίζονται. Οργανώνονται λοιπόν διακρατικά προγράμματα σπουδών με δίδακτρα που προσελκύουν εγχώριους και αλλοδαπούς φοιτητές.

Η δια βίου μάθηση αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ως πρόσθετο προσόν για την ατομική πρόοδο και για το συνολικό όφελος της χώρας με συνέπεια να αυξάνεται η

κοινωνική απαίτηση για παροχή συνεχούς εκπαίδευσης και κατάρτισης από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ώστε να παράγονται ενεργοί πολίτες σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η αύξηση του αριθμού και η ποικιλία των παραγόντων που εμπλέκονται στην προβολή, παροχή και κανόνες της διεθνούς διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης αφορά τους διάφορους φορείς (εθνικές αρχές, μη κυβερνητικούς οργανισμούς, επαγγελματικά σωματεία κα) και την αποστολή τους (άσκηση πολιτικής, χρηματοδότηση, δικτύωση, διάχυση πληροφορίας) καθώς και τις ποικίλες δράσεις τους ως αποτέλεσμα αυτής της αποστολής (υποτροφίες, ακαδημαϊκή κινητικότητα, διασφάλιση ποιότητας κα). Ενδεικτικά αναφέρεται μελέτη του EC/EACEA/Eurydice (2013) σχετικά με τις δράσεις των κρατών μελών της ΕΕ ως προς συγκεκριμένους δείκτες που σχετίζονται με τη διευκόλυνση της μαθησιακής κινητικότητας με σκοπό τη διεθνοποίηση. Συγκεκριμένα στη μελέτη παρουσιάζεται τι μέριμνα λαμβάνεται από τις εθνικές αρχές τόσο για τη διάχυση της πληροφορίας και συμβουλευτικές δράσεις σχετικά με τις διαθέσιμες ευκαιρίες στο εξωτερικό όσο και για την ανάπτυξη γλωσσικών ικανοτήτων και διαπολιτισμικής κατανόησης, για τη διατήρηση του δικαιώματος επιχορήγησης (δάνεια, υποτροφίες) όταν οι δικαιούχοι μετακινούνται στο εξωτερικό, για τη διασφάλιση ποιότητας της μετακίνησης και αναγνώρισης και για τη συμπερίληψη ατόμων από μειονεκτικά κοινωνικο-οικονομικά περιβάλλοντα.

Η διεθνοποίηση είναι μια ολοένα και περισσότερο σημαντική στρατηγική προτεραιότητα για τις εθνικές αρχές, οι οποίες κατανοούν τον ουσιαστικό ρόλο των πανεπιστημίων στον περιφερειακό και εθνικό ανταγωνισμό. Ωστόσο, όταν οι εθνικές στρατηγικές μεταφέρονται σε ιδρυματικό επίπεδο υποχρεωτικά θέτουν στόχους και δείκτες απόδοσης με αποτέλεσμα και οι ιδρυματικές στρατηγικές να είναι παρόμοιες, καθώς τα ιδρύματα καλούνται να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις αυτές (De Wit, Hunter & Coelen, 2015).

2.3 Κίνητρα Διεθνοποίησης

Τα κίνητρα της διεθνοποίησης της εκπαίδευσης είναι οικονομικά, αφορούν τη διεύρυνση της γνώσης, τη βελτίωση των γλωσσικών ικανοτήτων, τον εμπλουτισμό του προγράμματος σπουδών και λοιπά. Πρωτοβουλίες όπως τα παραρτήματα πανεπιστημίων στο εξωτερικό, οι διασυνοριακές συνεργασίες και αγγλόφωνα προγράμματα σπουδών είναι παραδείγματα διεθνοποίησης. Όπως κι αν έχει όμως, η

διασφάλιση της ποιότητας είναι θεμελιώδες συστατικό κάθε τέτοιας δράσης (Altbach & Knight, 2007).

Οι De Wit et al. (2015) στη μελέτη τους για το πώς γίνεται κατανοητή η διεθνοποίηση στο πλαίσιο της Ανώτατης Εκπαίδευσης και ποιες είναι οι σύγχρονες στρατηγικές σε παγκόσμιο επίπεδο, επανεξέτασαν τον ορισμό της Knight ορίζοντας τη διεθνοποίηση «ως μια σκόπιμη διαδικασία ενσωμάτωσης μιας διεθνούς, διαπολιτισμικής ή παγκόσμιας διάστασης στο σκοπό, τις λειτουργίες και τα παραδοτέα της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έτσι ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της εκπαίδευσης και της έρευνας για όλους τους φοιτητές και διδάσκοντες και να προκύψει ουσιαστική συνεισφορά στην κοινωνία». Η έννοια της κινητικότητας εκλαμβάνεται ως αναπόσπαστο μέρος ενός διεθνοποιημένου προγράμματος σπουδών έτσι ώστε αυτή να περιλαμβάνει όλους τους συμμετέχοντες. Με τον ορισμό αυτό τονίζεται ξανά ότι η διαδικασία της διεθνοποίησης είναι το μέσον για την αναβάθμιση της ποιότητας και όχι απλώς για την αποκόμιση οικονομικού οφέλους. Από τη μελέτη προέκυψε ότι σε αρκετά πανεπιστήμια δίδεται έμφαση στον αριθμό των διεθνών φοιτητών, δεδομένου ότι αυτοί συμβάλουν στα οικονομικά και στην προβολή τους. Για το λόγο αυτό, τελευταία γίνεται ολοένα και επιτακτικότερη η ανάγκη για την ανάπτυξη ισχυρών μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας της διεθνοποίησης.

Στο πλαίσιο των καλών πρακτικών αξίζει να αναφερθεί η πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Φορέων Πιστοποίησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση η οποία συνέταξε ένα Πρότυπο Αξιολόγησης της Διεθνοποίησης. Πρόκειται για μια μεθοδολογία βάσει κριτηρίων, αντικειμενική και ανεξάρτητη από το εθνικό και θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα, η οποία σκοπό έχει την υποστήριξη της διεθνοποίησης και την επιβράβευση των πανεπιστημίων με τις καλύτερες επιδόσεις σε ιδρυματικό επίπεδο ή/και σε επίπεδο προγράμματος σπουδών.

Τα κριτήρια για την αξιολόγηση της ποιότητας της διεθνοποίησης σε ιδρυματικό επίπεδο είναι η τεκμηριωμένη πρόθεση των αρχών του ιδρύματος για διεθνοποίηση, τα σχέδια δράσης, η εφαρμογή τους και τα συστηματικά μέτρα ενίσχυσης αυτής της ποιότητας.

Τα κριτήρια για την αξιολόγηση της ποιότητας της διεθνοποίησης ενός προγράμματος σπουδών αφορούν την ύπαρξη μετρήσιμων στόχων διεθνοποίησης σχετικά με τα επιδιωκόμενα μαθησιακά αποτελέσματα, την καταλληλότητα του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού ως προς τη σύνθεση, ικανότητες και εμπειρία να υποστηριχθεί η διεθνοποίηση και τα χαρακτηριστικά της φοιτητικής κοινότητας δηλαδή η σύνθεση και η ύπαρξη διαπολιτισμικής εμπειρίας (Aerden, 2017).

Αν και η διεθνοποίηση ενός Ιδρύματος συνδέεται προφανώς με την υφιστάμενη εθνική πολιτική για το θέμα αυτό, η σύνδεση τελικά δεν είναι πολύ στενή. Έτσι, στις χώρες που δεν είναι πρόδηλο το ενδιαφέρον για διεθνοποίηση της εκπαίδευσης, αυτόν το ρόλο είναι σημαντικό να τον αναλάβουν τα ίδια τα πανεπιστήμια. Ο βαθμός συμμετοχής τους ελέγχεται από διάφορους παράγοντες όπως είναι η αποστολή τους, ο αριθμός των φοιτητών, η σύνθεση της ακαδημαϊκής κοινότητας, η γεωγραφική θέση, οι οικονομικοί πόροι, ο βαθμός αυτονομίας και ο προσανατολισμός τους σε τοπικά, εθνικά και διεθνή θέματα. Σε κάθε περίπτωση το σκεπτικό των πανεπιστημίων για διεθνοποίηση αφορά κοινωνικούς, πολιτισμικούς, πολιτικούς, οικονομικούς και ακαδημαϊκούς λόγους. Τα πλέον ισχυρά κίνητρα διεθνοποίησης ενός πανεπιστημίου αφορούν τη διεθνή φυσιογνωμία και φήμη του, τη βελτίωση της ποιότητας σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, την πρόοδο της φοιτητικής και ακαδημαϊκής κοινότητας, την αύξηση των εσόδων, τη δικτύωση με έμφαση στις στρατηγικές συνεργασίες, την έρευνα και παραγωγή γνώσης (Knight, 2008).

Οι Minola, Donina και Meoli (2016) ενισχύουν την άποψη ότι τα πανεπιστήμια έχουν σοβαρούς λόγους να επενδύουν σε διάφορες δραστηριότητες διεθνοποίησης καθώς διαπιστώνουν ότι αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε αύξηση των εσόδων και της φήμης τους και να παρέχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη θέση τους στην παγκόσμια αγορά.

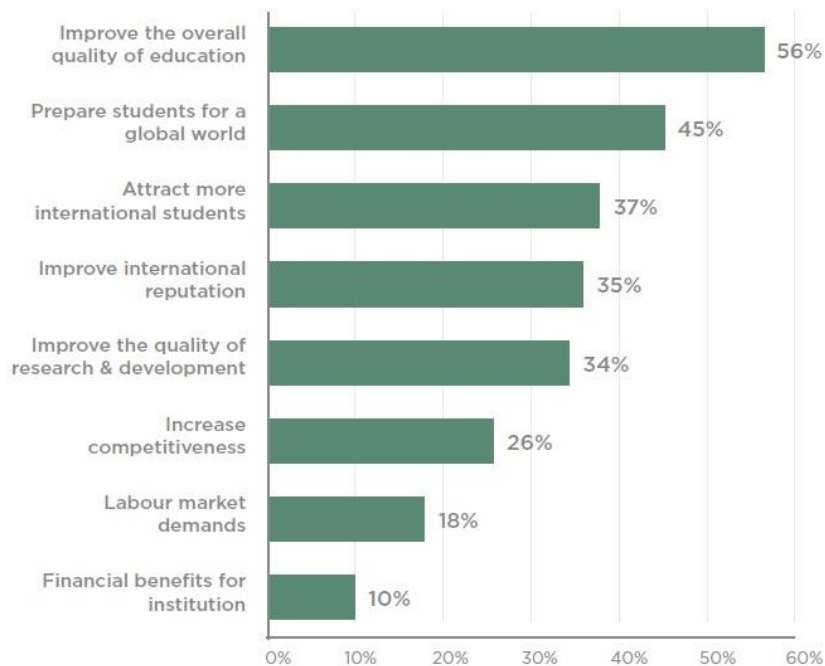
Στα διάφορα συστήματα παγκόσμιας κατάταξης των πανεπιστημίων συμπεριλαμβάνονται πρόσφατα ανάλογοι δείκτες εκτίμησης του βαθμού διεθνοποίησης, όπως είναι ο αριθμός των αλλοδαπών φοιτητών και προσωπικού, ο αριθμός των κοινών δημοσιεύσεων με αλλοδαπούς ερευνητές, ο αριθμός εισερχομένων/εξερχομένων ατόμων, η αναλογία των αλλοδαπών διδασκόντων και διδασκόντων και άλλα. (De Wit, 2015). Τα πανεπιστήμια που συμμετέχουν στις παγκόσμιες κατατάξεις, αξιοποιούν κατ' αυτόν τον τρόπο τις δράσεις διεθνοποίησής τους για να αποκτήσουν διεθνή φήμη. Αλλά και τα πανεπιστήμια που δεν είναι βαθμολογημένα, εργάζονται για την διεθνοποίησή τους για να εγκαθιδρύσουν την αξιοπιστία τους σε εθνικό επίπεδο (Cattaneo, Meoli & Paleari, 2016).

Η μελέτη των Engel, Sandström, der Aa και Glass (2015) επιβεβαιώνει τα παραπάνω καθώς έδειξε ότι για το 56% των ΑΕΙ η διεθνοποίηση οδηγεί στην βελτίωση της συνολικής ποιότητας της εκπαίδευσης που παρέχουν. Γενικά τα ΑΕΙ έχουν ένα συνδυασμό κινήτρων για διεθνοποίηση επικρατέστερα των οποίων είναι η προετοιμασία των φοιτητών για την παγκόσμια αγορά (45%), η προσέλκυση

αλλοδαπών φοιτητών (37%), η βελτίωση της φήμης τους και της θέσης τους στις διεθνείς κατατάξεις (35%). Τα οικονομικά κίνητρα είναι τελευταία σε προτεραιότητα και αφορούν κυρίως αυτοχρηματοδοτούμενα πανεπιστήμια ή πανεπιστήμια που υστερούν σε δράσεις διεθνοποίησης (Πίνακας 1).

Πίνακας 1
Κίνητρα για διεθνοποίηση

Πηγή Engel et al (2015), διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <https://blogs.shu.ac.uk/internationalnetwork/files/2015/05/EAIE-Barometer-Extended-Executive-Summary.pdf> (ανακτήθηκε στις 20 Μαΐου, 2017)

2.4 Δράσεις διεθνοποίησης

Σε αρκετές χώρες έχουν συσταθεί δημόσιες υπηρεσίες που υποστηρίζουν δραστηριότητες διεθνοποίησης κεντρικά. Για παράδειγμα η Γαλλία έχει ιδρύσει τη δομή MEIRIES για το σχεδιασμό της στρατηγικής της σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και για το συντονισμό όλων των σχετικών πρωτοβουλιών για διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, της έρευνας και της καινοτομίας. Αντίστοιχα, στη Γερμανία έχει ιδρυθεί η DAAD η οποία είναι ένωση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και φοιτητικών συλλόγων που λαμβάνουν εθνική χρηματοδότηση και εστιάζουν σε δράσεις διεθνοποίησης. Μεταξύ άλλων εκπροσωπεί τη γερμανική Ανώτατη Εκπαίδευση σε όλο τον κόσμο, προβάλλει τη Γερμανία ως ακαδημαϊκό και ερευνητικό προορισμό και δρα

ως σημείο επαφής των πανεπιστημίων παγκοσμίως προκειμένου να αναπτύξουν συνεργασίες.

Παρόμοιες δράσεις αναπτύσσουν η NUFFIC στην Ολλανδία, το British Council στο Ηνωμένο Βασίλειο, το Archimedes Foundation στην Εσθονία, το CIMO στη Φινλανδία, το Wallonia-Brussels Campus στο Βέλγιο που εργάζεται για τη διεθνή προβολή της γαλλόφωνης Βελγικής Ανώτατης Εκπαίδευσης και το SIU στη Νορβηγία που συντονίζει τον ετήσιο διαγωνισμό μεταξύ των Νορβηγικών πανεπιστημίων για τη χρηματοδότηση διακρατικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015).

Στην Ελλάδα η υλοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, τα οποία αποτελούν και το κύριο μέσο διεθνοποίησης των πανεπιστημίων, ήταν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας και αρκετών αποκεντρωμένων υπηρεσιών (ΙΚΥ, Ίδρυμα Νεότητας κλπ) οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις δεν λειτουργούσαν συντονισμένα. Η αδυναμία αυτή ήταν αποτρεπτική για τυχόν ενδιαφερόμενους. (Asderaki, 2012). Σήμερα τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα συντονίζονται από το ΙΚΥ.

Όμως η εθνική πρωτοβουλία δεν αρκεί. Το κοινό χαρακτηριστικό όλων των πανεπιστημίων που ηγούνται της διεθνοποίησης είναι ότι τα ίδια διαθέτουν στρατηγική. Η διεθνοποίηση εμπεριέχεται ως προτεραιότητα στη γενικότερη ιδρυματική πολιτική ή υπάρχει πλήρως διακριτό οργανωμένο πρόγραμμα διεθνοποίησης. Όπως και αν είναι, ο στρατηγικός σχεδιασμός τους επικεντρώνεται στην διεθνή έρευνα και καινοτομία, στις στρατηγικές συμπράξεις, στις διεθνείς κατατάξεις, στις διεθνείς αγορές και στις ενέργειες προβολής. Η ύπαρξη σχεδιασμού αυξάνει τις πιθανότητες επίτευξης των στόχων, επιτρέπει τον έλεγχο της προόδου, την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και την τακτική αναθεώρηση των δράσεων.

Η διεθνοποίηση διευκολύνεται επίσης όταν την ευθύνη για την υλοποίηση των διαφόρων δράσεων έχουν αποκεντρωμένες υπηρεσίες του πανεπιστημίου οι οποίες όμως λειτουργούν συντονισμένα ή όταν λειτουργεί ένα γραφείο αλλά υπό τον έλεγχο των υψηλότερα ισταμένων του ιδρύματος. Στην πρώτη περίπτωση παρατηρείται αξιοσημείωτη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και των κοινών προγραμμάτων σπουδών, καθώς και της υλοποίησης των στρατηγικών συνεργασιών. Στη δεύτερη περίπτωση τα θετικά αποτελέσματα αφορούν τους αριθμούς εισερχομένων και εξερχομένων (φοιτητών και προσωπικού) και τους αριθμούς των διεθνών συνεργασιών που συνάπτονται.

Η σημασία σύνταξης στρατηγικής σε ιδρυματικό επίπεδο ως εργαλείο διεθνοποίησης, αποτυπώνεται και σε έρευνα της EUA (2013) όπου συμμετείχαν 175 πανεπιστήμια από 38 χώρες του EXAE. Διαπιστώθηκε ότι οι διεθνείς συνεργασίες, ο πληθυσμός των αλλοδαπών φοιτητών και ο αριθμός των κοινών προγραμμάτων αυξήθηκαν στο 73%, 68% και 61% των συμμετεχόντων πανεπιστημίων αντίστοιχα, όταν τα πανεπιστήμια εφαρμόζαν συγκεκριμένη στρατηγική διεθνοποίησης.

Σε νεότερη μελέτη, ο Sursock (2015) αναφέρει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των πανεπιστημίων του EXAE προκειμένου για τη διεθνοποίησή τους υλοποιούν δράσεις που αφορούν την ενίσχυση των ανταλλαγών φοιτητών και ακαδημαϊκού προσωπικού, την ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών, την υποστήριξη της καινοτομίας και έρευνας σε διεθνές επίπεδο, την παραγωγή προγραμμάτων σπουδών από κοινού με πανεπιστήμια της αλλοδαπής, την υλοποίηση προγραμμάτων στην αγγλική γλώσσα ως μέσο διεθνοποίησης εντός συνόρων και λοιπά, με τελευταία στην κατάταξη την ίδρυση παραρτημάτων στο εξωτερικό. (Πίνακας 2).

Πίνακας 2
Δράσεις Διεθνοποίησης

Πηγή Sursock (2015), διαθέσιμη στην ιστοσελίδα [http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA Trends 2015 web](http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web) (ανακτήθηκε στις 20 Μαΐου, 2017)

Τα πανεπιστήμια με διεθνή προσανατολισμό συμμετέχουν ενεργά στις διεθνείς πανεπιστημιακές ενώσεις, δικτυώνονται σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο με άλλα πανεπιστήμια ακόμη και με πρεσβείες ξένων κρατών, οι οποίες είναι συχνά το μέσο για ανάπτυξη νέων συνεργασιών στις αντίστοιχες χώρες (Khalid, Ali, Islam, Khaleel & Shu, 2017).

Στις σύγχρονες τάσεις τρόπων διεθνοποίησης συγκαταλέγεται και η διεθνοποίηση του προγράμματος σπουδών και των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Το ζήτημα αφορά στην ανάπτυξη της διεθνούς διάστασης ενός προγράμματος σπουδών που απευθύνεται σε όλους τους φοιτητές και όχι μόνο στους φοιτητές από ανταλλαγή. Κι ενώ κάποιες χώρες δεν προσδίδουν σε αυτή τη δράση στρατηγική προτεραιότητα, σε άλλες η διεθνοποίηση του προγράμματος γίνεται αντιληπτή είτε ως ένα πρόγραμμα που διδάσκεται σε άλλη γλώσσα κατά κανόνα την αγγλική είτε ως ένα πρόγραμμα σπουδών που προσφέρεται από κοινού από διαφορετικά πανεπιστήμια. Αυτό το είδος προγραμμάτων αυξάνεται σε αριθμό και αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε διάφορες χώρες παρόλο που συνοδεύεται από αρκετούς νομικούς, οικονομικούς, ποιοτικούς περιορισμούς (De Wit et al, 2015).

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας εξετάζεται ειδικότερα πώς μπορεί να επιτευχθεί η διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω διακρατικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων.

3.ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ (ΔΠ)

Οι Hénard, Diamond και Roseveare (2012) αναφέρουν ότι τα διακρατικά προγράμματα σπουδών εμφανίζονται στην Ευρώπη στα μέσα της δεκαετίας του 70 με σκοπό την διευκόλυνση της κινητικότητας και την ευθυγράμμιση των προγραμμάτων σπουδών μεταξύ τους ώστε αυτά να είναι συγκρίσιμα ή συμπληρωματικά. Αρχικά αφορούσαν προπτυχιακές σπουδές στο χώρο των οικονομικών και της μηχανικής και ήταν δημοφιλή μεταξύ των πλέον φιλόδοξων φοιτητών. Αρκετά καινοτόμα πανεπιστήμια τα υιοθέτησαν για να αποκτήσουν φήμη και για να αναπτύξουν συνεργασίες με παραδοσιακούς και μη εταίρους από όλον τον κόσμο. Τα πλεονεκτήματα των διακρατικών προγραμμάτων είναι η απασχολησιμότητα των αποφοίτων, η αύξηση των εσόδων και η εκπαίδευση κάποιων πανεπιστημίων στη διοικητική οργάνωση των προγραμμάτων.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τον ορισμό ενός ΔΠ αποκαλύπτει ότι υπάρχει σύγχυση μεταξύ διακρατικών και κοινών προγραμμάτων και πληθώρα όρων για το εάν ένα ΔΠ αφορά στον τρόπο που αυτό οργανώνεται, στο περιεχόμενο των σπουδών, στον τύπο του διπλώματος που απονέμεται και λοιπά.

Αρχής γενομένης από την έννοια του προγράμματος, ως πρόγραμμα ορίζεται μια συγκροτημένη σειρά μαθημάτων που διατίθεται από ένα ΑΕΙ και οδηγεί στην απονομή τίτλου σύμφωνα με την Σύμβαση της Λισαβόνας για την Αναγνώριση των Προσόντων στην Ανώτατη Εκπαίδευση. (Council of Europe, 1997).

Πιο λεπτομερής ορισμός δίδεται στην Διεθνή Τυποποιημένη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης ISCED (UNESCO, 2012) σύμφωνα με την οποία Πρόγραμμα είναι μια λογική σειρά εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων σχεδιασμένη έτσι ώστε να οδηγεί σε προκαθορισμένα μαθησιακά αποτελέσματα μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν μαθήματα, ενότητες, πρακτική άσκηση, ερευνητικές εργασίες, εκπόνηση διπλωματικής μελέτης και λοιπές μορφές διδασκαλίας και μάθησης.

Ο όρος ΔΠ αφορά στο πρόγραμμα σπουδών που οργανώνεται και υλοποιείται από κοινού από αρκετά πανεπιστήμια διαφορετικών κρατών, σύμφωνα με τον Οδηγό για τη βελτίωση της ποιότητας των Ευρωπαϊκών διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών της Ένωσης Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (European University Association, 2006).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, στην παρούσα εργασία ο όρος ΔΠ υποδηλώνει μια ολοκληρωμένη σειρά εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που οργανώνονται και υλοποιούνται από κοινού από αρκετά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα διαφορετικών χωρών με σκοπό την παραγωγή προκαθορισμένων μαθησιακών αποτελεσμάτων μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και την απονομή τίτλου.

3.1 Τύποι διακρατικών προγραμμάτων

Η διαρκής αύξηση των διακρατικών προγραμμάτων τα τελευταία χρόνια αλλά και η ποικιλία των τύπων τους αποδεικνύει ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο τοπίο της ανώτατης εκπαίδευσης. Ως μέρος της στρατηγικής διεθνοποίησης, αποτελούν το μέσο της ακαδημαϊκής κοινότητας για διδασκαλία, εκπαίδευση και παραγωγή νέας γνώσης μεταξύ διαφορετικών χωρών. Καθώς όμως το ενδιαφέρον για αυτά αυξάνεται, παράλληλα εντείνεται και η ανάγκη για τον καθορισμό των προϋποθέσεων που θα διασφαλίζουν την ισχύ και εγκυρότητα των τίτλων που απονέμουν. Αν και για πολλούς ακαδημαϊκούς τα διακρατικά προγράμματα αποτελούν τη φυσική συνέχεια των προγραμμάτων ανταλλαγής και κινητικότητας, για άλλους είναι απλώς μια ακόμη εξέλιξη που οδηγεί σε επιπλέον φόρτο εργασίας και που διευκολύνει την αλλοίωση των ακαδημαϊκών τίτλων. Μεγάλο μέρος των αντιδράσεων οφείλεται ακριβώς στην ποικιλομορφία των τύπων τους.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει μια πληθώρα όρων για την περιγραφή των διαφόρων τύπων διακρατικών προγραμμάτων. Η κατάσταση γίνεται περίπλοκη καθώς κυβερνητικοί φορείς και πανεπιστήμια σε κάθε μια από τις χώρες που τα υλοποιούν έχουν προχωρήσει σε ορισμό των διακρατικών προγραμμάτων ανάλογα με το νομικό τους πλαίσιο και λαμβάνοντας υπόψη διάφορους παράγοντες όπως είναι ο αριθμός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των χωρών που συμμετέχουν, ο αριθμός των τίτλων που απονέμονται, η διάρκεια των σπουδών, η οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος και οι φορείς αναγνώρισης. Δεν είναι λοιπόν εφικτό να προταθεί ενιαίος ορισμός για αυτά τα προγράμματα σε παγκόσμια διάσταση. Το ζητούμενο είναι τα συνεργαζόμενα ιδρύματα να έχουν κοινή αντίληψη για το είδος του προγράμματος που υλοποιούν ώστε να διασφαλίζεται ότι ο τίτλος που απονέμουν αναγνωρίζεται (Knight, 2011).

Η Knight (2008b) διακρίνει τρεις κύριους τύπους ΔΠ, τα κοινά, τα διπλά/πολλαπλά και τα διαδοχικά.

Κριτήριο για να χαρακτηριστεί ένα ΔΠ ως **κοινό** είναι να απονέμει μόνον έναν τίτλο από κοινού με όλα τα συνεργαζόμενα ιδρύματα. Η διάρκεια του προγράμματος σπουδών δεν παρατείνεται και έτσι οι σπουδαστές ολοκληρώνουν το κοινό πρόγραμμα ταυτόχρονα. Συνήθως το κοινό πρόγραμμα προβλέπει κινητικότητα φοιτητών, διδακτικού προσωπικού και διδακτέας ύλης. Εναλλακτικά της κινητικότητας φοιτητών, εάν αυτή δεν προβλέπεται, υλοποιούνται μαθήματα εκ αποστάσεως, επισκέψεις καθηγητών και εικονικές ερευνητικές δράσεις.

Το πρόβλημα που συνήθως προκύπτει είναι η αναγνώριση του τίτλου. Πολλές φορές η εθνική νομοθεσία δεν επιτρέπει στα Ιδρύματα την απονομή τίτλου από κοινού με ίδρυμα της αλλοδαπής. Εάν λοιπόν αναφέρονται τα ονόματα όλων των συνεργαζόμενων πανεπιστημίων στο δίπλωμα, υπάρχει ο κίνδυνος αυτό να μην αναγνωρίζεται σε καμία από τις συμμετέχουσες χώρες, ακόμη και αν ικανοποιήθηκαν όλες οι απαιτήσεις φοίτησης.

Κριτήριο για να χαρακτηριστεί ένα ΔΠ ως **διπλό (ή πολλαπλό)** είναι τα συνεργαζόμενα ιδρύματα (δύο ή περισσότερα) να απονέμουν ξεχωριστούς αλλά ισότιμους τίτλους. Η διάρκεια του προγράμματος σπουδών στην περίπτωση αυτή μπορεί να παρατείνεται έτσι ώστε οι σπουδαστές να ολοκληρώσουν το πρόγραμμα σύμφωνα με τις απαιτήσεις κάθε ενός από τα συνεργαζόμενα πανεπιστήμια. Στην περίπτωση αυτή, η αναγνώριση του τίτλου είναι περισσότερο άμεση σε σχέση με τα προαναφερθέντα κοινά προγράμματα σπουδών, δεδομένου ότι κάθε συνεργαζόμενο ίδρυμα είναι αναγνωρισμένο από τον εθνικό του φορέα. Όμως οι τίτλοι που απονέμουν τα υπόλοιπα συνεργαζόμενα ιδρύματα αντιμετωπίζονται απλώς ως ένα επιπλέον προσόν που αποκτήθηκε από ίδρυμα της αλλοδαπής.

Το πρόβλημα που συνήθως προκύπτει είναι ο σχεδιασμός του περιεχομένου του προγράμματος σπουδών και ο καθορισμός των προϋποθέσεων για την επιτυχή ολοκλήρωση της φοίτησης, ο οποίος δυσχεραίνεται από το πλήθος των επιστημονικών πεδίων και της διαφοροποίησης του υφιστάμενου εθνικού νομικού πλαισίου. Αν και κάθε όμιλος λαμβάνει τα παραπάνω υπόψη για κάθε συμμετέχον ίδρυμα, τελικά η ακαδημαϊκή ενότητα του προγράμματος τίθεται σε κίνδυνο με την διπλή (ή πολλαπλή) αξιολόγηση των φοιτητών ως προς το φόρτο εργασίας ή τα μαθησιακά αποτελέσματα. Η ιδέα απόκτησης δύο διπλωμάτων από δύο διαφορετικά πανεπιστήμια δύο διαφορετικών χωρών είναι πραγματικά πολύ ελκυστική για τους φοιτητές. Ταυτόχρονα όμως είναι απαραίτητη και η διασφάλιση της αξίας και της αναγνώρισης των τίτλων

που απονέμονται χωρίς να υποβαθμίζονται η ποιότητα και οι ακαδημαϊκοί στόχοι του προγράμματος.

Κριτήριο για να χαρακτηριστεί ένα ΔΠ ως **διαδοχικό** είναι τα συνεργαζόμενα πανεπιστήμια να απονέμουν ξεχωριστούς διαδοχικούς τίτλους. Κατά βάση, αυτό το είδος προγράμματος εμπλέκει δύο διαφορετικά επίπεδα σπουδών (συνήθως προπτυχιακές και μεταπτυχιακές) και απονέμει κάθε τίτλο όταν ολοκληρώνεται ο κύκλος σπουδών σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που θέτει κάθε συνεργαζόμενο ίδρυμα. Στην περίπτωση αυτή συνήθως ο φοιτητής ολοκληρώνει τον ένα κύκλο σε μία χώρα και τον επόμενο κύκλο στο συνεργαζόμενο πανεπιστήμιο της αλλοδαπής. Η διάρκεια αυτών των προγραμμάτων είναι μεγαλύτερη από αυτή που απαιτείται για ένα ενιαίο πρόγραμμα και μικρότερη από αυτή που απαιτούν δύο κύκλοι σπουδών.

Οι Obst, Kuder και Banks (2011) πραγματοποίησαν έρευνα προκειμένου να αποτιμήσουν τη θέση των διακρατικών προγραμμάτων σε παγκόσμια κλίμακα. Η πρώτη διαπίστωση ήταν ότι οι όροι κοινό, διπτό ή διπλό ΔΠ χρησιμοποιούνται με διαφορετική έννοια σε διάφορες περιπτώσεις και σε διαφορετικές χώρες. Κάποιες φορές αυτοί οι όροι αναφέρονται σε προγράμματα που απονέμουν κοινά διπλώματα για διαφορετικά ακαδημαϊκά πεδία αλλά υλοποιούνται σε ένα μόνο ακαδημαϊκό ίδρυμα. Σε κάποιες χώρες ο όρος διπτό πρόγραμμα περιγράφει ένα κοινό πρόγραμμα σπουδών που διεξάγεται από κοινού με ένα ίδρυμα της αλλοδαπής ενώ σε άλλες χώρες χρησιμοποιείται ο όρος διπλό πρόγραμμα για να περιγράψει αυτό το σχήμα σπουδών.

Δεδομένης της μεγάλης ποικιλίας και του γεγονότος ότι δεν υπάρχει ένας μόνο ορισμός για τον χαρακτηρισμό των ΔΠ σε παγκόσμιο επίπεδο, οι Obst et al. (ό.π.) συνοψίζουν για τις ανάγκες της έρευνάς τους και ορίζουν ως **κοινά** ΔΠ σπουδών αυτά που οργανώνονται από δύο ή περισσότερα πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών. Το περιεχόμενο του προγράμματος είναι ενιαίο, προσφέρεται από κοινού και είναι αναγνωρισμένο. Οι φοιτητές καλούνται να φοιτήσουν στα δύο ή περισσότερα πανεπιστήμια εταίρους. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών απονέμεται ένα μοναδικό δίπλωμα που υπογράφεται από όλα τα συνεργαζόμενα πανεπιστήμια.

Επίσης, ορίζουν ως **διπτά/διπλά** ΔΠ αυτά που οργανώνονται από δύο ή περισσότερα πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών. Το περιεχόμενο του προγράμματος είναι ενιαίο, προσφέρεται από κοινού και είναι αναγνωρισμένο. Οι φοιτητές καλούνται να φοιτήσουν στα δύο ή περισσότερα πανεπιστήμια εταίρους. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών απονέμονται χωριστά διπλώματα από όλα τα συνεργαζόμενα πανεπιστήμια.

Οι Aerden και Lokhoff (2013) παρομοίως αναφέρουν ότι το **πολλαπλό** ΔΠ υλοποιείται από δύο ή περισσότερα ιδρύματα και κάθε ίδρυμα απονέμει ξεχωριστό δίπλωμα με την ολοκλήρωση της φοίτησης. Αλλά τονίζουν ότι μόνο ο συνδυασμός όλων των διπλωμάτων μαζί εκλαμβάνεται ως τίτλος σπουδών. Ουσιαστικά δηλαδή πρόκειται για πολλαπλό τίτλο ακριβώς επειδή αποτελείται από πολλούς επί μέρους τίτλους. Στην πράξη όμως, είναι δύσκολο τις περισσότερες φορές να διακρίνει κανείς ένα δίπλωμα τυπικού προγράμματος σπουδών από ένα δίπλωμα που απονεμήθηκε ως μέρος ενός πολλαπλού προγράμματος σπουδών. Κατ' αναλογία, το **διπλό** ΔΠ απονέμει δύο ξεχωριστά διπλώματα ως αποτέλεσμα ενός κοινού προγράμματος σπουδών που προσφέρεται από δύο μόνο ιδρύματα.

Ο Olds (2011) αναφέρει επιπλέον και έναν ακόμη τύπο, το **διπτό** ΔΠ το οποίο απονέμει δύο τίτλους για δύο διαφορετικά προγράμματα σπουδών τα οποία συνδέονται εν μέρει μεταξύ τους αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση ενιαία, και είναι αποτέλεσμα συνεργασίας δύο πανεπιστημίων που το καθένα είναι υπεύθυνο για το πρόγραμμα σπουδών που προσφέρει και για το δίπλωμα που απονέμει.

Κριτήριο για να χαρακτηριστεί ένα ΔΠ ως **κοινό** κατά τους Aerden και Reczulska (2013) είναι να απονέμει μόνον ένα δίπλωμα από κοινού με όλα (ή μερικά από) τα συνεργαζόμενα ιδρύματα. Το δίπλωμα αυτό αναγνωρίζεται ως ενιαίος τίτλος σε εθνικό επίπεδο, δηλαδή από όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης. Κάθε ίδρυμα που εμπλέκεται στο πρόγραμμα αυτό δε μπορεί να απονείμει επιπρόσθετο δίπλωμα αναγνωρισμένο σε εθνικό επίπεδο.

3.2 Σύγκριση των τύπων διακρατικών προγραμμάτων

Η απόφαση για το καταλληλότερο σχήμα συνεργασίας των ιδρυμάτων προκειμένου να οργανώσουν ένα ΔΠ βασίζεται στην συνεκτίμηση πολλών παραγόντων.

Σε μελέτη εκθέσεων σχετικά με τις **υφιστάμενες τάσεις** για τα ΔΠ όπως αυτά ορίζονται από την Knight (2011) διαπιστώνεται ότι τα διπλά προγράμματα είναι συνηθέστερα των κοινών, πιθανόν εξαιτίας των νομικών περιορισμών και των αυξημένων διοικητικών δυσχερειών που συνδέονται με τα κοινά διπλώματα. Ωστόσο τα διπλά προκαλούν πλήθος αμφιβολιών σχετικά με τις προδιαγραφές του περιεχομένου του προγράμματος και την αξιοπιστία των τίτλων που απονέμουν.

Τα κοινά ΔΠ εμπλέκουν συνήθως δύο ιδρύματα και έχουν επιστημονικά αντικείμενα ενδο-περιφερειακής εμβέλειας, αντίθετα από τα διπλά ΔΠ που εκτείνονται περισσότερο

δια-περιφερειακά. Όμως τόσο τα κοινά όσο και τα διπλά ΔΠ αφορούν κυρίως μεταπτυχιακές σπουδές, πιθανόν λόγω του ότι αυτές είναι μικρότερης διάρκειας και περισσότερο ευέλικτες σε διεθνείς εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Επικρατέστερα αντικείμενα των ΔΠ είναι η μηχανική και τα οικονομικά, τομείς δηλαδή που απαιτούν εκ φύσεως κινητικότητα και έχουν διεθνή απήχηση. Στα προγράμματα αυτά ενσωματώνεται και η κινητικότητα με σκοπό την πρακτική άσκηση εξειδίκευσης στο εξωτερικό. Πολλά ΔΠ διεξάγονται διαδικτυακά και δεν είναι υποχρεωτική η κινητικότητα, καλύπτοντας έτσι τις απαιτήσεις όσων φοιτητών δεν έχουν χρονική ή οικονομική ευχέρεια, ενώ άλλα προβλέπουν κινητικότητα αποκλειστικά του διδακτικού προσωπικού. Στις περιπτώσεις των διαδικτυακών ΔΠ οι σπουδές ολοκληρώνονται χωρίς ο φοιτητής να μετακινηθεί από τη χώρα, ωστόσο δεν επωφελείται από άποψη πολιτιστική του πολυεθνικού χαρακτήρα των προγραμμάτων αυτών.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τα διαδοχικά ΔΠ, αυτά κυρίως λειτουργούν ως εργαλείο προσέλκυσης διεθνών φοιτητών για μεταπτυχιακές σπουδές και λιγότερο ως προγράμματα σχεδιασμένα για τους ημεδαπούς και αλλοδαπούς φοιτητές.

Τα οφέλη από τα διάφορα είδη διακρατικών προγραμμάτων είναι πολλά και διαφορετικά, εξίσου πολλές είναι όμως και οι προκλήσεις και οι δυσκολίες για την ίδρυση και υλοποίησή τους. Ενδεικτικά **τεχνικά προβλήματα** είναι οι διαφορές των συνεργαζόμενων ιδρυμάτων ως προς το νομικό πλαίσιο λειτουργίας τους, το ακαδημαϊκό ημερολόγιο, το σύστημα απόδοσης διδακτικών μονάδων, το καθεστώς των διδασκτρων και των υποτροφιών, τις μεθόδους διδασκαλίας και τις εξεταστικές διαδικασίες.

Η ευθυγράμμιση με το εθνικό νομικό πλαίσιο και τους κανονισμούς λειτουργίας κάθε Ιδρύματος είναι προϋπόθεση που πρέπει να ληφθεί υπόψη ευθύς εξ αρχής. Για παράδειγμα, συχνά δεν επιτρέπεται στους φοιτητές να εγγραφούν σε περισσότερα από ένα πανεπιστήμια ταυτόχρονα, ή υποχρεούνται να παρακολουθήσουν το τελευταίο έτος σπουδών τους στο πανεπιστήμιο προέλευσης ή ακόμη επιλέγονται μέσω μιας αυστηρά προδιαγεγραμμένης διαδικασίας επιλογής. Επίσης η μη αναγνώριση ή οι περιορισμοί στον αριθμό των μαθημάτων που αναγνωρίζονται και στον αριθμό των διδακτικών μονάδων που αποδίδονται από το συνεργαζόμενο πανεπιστήμιο είναι πρόβλημα που απαντάται σε όλα τα διακρατικά προγράμματα. Τέλος, οι διαφορές στη διαδικασία αξιολόγησης των φοιτητών είναι πρόβλημα που εντοπίζεται συχνά στα διπλά/πολλαπλά προγράμματα.

Η διασφάλιση ποιότητας και η πιστοποίηση είναι ζωτικής σημασίας προϋπόθεση που όμως εγείρει αρκετά προβλήματα σε όλα τα διακρατικά προγράμματα. Ενώ οι διαδικασίες εσωτερικής διασφάλισης ποιότητας κάθε ιδρύματος μπορούν να

εφαρμοστούν κανονικά, αυτό μπορεί να γίνει και στο συνεργαζόμενο ίδρυμα μόνο όταν ήδη από την σύσταση του ομίλου συμφωνηθεί η αμοιβαία αναγνώριση των αντίστοιχων συστημάτων διασφάλισης ποιότητας. Εναλλακτικά αυτού, μπορεί να οριστούν κοινά κριτήρια εισαγωγής στο πρόγραμμα και ολοκλήρωσης της φοίτησης. Η πιστοποίηση από την άλλη πλευρά είναι μια ακόμη πρόκληση δεδομένου ότι δεν εφαρμόζεται σε όλα τα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης. Σε κάποιες χώρες, η διαδικασία πιστοποίησης γίνεται από φορείς πιστοποίησης που διαφέρουν πολύ μεταξύ τους ως προς τα κριτήρια που εφαρμόζουν. Κάποιοι εστιάζουν στα προγράμματα σπουδών, άλλοι στα ίδια τα ιδρύματα, ενώ άλλοι στις διαδικασίες και στα αποτελέσματα.

Η γλώσσα διδασκαλίας στα κοινά και στα διπλά/πολλαπλά προγράμματα αποτελεί ένα ακόμη ζήτημα. Οι φοιτητές και το διδακτικό προσωπικό πρέπει να γνωρίζουν πέραν της μητρικής τους γλώσσας συνήθως και την αγγλική γλώσσα και μάλιστα σε υψηλό επίπεδο επάρκειας, ώστε η ποιότητα της διδασκαλίας και της εκπαίδευσης να παραμένει κι αυτή υψηλή. Είναι λοιπόν πολύ σημαντικό τα συνεργαζόμενα πανεπιστήμια να ορίσουν εκ των προτέρων τις ελάχιστες απαιτήσεις σε γλωσσική ικανότητα και να μεριμνήσουν για την οργάνωση γλωσσικών μαθημάτων βελτίωσης αυτής όπου είναι απαραίτητο.

Τα διδάκτρα και η χρηματοδότηση είναι δύο θέματα αρκετά πολύπλοκα, καθώς σε πολλές χώρες δεν προβλέπονται καθόλου διδάκτρα ή υπάρχει μικρή αυτονομία στο να τεθούν διδάκτρα. Στις περιπτώσεις αυτές οι δαπάνες πρέπει να καλυφθούν από τα ίδια τα ιδρύματα ή από εξωτερικούς επενδυτές, με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο η βιωσιμότητα του προγράμματος. Αλλά ζητήματα προκύπτουν όταν στον όμιλο συνεργασίας μετέχουν πανεπιστήμια με διαφορετική πολιτική στο θέμα των διδάκτρων ή όταν υπάρχουν επιπλέον δαπάνες για τη μετακίνηση του διδακτικού προσωπικού. Σε ό,τι αφορά στη χρηματοδότηση, πρέπει να συμφωνηθεί από τους εταίρους εκ των προτέρων πώς θα γίνεται η κατανομή των εσόδων αλλά και των εξόδων για την προβολή του προγράμματος, την προσέλκυση υποψηφίων, τη διοικητική διαχείριση και τις διαδικασίες αξιολόγησης του προγράμματος.

Ένας ακόμη παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη για την επιλογή του καταλληλότερου τύπου διακρατικού προγράμματος είναι η **ομάδα-στόχος**, δηλαδή οι φοιτητές οι οποίοι καλούνται να επιλέξουν με διάφορα κριτήρια. Οι προοπτικές για απασχόληση και καριέρα θεωρούν ότι είναι καλύτερες εάν συμμετάσχουν σε ένα διπλό (ή πολλαπλό) πρόγραμμα που τους προσφέρει σε λιγότερο χρόνο δύο διπλώματα από δύο (ή περισσότερα) διαφορετικά πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών, με λιγότερο κόστος και πιθανόν λιγότερο φόρτο εργασίας. Οι φοιτητές που επιδιώκουν υψηλής

ποιότητας σπουδές θεωρούν ότι ένα κοινό πρόγραμμα υπερέχει καθώς είναι αποτέλεσμα της τεχνογνωσίας στενά συνεργαζόμενων πανεπιστημίων.

Η **στρατηγική** των ιδρυμάτων προσδιορίζει επίσης το είδος των διακρατικών προγραμμάτων που θα οργανώσουν. Τα ιδρύματα που επιδιώκουν την αναδιαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών τους, την καινοτομία, τις ανταλλαγές διδακτικού προσωπικού και ερευνητών, την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας και των δικτύων συνεργασίας των εταίρων τους επιλέγουν την ίδρυση κοινών προγραμμάτων. Αντιθέτως τα ιδρύματα που επικεντρώνονται περισσότερο στην προβολή και τη φήμη τους διεθνώς επιλέγουν τα διπλά (ή πολλαπλά) προγράμματα σε συνεργασία με εταίρους υψηλού κύρους.

Το 2011 οι Obst, Kuder και Banks πραγματοποίησαν έρευνα σε 28 χώρες του κόσμου προκειμένου να αποτιμήσουν τη θέση των διακρατικών προγραμμάτων σε παγκόσμια κλίμακα. Αν και τα αποτελέσματα δε μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά όλων των διακρατικών προγραμμάτων ούτε και των χωρών, εν τούτοις αξίζει να αναφερθούν και να διεξαχθούν γενικά συμπεράσματα.

Υπάρχει διαρκής αύξηση του αριθμού των ΔΠ παρά τα προβλήματα χρηματοδότησης και πιστοποίησης. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα διπλά ΔΠ και σε αυτά του δεύτερου κύκλου σπουδών. Τα επικρατέστερα γνωστικά αντικείμενα είναι τα οικονομικά, η διοίκηση επιχειρήσεων και η μηχανική. Η γλώσσα διδασκαλίας είναι κατά κανόνα η Αγγλική, αν και εμφανίζεται σταδιακά ποικιλία σε αυτόν τον τομέα καθώς νέες χώρες συμμετέχουν στα προγράμματα ως εταίροι. Επίσης, το γενικότερο ενδιαφέρον των πανεπιστημίων στρέφεται προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η μεγαλύτερη πρόκληση όμως είναι η διασφάλιση της βιωσιμότητας δεδομένης της ελλιπούς χρηματοδότησης και του περιορισμένου αριθμού φοιτητών. Τέλος, ένα πρόβλημα που εντοπίστηκε είναι η έλλειψη συγκεκριμένων κανόνων και διαδικασιών για την ανάπτυξη και συστηματική προβολή αυτών των προγραμμάτων και την προσέλκυση φοιτητών.

Ο Aerden (2016) διακρίνει τα από κοινού διακρατικά προγράμματα σπουδών σύμφωνα με το δίπλωμα που απονέμουν σε πολλαπλά (όταν απονέμονται χωριστοί διπλώματα από τα συνεργαζόμενα ιδρύματα) και σε κοινά (όταν απονέμεται ένα ενιαίο δίπλωμα) και μελετά τους δύο τύπους προγραμμάτων.

Η περίπτωση των πολλαπλών προγραμμάτων θεωρείται ευκολότερη κυρίως διότι τα περισσότερα ΑΕΙ εκλαμβάνουν τους πολλαπλούς τίτλους ως συνδυασμό διακριτών κανονικών τίτλων. Αν λοιπόν ένα ίδρυμα μπορεί να απονέμει εθνικά αναγνωρισμένο δίπλωμα τότε μπορεί να απονέμει και ένα κανονικό δίπλωμα ως μέρος ενός

πολλαπλού διπλώματος. Στο πλαίσιο των δράσεων προώθησης του διακρατικού προγράμματος, το πολλαπλό δίπλωμα παρουσιάζεται συχνά ως ένα βασικό πλεονέκτημα και τονίζεται ότι όλα τα διπλώματα που απονέμουν τα συνεργαζόμενα ιδρύματα αναγνωρίζονται επισήμως στις χώρες τους. Ωστόσο αυτό δεν ισχύει πάντα, όταν για παράδειγμα ένα ίδρυμα δεν επιτρέπεται να απονέμει τίτλους σε φοιτητές μη εγγεγραμμένους σε αυτό. Παρά ταύτα όμως το ίδρυμα απονέμει τον τίτλο στο πλαίσιο του διακρατικού προγράμματος σπουδών. Επίσης, προβλήματα δημιουργούνται όταν ένα ίδρυμα δεν επιτρέπεται να απονέμει τίτλους για συγκεκριμένους κύκλους σπουδών ή γνωστικά αντικείμενα, αλλά το κάνει χαρακτηρίζοντας τον τίτλο ως βεβαίωση. Οι Aerden & Reczulska (2010) σημειώνουν στο σημείο αυτό ότι με αυτόν τον τρόπο τα πολλαπλά προγράμματα διευκολύνουν τα ιδρύματα να παρακάμψουν την εθνική τους νομοθεσία. Τέλος, οι απόφοιτοι συμπεριλαμβάνουν όλα τα πολλαπλά διπλώματα στο βιογραφικό τους σημείωμα αποκρύπτοντας ότι πρόκειται για έναν ενιαίο τίτλο που αφορά σε διακρατικό πρόγραμμα σπουδών. Αυτό προκαλεί σύγχυση στους πιθανούς εργοδότες αλλά κυρίως υποσκάπτει τη φήμη και τη διάκριση των διακρατικών προγραμμάτων.

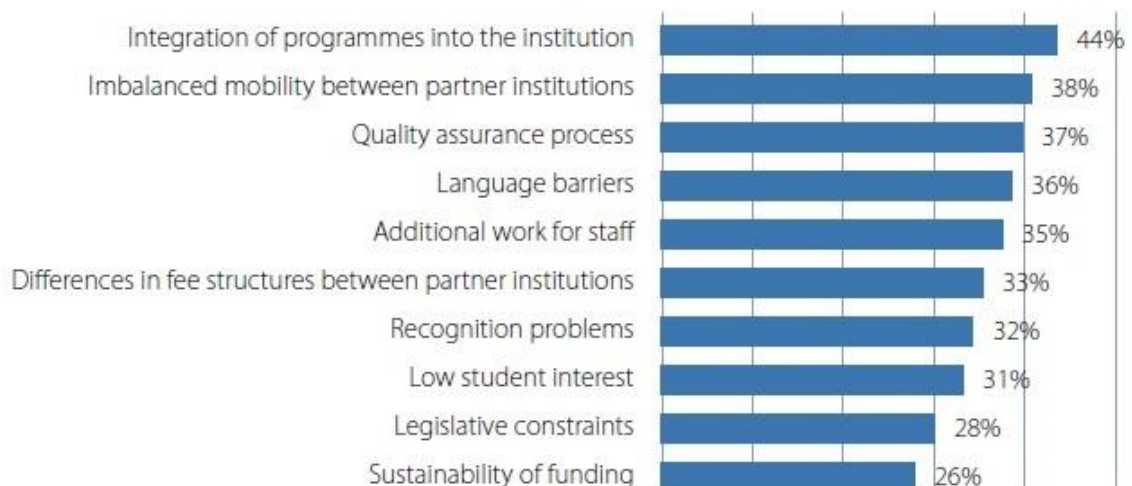
Όμως οι όμιλοι που προσφέρουν τα ΔΠ συχνά προτιμούν την απονομή πολλαπλών διπλωμάτων για νομικούς και πρακτικούς λόγους. Συνήθως είναι αδύνατη η απονομή ενιαίου διπλώματος, όταν για παράδειγμα το ισχύον νομικό πλαίσιο της χώρας ενός εταίρου το απαγορεύει, ή όταν υπάρχουν υπερβολικά πολλές νομικές προϋποθέσεις. Στην πράξη, από τα υφιστάμενα ευρωπαϊκά νομικά πλαίσια σχεδόν κανένα δεν προβλέπει τους όρους και προϋποθέσεις για την απονομή πολλαπλών τίτλων, αλλά και αυτοί αντιμετωπίζονται όπως οι συμβατικοί, με αποτέλεσμα η κατάσταση να επιδεινώνεται. Θα έπρεπε σε κάθε ένα από τα πολλαπλά διπλώματα να αναγράφεται ότι απονέμεται ως μέρος εάν ενιαίου προγράμματος σπουδών και να συνεπάγεται τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις ενός ενιαίου τίτλου.

Η περίπτωση των κοινών προγραμμάτων θεωρείται από τον Aerden (2016) η δυσκολότερη. Προϋποθέτει από τα συμμετέχοντα ιδρύματα να αντικαταστήσουν τα δικά τους διπλώματα με ένα νέο δίπλωμα το οποίο θα είναι σύμφωνο με το υφιστάμενο εθνικό νομικό πλαίσιο και το πλαίσιο λειτουργίας του ιδρύματος. Δεδομένου ότι αυτή η διαδικασία απαιτεί πολλή προσπάθεια, το δίπλωμα που απονέμεται εκλαμβάνεται ως απόδειξη υπευθυνότητας και κεκτημένου και ενισχύει την φερεγγυότητά του προς τους ενδιαφερόμενους. Σήμερα όλες οι εθνικές νομοθεσίες προβλέπουν την απονομή κοινών διπλωμάτων. Ωστόσο δε λείπουν και εδώ τα προβλήματα. Σε κάποιες χώρες επιβάλλεται η χρήση συγκεκριμένου προτύπου διπλώματος διαφορετικού από τις υπόλοιπες, ή η αναγραφή μέρους ή του συνόλου του διπλώματος στην εθνική γλώσσα,

με αποτέλεσμα να μην είναι τελικά το δίπλωμα επαρκώς σαφές και κατατοπιστικό για την αγορά εργασίας. Σε άλλες περιπτώσεις, τα εμπλεκόμενα ιδρύματα δεν έχουν πάντα δικαίωμα απονομής/υπογραφής και το δίπλωμα πρέπει να εγκριθεί μέσω του εθνικού εκπαιδευτικού φορέα, διαδικασία χρονοβόρα που πλήττει τη φήμη του προγράμματος. Τέλος, συχνά είναι προϋπόθεση για την απονομή του διπλώματος ο φοιτητής να έχει φοιτήσει και όχι απλώς να έχει εγγραφεί στο ίδρυμα, δηλαδή απαιτείται η φυσική παρουσία του ή ακόμη και η συμπλήρωση ενός ελάχιστου αριθμού πιστωτικών μονάδων. Αυτό κάνει τις διαδικασίες ιδιαίτερες πολύπλοκες γιατί πρέπει να προσαρμοστούν τα προγράμματα σπουδών σε κάθε ίδρυμα χωριστά ανάλογα με τις επιμέρους απαιτήσεις, οπότε τα ιδρύματα που έχουν αυτόν τον περιορισμό εξωθούνται στο να απονείμουν μόνο τους δίπλωμα σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία ενώ τα υπόλοιπα μέλη του Ομίλου απονέμουν το κοινό δίπλωμα. Ο συνδυασμός αυτός τελικά οδηγεί στην απονομή πολλαπλού και όχι κοινού διπλώματος.

Ιδιαίτερες δυσκολίες αναφέρονται στο θέμα εισαγωγής των προγραμμάτων αυτών στα πανεπιστήμια, η έλλειψη ισόρροπης μετακίνησης μεταξύ των ιδρυμάτων εταίρων, οι διαδικασίες αξιολόγησης, η γλώσσα διδασκαλίας κλπ ενώ η οικονομική βιωσιμότητα κατατάσσεται τελευταία (Sursock, 2015), όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3 που ακολουθεί.

Πίνακας 3
Προβλήματα διεθνοποίησης

Πηγή Sursock, 2015, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web ανακτήθηκε στις 20 Μαΐου 2017.

Για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων προβλημάτων είναι συνεπώς αναγκαία η Ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση να απελευθερωθεί από τους εθνικούς περιορισμούς που τίθενται στα πανεπιστήμια των υπολοίπων χωρών και να συγχρονιστεί νομοθετικά. Θα πρέπει να εντοπιστούν οι ελάχιστες και μέγιστες προϋποθέσεις για την απονομή κοινών διπλωμάτων και να τεθούν οι προδιαγραφές του περιεχομένου και του προτύπου του κοινού διπλώματος. Εν συνεχεία, θα πρέπει να ευθυγραμμιστούν τα εθνικά νομοθετικά πλαίσια με αυτούς τους νέους όρους. Η διαδικασία αυτή απαιτεί συνεργασία, μέθοδο συντονισμού και σύστημα ελέγχου όπως αυτά προσφέρονται μέσα από τη διαδικασία της Μπολόνια. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης συμπεριλαμβάνοντας αυτές τις προϋποθέσεις στα χρηματοδοτικά της εργαλεία.

3.3 Η Ευρωπαϊκή Πολιτική για τα διακρατικά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών

Τα διακρατικά προγράμματα σπουδών εντάσσονται στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια πολύ νωρίς.

Η προαγωγή της διεθνούς διάστασης της ανώτατης εκπαίδευσης απαιτεί την από κοινού με ιδρύματα διαφορετικών χωρών υλοποίηση προγραμμάτων σπουδών με ευρωπαϊκό περιεχόμενο, προσανατολισμό ή δομή, τα οποία θα οδηγούν σε αναγνωρισμένο ενιαίο τίτλο. Για τη διερεύνηση των προοπτικών αυτού του στόχου οι Υπουργοί Παιδείας πρότειναν την οργάνωση σεμιναρίων με θέμα τις συνεργασίες για την πιστοποίηση και διασφάλιση ποιότητας, τη διαδικασία αναγνώρισης τίτλων τη χρήση των πιστωτικών μονάδων στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια, την οργάνωση κοινών προγραμμάτων και λοιπά (Prague Communiqué, 2001).

Κατά την επόμενη σύνοδο στο Βερολίνο (Berlin Communiqué, 2003) οι υπουργοί Παιδείας διαπίστωσαν ότι τα Πανεπιστήμια ανέπτυξαν πρωτοβουλίες στο θέμα της δημιουργίας κοινών προγραμμάτων σπουδών. Επιπλέον τόνισαν ότι αυτά πρέπει να προβλέπουν μέρος των σπουδών να γίνεται στο εξωτερικό. Τέλος δεν παραβλέπουν το γεγονός ότι υπάρχει ανάγκη και για γλωσσικά μαθήματα, δεδομένης της ολοένα και μεγαλύτερης ποικιλίας στις γλώσσες διδασκαλίας. Κατά τη σύνοδο αυτή οι Υπουργοί δεσμεύτηκαν να εργαστούν σε εθνικό επίπεδο για την επίλυση των προβλημάτων που αφορούν στην λειτουργία κοινών προγραμμάτων σπουδών, στην αναγνώριση των διπλωμάτων που απονέμουν και στην ανάπτυξη επαρκούς και αποτελεσματικού

συστήματος αξιολόγησης και διασφάλισης ποιότητας των μαθημάτων που προσφέρονται από κοινού.

Κατά τη σύνοδο των Υπουργών Παιδείας στο Μπέργκεν (Bergen Communiqué, 2005) υιοθετήθηκαν οι προδιαγραφές και οι κατευθυντήριες γραμμές για την διασφάλιση της ποιότητας στον ΕΧΑΕ. Ταυτόχρονα, κάλεσαν τις εθνικές αρχές και τους λοιπούς εμπλεκόμενους να αναγνωρίζουν τα κοινά διπλώματα που απονέμονται από δύο ή περισσότερα πανεπιστήμια διαφορετικών χωρών του ΕΧΑΕ.

Ακολουθεί η Σύνοδος του Λονδίνου (London Communiqué, 2007), όπου οι Υπουργοί δεσμεύονται να εργαστούν σε εθνικό επίπεδο προκειμένου να εφαρμόσουν τα εργαλεία και τις διαδικασίες αναγνώρισης τίτλων για τις οποίες έχουν ήδη συμφωνήσει. Επιπλέον αποφασίζουν να συμβάλουν στην αύξηση του αριθμού των προγραμμάτων που προσφέρονται από κοινού από τα Πανεπιστήμια της χώρας τους, να υποστηρίξουν τη σύνταξη ευέλικτων προγραμμάτων σπουδών, να ενθαρρύνουν τα Πανεπιστήμια ώστε να προβάλλουν και να υποστηρίξουν την κινητικότητα φοιτητών και προσωπικού και μάλιστα σε ισόρροπους αριθμούς μεταξύ των χωρών του ΕΧΑΕ.

Το 2012 οι Υπουργοί έθεσαν θέμα αναθεώρησης κυρίως σε ό,τι αφορά στην αξιολόγηση των κοινών προγραμμάτων σπουδών (Bucharest Communiqué, 2012). Στόχος ήταν η ενθάρρυνση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να αναπτύξουν περαιτέρω κοινά προγράμματα σπουδών στις χώρες του ΕΧΑΕ. Για την προετοιμασία του νέου πλαισίου αξιολόγησης, εξετάστηκαν η υφιστάμενη νομοθεσία και οι πρακτικές των κρατών μελών σχετικά με τα κοινά προγράμματα σπουδών και τους τίτλους που απονέμουν ώστε να περιοριστούν κατά το δυνατόν τα κατά τόπους εμπόδια για την υλοποίησή τους. Το αναθεωρημένο Πλαίσιο για τη Διασφάλιση Ποιότητας¹, υιοθετήθηκε κατά τη Σύνοδο των Υπουργών Παιδείας στο Γερεβάν (Yerevan Communiqué, 2015) και έχει ισχύ για όλα τα κοινά προγράμματα που υπόκεινται σε διαδικασίες πιστοποίησης σε εθνικό επίπεδο.

Ωστόσο ο Aerden (2016) αναφέρει ότι αυτό το νέο Ευρωπαϊκό Μοντέλο της Διασφάλισης Ποιότητας για τα Κοινά προγράμματα δεν είναι τελικά άμεσα εφαρμόσιμο. Αρκετά από τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει οφείλονται στην υφιστάμενη εθνική νομοθεσία. Πέραν τούτου, οι εθνικές αρχές και οι αρχές διασφάλισης ποιότητας χρειάζονται σαφείς και νομικά κατοχυρωμένες διαδικασίες για να πραγματοποιήσουν

---

¹ Αρχικά υιοθετήθηκε από τους Υπουργούς Παιδείας το 2005, μετά από πρόταση της ENQA σε συνεργασία με τις ESU, EURASHE και EUA. Το 2012 τέθηκε θέμα αναθεώρησης η οποία ολοκληρώθηκε το 2015.

την αξιολόγηση των ΑΕΙ της χώρας σύμφωνα με το νέο μοντέλο. Απαιτείται λοιπόν εθνική πρωτοβουλία για το θέμα.

Παράλληλα με την ένταξη των διακρατικών προγραμμάτων στη Διαδικασία της Μπολόνια, ένα πλήθος κειμένων ήπιου νόμου παράγονται για την ενίσχυση της παρουσίας της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση, αρχής γενομένης με το Ψήφισμα 88/C 177/02.²

Ακολουθεί το Ψήφισμα 2000/C 8/04³ με το οποίο το Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να επεξεργαστεί σε συνεργασία με τα κράτη μέλη μέτρα α) για την προώθηση του ρόλου της εκπαίδευσης και της κατάρτισης στις πολιτικές απασχόλησης β) για την ανάπτυξη εκπαίδευσης και κατάρτισης υψηλής ποιότητας σε όλα τα επίπεδα και γ) για την προώθηση της κινητικότητας, συμπεριλαμβανομένης της αναγνώρισης τίτλων και περιόδων σπουδών. Το 2000 καταρτίστηκε σχέδιο δράσης για την κινητικότητα⁴ και στα κράτη μέλη συστήθηκε να λάβουν μέτρα για την ενδοκοινοτική κινητικότητα των σπουδαστών, των επιμορφωμένων ατόμων, των εθελοντών, των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών.

Η κινητικότητα δημιούργησε την ανάγκη καθορισμού των προϋποθέσεων και των κανόνων εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών στο έδαφος των κρατών μελών για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών με σκοπό τις σπουδές, την πρακτική άσκηση ή την ανταλλαγή φοιτητών, οπότε και ψηφίστηκε η Οδηγία 2004/114/ του Συμβουλίου.⁵ Μετά από τη διαπίστωση ότι απαιτείται η διασφάλιση περισσότερης διαφάνειας, ασφάλειας δικαίου και συνεκτικού νομικού πλαισίου για τις διάφορες κατηγορίες υπηκόων τρίτων χωρών που έρχονται στην Ένωση, η οδηγία αυτή αναδιατυπώθηκε το 2016.⁶

Σε ό,τι αφορά στη διασφάλιση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο διαπίστωσαν την ανάγκη περαιτέρω βελτίωσης των επιδόσεων της ευρωπαϊκής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και εξέδωσαν

---

² Ψήφισμα του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας της 24^{ης} Μαΐου 1988 σχετικά με την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση, *Επίσημη Εφημερίδα C 177.5*, 06.07.1988.

³ Ψήφισμα του Συμβουλίου, της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1999 «Πέρασμα στη νέα χιλιετία» ανάπτυξη νέων διαδικασιών εργασίας για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, *Επίσημη Εφημερίδα C 8/6*, 12.01.2000.

⁴ Ψήφισμα 2000/C 371/03 του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών συνεληθόντων στα πλαίσια του Συμβουλίου της 14^{ης} Δεκεμβρίου 2000 σχετικά με το σχέδιο δράσης για την κινητικότητα, *Επίσημη Εφημερίδα C 371/4*, 23.12.2000.

⁵ Οδηγία 2004/114 του Συμβουλίου, της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2004 σχετικά με τις προϋποθέσεις εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό τις σπουδές, την ανταλλαγή μαθητών, την άμισθη πρακτική άσκηση ή την εθελοντική υπηρεσία, *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 375/12*, 23.12.2004.

⁶ Οδηγία 2016/801 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11^{ης} Μαΐου 2016 σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την έρευνα, τις σπουδές, την πρακτική άσκηση, την εθελοντική υπηρεσία, τις ανταλλαγές μαθητών ή τα εκπαιδευτικά προγράμματα και την απασχόληση των εσωτερικών άμισθων βοηθών, *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης L 132/21*, 21.05.2016.

Σύσταση⁷ για ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα αυτό. Εννέα μήνες μετά προχώρησαν και στη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της διά βίου μάθησης.⁸ Εδώ αναφέρονται σαφώς τα «κοινά μάστερ», δηλαδή *κύκλοι σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση οι οποίοι:*

α) *αφορούν τουλάχιστον τρία ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από τρία διαφορετικά κράτη μέλη·*

β) *εφαρμόζουν πρόγραμμα σπουδών το οποίο καλύπτει μια περίοδο σπουδών σε δύο τουλάχιστον από τα τρία αυτά ιδρύματα·*

γ) *έχουν ενσωματωμένους μηχανισμούς για την αναγνώριση των περιόδων σπουδών που πραγματοποιούνται σε ιδρύματα-εταίρους, οι οποίοι βασίζονται στο ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς ακαδημαϊκών μονάδων ή είναι συμβατοί με αυτό·*

δ) *καταλήγουν στην απονομή, από τα συμμετέχοντα ιδρύματα, κοινών, διπλών ή πολλαπλών πτυχίων, που αναγνωρίζονται ή πιστοποιούνται από τα κράτη μέλη*

Προκειμένου να διευκολυνθεί η διακρατική κινητικότητα εντός της Κοινότητας το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο πρότειναν τη χρήση του Ευρωπαϊκού χάρτη ποιότητας για την κινητικότητα⁹.

Απόφαση σταθμός ήταν η θέσπιση του προγράμματος δράσης Erasmus Mundus για την ενίσχυση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες.¹⁰ Για τους σκοπούς της απόφασης νοούνται ως:

«διπλό ή πολλαπλό πτυχίο»: δύο ή περισσότερα εθνικά διπλώματα που απονέμονται από δύο ή περισσότερα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αναγνωρίζονται επίσημα στις χώρες όπου εδρεύουν τα ιδρύματα που χορηγούν τους τίτλους.

«κοινό πτυχίο»: ενιαίο δίπλωμα που απονέμεται από δύο τουλάχιστον ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία προσφέρουν ολοκληρωμένο πρόγραμμα, και αναγνωρίζεται επίσημα στις χώρες όπου εδρεύουν τα ιδρύματα που χορηγούν τους τίτλους.

---

⁷ Σύσταση 2006/143/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15^{ης} Φεβρουαρίου 2006 για περαιτέρω ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, *Επίσημη Εφημερίδα* L 64/60, 04.03.2006.

⁸ Απόφαση Αριθ. 1720/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15^{ης} Νοεμβρίου 2006 για τη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της διά βίου μάθησης, *Επίσημη Εφημερίδα* L 327/45, 24.11.2006.

⁹ Σύσταση 2006/961/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τη διακρατική κινητικότητα εντός της Κοινότητας για σκοπούς εκπαίδευσης και κατάρτισης: Ευρωπαϊκός χάρτης ποιότητας για την κινητικότητα, *Επίσημη Εφημερίδα* L 394/5, 30.12.2006.

¹⁰ Απόφαση αριθ.1298/2008/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16^{ης} Δεκεμβρίου 2008 σχετικά με τη θέσπιση του προγράμματος δράσης Erasmus Mundus 2009-2013 για την ενίσχυση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες, *Επίσημη Εφημερίδα* L 340/83, 19.12.2008.

Καθώς η ανάπτυξη δραστηριοτήτων διεθνούς συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της ΕΕ και τρίτων χωρών θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, το Συμβούλιο κάλεσε τα κράτη μέλη και την Επιτροπή να εργαστούν προς αυτήν την κατεύθυνση. Η έννοια της «διεθνοποίησης» που αναφέρεται στα Συμπεράσματα¹¹ του Συμβουλίου παραπέμπει ακριβώς στην ανάπτυξη δραστηριοτήτων διεθνούς συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της ΕΕ και τρίτων χωρών.

Μετά από σειρά ερωτημάτων και παραπόνων που τίθεντο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή από πολίτες που αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη διαδικασία αναγνώρισης των ακαδημαϊκών τους τίτλων, η Ε.Ε. αξιολόγησε την υφιστάμενη νομοθεσία των κρατών μελών και προχώρησε στη σύνταξη ενός οδηγού με σκοπό την καλύτερη πληροφόρηση των μετακινούμενων στο εξωτερικό για σπουδές σχετικά με τα δικαιώματά τους.¹²

Επίσης, προκειμένου να προωθηθεί η μαθησιακή κινητικότητα σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, το Συμβούλιο προέτρεψε τα κράτη μέλη να λάβουν σχετικά μέτρα.¹³ Στο κείμενο αυτό η μαθησιακή κινητικότητα ορίζεται ως «φυσική κινητικότητα και λαμβάνει υπόψη την παγκόσμια κινητικότητα». Η σημασία που δίδεται στο θέμα αποτυπώνεται στο ευρωπαϊκό κριτήριο αναφοράς για τη μαθησιακή κινητικότητα το οποίο ορίζει *μέχρι το 2020 τουλάχιστον το 20% κατά μέσο όρο στην ΕΕ των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να έχουν αποκτήσει την εμπειρία μιας περιόδου σπουδών σχετικών με την τριτοβάθμια εκπαίδευση ή μιας περιόδου κατάρτισης (συμπεριλαμβανομένης της τοποθέτησης σε θέση εργασίας) στο εξωτερικό, που αντιστοιχεί σε ελάχιστο όριο 15 ακαδημαϊκών μονάδων ECTS ή διαρκεί τουλάχιστον τρεις μήνες*. Τα κράτη μέλη καλούνται να εξετάσουν πώς και σε ποιο βαθμό μπορούν να συμβάλουν στη συλλογική επίτευξη αυτού του ευρωπαϊκού κριτηρίου αναφοράς, λαμβάνοντας υπόψη, τις εθνικές τους προτεραιότητες και τις τρέχουσες οικονομικές συνθήκες.

Σε ό,τι αφορά στον εκσυγχρονισμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το Συμβούλιο κάλεσε τα κράτη μέλη-σύμφωνα με τις εθνικές πρακτικές τους-να συνεργαστούν προς αυτήν την κατεύθυνση με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς και με τα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αυτονομία τους. Στο

---

¹¹ Συμπεράσματα 2010/C 135/04 του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2010 για τη διεθνοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, *Επίσημη Εφημερίδα* C135/12, 26.05.2010.

¹² Ανακοίνωση COM(2010) 477 τελικό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 15^{ης} Μαΐου 2010 για τη Νεολαία σε κίνηση. Μια πρωτοβουλία για την ενεργοποίηση των δυνατοτήτων των νέων με στόχο την επίτευξη έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

¹³ Συμπεράσματα 2011/C 372/08 του Συμβουλίου της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2011 για κριτήριο αναφοράς σχετικά με τη μαθησιακή κινητικότητα, *Επίσημη Εφημερίδα* C372/31, 20.12.2011.

πλαίσιο αυτό γίνεται αναφορά και στη δραστηριοποίηση των κρατών για την ενίσχυση της ποιότητας μέσω κινητικότητας και διασυνοριακής ευρύτερης συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων, με στόχο την ανάπτυξη κύκλων μαθημάτων που οδηγούν σε διπλά και κοινά πτυχία¹⁴.

Δύο χρόνια μετά θεσπίστηκε το πρόγραμμα «Erasmus+» που συμπεριλαμβάνει όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης, συμπεριλαμβανομένης της σχολικής εκπαίδευσης, της Ανώτατης Εκπαίδευσης (Erasmus και Erasmus Mundus), της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, της εκπαίδευσης ενηλίκων, των δραστηριοτήτων νεολαίας και αθλητισμού.¹⁵ Στο πλαίσιο αυτό το Συμβούλιο θέλοντας να προσδώσει παγκόσμια διάσταση στην ευρωπαϊκή τριτοβάθμια εκπαίδευση, κάλεσε τα κράτη μέλη να επιδιώξουν ολοκληρωμένες στρατηγικές προσεγγίσεις για τη διεθνοποίηση στην κινητικότητα, τη διεθνοποίηση των προγραμμάτων και τις στρατηγικές συμπράξεις.¹⁶

Απαραίτητη είναι επίσης η συνεργασία των κρατών μελών και της Επιτροπής με τους ενδιαφερόμενους φορείς για τη διασφάλιση της ποιότητας στην εκπαίδευση και κατάρτιση, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις απαιτήσεις των διαφόρων τομέων.¹⁷

Αν και νομικά, η λειτουργία των διακρατικών προγραμμάτων σπουδών είναι αρμοδιότητα των εθνικών κυβερνήσεων και των υπουργών Παιδείας, η Ευρωπαϊκή Ένωση επηρεάζει την πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση με ανάπτυξη συνεργασιών οι οποίες διαμόρφωσαν κοινούς στόχους και πρωτοβουλίες, που χρηματοδοτήθηκαν με ευρωπαϊκά προγράμματα όπως το Δια Βίου Μάθηση 2007-13, Erasmus Mundus 2009-2013 και το Erasmus+ 2014-2021, που αντικατέστησε όλα τα προηγούμενα προγράμματα.

Πρόσφατα εγκρίθηκε το πρόγραμμα εργασίας του Erasmus+ στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης για το έτος 2018 το οποίο θέτει σε προτεραιότητα δράσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη ισχυρότερων δεσμών μεταξύ των πανεπιστημίων των

---

¹⁴ Συμπεράσματα 2011/C 372/09 του Συμβουλίου για τον εκσυγχρονισμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, *Επίσημη Εφημερίδα C 372/36*, 20.12.2011.

¹⁵ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2013, για τη θέσπιση του προγράμματος «Erasmus+» που αφορά στην εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό, *Επίσημη Εφημερίδα L 347/50*, 20.12.2013.

¹⁶ Σχέδιο Συμπερασμάτων 2014/C 28/03 του Συμβουλίου της 31^{ης} Ιανουαρίου 2014 για την παγκόσμια διάσταση της ευρωπαϊκής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, *Επίσημη Εφημερίδα C 28/2*, 31.01.2014.

¹⁷ Συμπεράσματα 2014/C 183/07 του Συμβουλίου της 20^{ης} Μαΐου 2014, για τη διασφάλιση της ποιότητας στην εκπαίδευση και κατάρτιση, *Επίσημη Εφημερίδα C 183/30*, 14.06.2014.

κρατών μελών του προγράμματος με αυτά των τρίτων χωρών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεσμεύτηκε να ενισχύσει τη διεθνοποίηση και την κινητικότητα, να υποστηρίξει τις απαραίτητες αλλαγές προς ευθυγράμμιση με τις αρχές και τα εργαλεία της Διαδικασίας της Μπολόνια και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την υλοποίηση προγραμμάτων από δίκτυα πανεπιστημίων, ερευνητικών κέντρων και ιδιωτικών ή μη φορέων με χρηματοδότηση μέσω της διαδικασίας δανείων Erasmus+¹⁸.

3.4 Η Εθνική Πολιτική για τα Διακρατικά Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών.

Πρώτη αναφορά για τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών στην ελληνική νομοθεσία γίνεται στο Νόμο 1268/1982 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»¹⁹. Όλα τα σχετικά άρθρα του καταργήθηκαν από το Νόμο 1566/1985 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις»,²⁰ ο οποίος με τη σειρά του καταργήθηκε από τον Ν.2083/1992 «Εκσυγχρονισμός της ανώτατης εκπαίδευσης»²¹.

Με το άρθρο 10 του Νόμου 2083/1992 ρυθμίζονται εκ νέου τα θέματα των μεταπτυχιακών σπουδών και γίνεται αναφορά ειδικότερα στα διακρατικά προγράμματα σπουδών. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την περαιτέρω προώθηση και ενίσχυση των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών, επιτρέπεται η συνεργασία των ΑΕΙ με αναγνωρισμένα ερευνητικά ιδρύματα της Ελλάδας ή του εξωτερικού, εφόσον διαθέτουν επαρκές επιστημονικό προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή. Στις περιπτώσεις αυτές καταρτίζεται μεταξύ του ΑΕΙ και του ερευνητικού ιδρύματος πρόγραμμα συνεργασίας στο οποίο είναι δυνατό να περιλαμβάνεται η μερική φοίτηση ή η πρακτική άσκηση των μεταπτυχιακών φοιτητών, ή η εκπόνηση μέρους ή του συνόλου της ερευνητικής τους εργασίας. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν 2083/1992 στα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών των ελληνικών Πανεπιστημίων, μέρος του προγράμματος μπορεί να παρέχεται εκτός από την ελληνική και σε άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα.

---

¹⁸ Απόφαση C(2017) 5652 final της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 17^{ης} Αυγούστου 2017 σχετικά με την αποδοχή του ετησίου προγράμματος εργασίας για το έτος 2018 για την υλοποίηση του Erasmus+: το ενιαίο πρόγραμμα για την Εκπαίδευση, κατάρτιση, νεολαία και αθλητισμό. Ανάκτηση 4 Σεπτεμβρίου 2017 από https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/updates/20170824-erasmus-plus-work-programme-2018_el

¹⁹ ΦΕΚ 87/Α/16.07.1982

²⁰ ΦΕΚ 167/Α/30.09.1985

²¹ ΦΕΚ 159/Α/21-9-1992

Τα παραπάνω συμπληρώθηκαν με το άρθρο 23 Ν. 3404/2005²² και τελικά καταργήθηκαν με τον Ν. 3685/2008 «Θεσμικό πλαίσιο για τις μεταπτυχιακές σπουδές».²³ Σύμφωνα με το άρθρο 10 του Ν. 3685/2008, τα ελληνικά πανεπιστήμια μπορούν να συνεργάζονται με αναγνωρισμένα ομοταγή ιδρύματα του εξωτερικού για την οργάνωση και λειτουργία κοινών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών που οδηγούν στην απονομή μεταπτυχιακού τίτλου ειδίκευσης. Προς τούτο *προβλέπεται η κατάρτιση Ειδικού Πρωτοκόλλου Συνεργασίας μεταξύ των συνεργαζόμενων ιδρυμάτων με το οποίο καθορίζονται το αντικείμενο των σπουδών, η διάρκεια της συνεργασίας, οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των συμμετεχόντων, οι πηγές χρηματοδότησης, οι μετακινήσεις προσωπικού ή φοιτητών, η χορήγηση ενιαίου ή μη τίτλου, ο τύπος του χορηγούμενου τίτλου, η γλώσσα διδασκαλίας και λοιπά, σύμφωνα πάντα με το ισχύον νομικό πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών σε κάθε συνεργαζόμενη χώρα.* Το Ειδικό Πρωτόκολλο Συνεργασίας καταρτίζεται από τα συνεργαζόμενα ιδρύματα, εγκρίνεται από τα αρμόδια όργανα και υποβάλλεται από τα ελληνικά ιδρύματα στο Υπουργείο Παιδείας για την έκδοση υπουργικής απόφασης. Με το Ειδικό Πρωτόκολλο Συνεργασίας συνυποβάλλεται και η έκθεση αξιολόγησης των συμμετεχόντων Τμημάτων, από την οποία πρέπει να προκύπτει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη λειτουργία του Προγράμματος (άρθρο 1, παρ. 2). Επισημαίνεται ότι *«τα Μεταπτυχιακά Διπλώματα Ειδίκευσης που χορηγούνται σύμφωνα με τα ανωτέρω θεωρούνται αυτοδικαίως ως ισότιμα με εκείνα που χορηγούνται από τα συνεργαζόμενα ιδρύματα στα οποία λειτουργούν τα κοινά προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών»* (άρθρο 10 παρ. στ). Τέλος, επισημαίνεται ότι χρηματοδοτούνται με εθνικούς πόρους κατά προτεραιότητα εκείνα τα προγράμματα που εντάσσονται στους επιστημονικούς τομείς εθνικής προτεραιότητας (άρθρο 6, παρ. 4).

Σε ό,τι αφορά τα ΤΕΙ και τα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, οι σχετικές ρυθμίσεις έγιναν με την ψήφιση του Νόμου 2916/2001 «Διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσης και ρύθμιση θεμάτων του τεχνολογικού τομέα αυτής».²⁴ Σύμφωνα με την παράγραφο 13, του άρθρου 5, *«τμήματα ΤΕΙ μπορούν να συμπράττουν στη λειτουργία προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών που διοργανώνονται σε πανεπιστήμια του εσωτερικού ή ομοταγή του εξωτερικού, με τη συμμετοχή μελών του εκπαιδευτικού προσωπικού ή με τη διάθεση χώρων και εγκαταστάσεων».* Επίσης, επιτρέπεται η συνδιοργάνωση Διατμηματικών Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών από

---

²² ΦΕΚ Α/260/17.10.2005

²³ ΦΕΚ 148/Α/16.07.2008

²⁴ ΦΕΚ 114/1/11.06.2001

τμήματα Τ.Ε.Ι. με Α.Ε.Ι. της Ελλάδος ή ομοταγή του εξωτερικού, υπό προϋποθέσεις. Όμως στις περιπτώσεις αυτές οι τίτλοι σπουδών απονέμονται από τα ΑΕΙ.

Η διαδικασία ακαδημαϊκής αναγνώρισης τίτλων σπουδών που απονέμονται από ομοταγή εκπαιδευτικά ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, της αλλοδαπής ρυθμίστηκε από τον Νόμο 3328/2005 *«Διεπιστημονικός Οργανισμός Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης και άλλες διατάξεις»*²⁵ Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 4, οι μεταπτυχιακοί τίτλοι σπουδών των αναγνωρισμένων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της αλλοδαπής αναγνωρίζονται από τον ΔΟΑΤΑΠ μόνον ως ισότιμοι και όχι ως ισότιμοι και αντίστοιχοι.

Η συνδιοργάνωση διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών ενθαρρύνεται εμμέσως καθώς σύμφωνα με τον Νόμο 3374/2005 *«Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – Παράρτημα διπλώματος»*²⁶, ανάμεσα στα άλλα κριτήρια και δείκτες ποιότητας ενός ιδρύματος είναι και οι συνεργασίες με εκπαιδευτικά ιδρύματα του εξωτερικού. Με τον ίδιο νόμο ρυθμίστηκαν και τα θέματα απόδοσης πιστωτικών μονάδων στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών και η έκδοση παραρτήματος διπλώματος.

Επίσης, το θέμα της γλώσσας διδασκαλίας επανήλθε. Έτσι, επιτρέπεται η διοργάνωση συνολικά ή εν μέρει μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών σε ξένη γλώσσα με απόφαση της Συγκλήτου, μετά από πρόταση της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύθεσης του Τμήματος (άρθρο 17, Ν. 3549/2007 *«Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»*).²⁷

Ωστόσο, το 2011 ψηφίστηκε ο Νόμος 4009/2011 *«Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας σπουδών και διεθνοποίηση»*²⁸ που έφερε νέες αλλαγές στα ισχύοντα για τα μεταπτυχιακά προγράμματα. Συγκεκριμένα καταργήθηκαν όλα τα προβλεπόμενα από τον Ν. 3685/2008 που προαναφέρθηκαν. Με το άρθρο 41 ρυθμίστηκε εκ νέου η διαδικασία που αφορά στην οργάνωση διακρατικών προγραμμάτων σπουδών από ΑΕΙ. Με το άρθρο 42 ορίστηκε η διαδικασία οργάνωσης διακρατικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων από ΑΕΙ ή ΤΕΙ σε συνεργασία με ερευνητικά κέντρα ή ινστιτούτα. Σε όλες τις περιπτώσεις όμως προβλέπεται ότι *«στον Οργανισμό κάθε ιδρύματος ορίζονται οι όροι, προϋποθέσεις και η διαδικασία συμμετοχής του ιδρύματος στα προγράμματα αυτά, καθώς και τα όργανα του ιδρύματος που έχουν την αρμοδιότητα έγκρισης και*

---

²⁵ ΦΕΚ 80/Α/01.04.2005

²⁶ ΦΕΚ 189/Α/02.08.2005

²⁷ ΦΕΚ 69/Α/20.03.2007

²⁸ ΦΕΚ 195/Α/06.09.2011

εποπτείας των προγραμμάτων αυτών». Με το άρθρο 44 καταργήθηκε το προαναφερθέν άρθρο 17 του Ν. 3549/2007 και ορίστηκε ότι «Προγράμματα σπουδών μπορεί να διδάσκονται εν όλω ή εν μέρει, κατ' εξαίρεση, σε ξένη γλώσσα, με απόφαση του Πρύτανη, η οποία εκδίδεται ύστερα από πρόταση της κοσμητείας της οικείας σχολής και εγκρίνεται από τη Σύγκλητο του Ιδρύματος». Στο άρθρο 80 προστέθηκε μεταγενέστερα εδάφιο που επιτρέπει στα τμήματα ΑΕΙ «να οργανώνουν αυτοδύναμα ή να συνδιοργανώνουν μεταξύ τους προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών (Π.Μ.Σ.) με γλώσσα διδασκαλίας, εν όλω ή εν μέρει, κατ' εξαίρεση, ξένη γλώσσα» (άρθρο 5 του Ν.4076/2012.²⁹ Τέλος, με το άρθρο 63 ρυθμίστηκαν θέματα κατανομής της δημόσιας χρηματοδότησης των ΑΕΙ βάσει κριτηρίων και δεικτών μεταξύ των οποίων είναι και η διεθνοποίηση των ιδρυμάτων η οποία εκτιμάται από τον αριθμό αλλοδαπών φοιτητών, των συμμετεχόντων σε ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα εντός και εκτός Ελλάδος και τον αριθμό συμφωνιών συνεργασίας με άλλα ιδρύματα (εσωτερικού ή εξωτερικού).

Πολύ πρόσφατα προστέθηκε στον μακρύ κατάλογο των νόμων για την θέσπιση του πλαισίου των διακρατικών μεταπτυχιακών προγραμμάτων ο Νόμος 4485/2017 «Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις».³⁰ Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 13, παρ. 2 εδάφιο κ, η Σύγκλητος του Ιδρύματος αποφασίζει, ύστερα από εισήγηση της Συνέλευσης του οικείου Τμήματος, την οργάνωση προγραμμάτων δεύτερου κύκλου σπουδών σε συνεργασία με αναγνωρισμένα ως ομοταγή Ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα του εξωτερικού, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο άρθρο 43. Στο άρθρο 43 ορίζεται ότι η διαδικασία ίδρυσης του ΔΠΜΣ, τα θέματα που ρυθμίζονται στο Ειδικό Πρωτόκολλο Συνεργασίας και λοιπά σχετικά θέματα καθορίζονται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων.

Επίσης με το άρθρο 83 αντικαθίσταται η παράγραφος 1 του άρθρου 44 του Ν. 4009/2011 και πλέον *προγράμματα σπουδών πρώτου κύκλου μπορεί να διοργανώνονται, συνολικά ή εν μέρει, αποκλειστικά για πολίτες χωρών εκτός ΕΕ και μόνο σε συνεργασία με το Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος, σε ξένη γλώσσα, με απόφαση της Συγκλήτου, η οποία εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Συνέλευσης του οικείου Τμήματος ή της Κοσμητείας με τη σύμφωνη γνώμη των εμπλεκόμενων Τμημάτων.*

Πέραν των νομοθετικών μέτρων που έχουν ληφθεί κατά καιρούς για την οργάνωση και λειτουργία των διακρατικών προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών, θα πρέπει να

---

²⁹ ΦΕΚ 159 Α/10.8.2012

³⁰ ΦΕΚ 114/Α/04.08.2017

ληφθεί υπόψη ότι η εθνική πολιτική για την Ανώτατη εκπαίδευση γενικότερα δεν είναι ανεξάρτητη από τις υφιστάμενες οικονομικές συνθήκες, οι οποίες σαφώς δεν είναι ευνοϊκές για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόζεται από το 2010 οδήγησε σε σημαντική μείωση των κρατικών κονδυλίων. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία η καταγεγραμμένη μείωση για το διάστημα 2009-2013 ανέρχεται στο 31,74% περίπου αλλά η πραγματική μείωση είναι πολύ μεγαλύτερη. Αφορά μειώσεις στους μισθούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού κατά 30-40% περίπου, περικοπές σε λειτουργικά έξοδα κατά 50-60% περίπου και περικοπές κατά 60-80% στον προϋπολογισμό των δημοσίων επενδύσεων για συντήρηση, προμήθεια εργαστηριακού επιστημονικού εξοπλισμού, έρευνα και εκπαιδευτικές υποδομές. Σημειώνεται ότι κατά την περίοδο της κρίσης, οι πραγματικές συνολικές δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση σε σταθερές τιμές ανά φοιτητή ήταν 4.834,5 ευρώ το 2009 έναντι 3.512,1 ευρώ το 2013, δηλαδή μειώθηκαν κατά 27,4% περίπου.³¹

Παρά τα δυσχερή οικονομικά δεδομένα, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στους στρατηγικούς στόχους της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση για την περίοδο 2016-2020 συμπεριλαμβάνεται και η ενίσχυση της πρόσβασης και του ανοικτού χαρακτήρα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, προβλέπονται μέτρα ενίσχυσης της κινητικότητας και της διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης με αξιοποίηση κυρίως των προγραμμάτων Erasmus+ και Horizon 2020. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην πρόθεση του ΥΠ.Π.Ε.Θ. είναι και η χάραξη πλαισίου ορισμού των κατάλληλων συνθηκών και απαραίτητων προϋποθέσεων για τη λειτουργία μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών σε ξένες γλώσσες ώστε να παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης σε φοιτητές από άλλες χώρες (ΥΠ.Π.Ε.Θ., 2016).

3.5 Το παράδειγμα του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus Mundus για τα διακρατικά Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Το Erasmus Mundus είναι ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα συνεργασίας και κινητικότητας που υλοποιείται στο χώρο της Ανώτατης εκπαίδευσης από το 2004. Θεσπίστηκε με την Απόφαση αριθ. 2317/2003/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου με

---

³¹ Η Στρατηγική της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, 2016-2020, ανάκτηση στις 15 Ιουνίου 2017 από <http://www.minedu.gov.gr/aei-9/stratigiki-aei/21342-06-06-16-i-anagki-gia-ethniki-stratigiki-sta-ae>

σκοπό την αύξηση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες.³²

Αρχικά για την περίοδο 2004-2008 περιελάμβανε τις εξής κύριες δράσεις: Δράση 1 - Κοινά μεταπτυχιακά προγράμματα (Erasmus Mundus Masters Courses) παρεχόμενα από τουλάχιστον τρία διαφορετικά πανεπιστήμια τριών διαφορετικών χωρών του Προγράμματος, Δράση 2 - Υποτροφίες για φοιτητές και επιστήμονες από τρίτες χώρες, Δράση 3 - Εταιρικές σχέσεις με Ανώτατα εκπαιδευτικά Ιδρύματα τρίτων χωρών στο πλαίσιο των οποίων χορηγούνται υποτροφίες σε φοιτητές και επιστήμονες από τις χώρες του Προγράμματος με σκοπό την κινητικότητα προς τρίτες χώρες και Δράση 4 - Προγράμματα ενίσχυσης της ελκυστικότητας της ευρωπαϊκής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παγκοσμίως.

Κατά την εξωτερική αξιολόγηση της πρώτης φάσης του προγράμματος, οι αξιολογητές διαπίστωσαν ότι εν γένει συνέβαλε σημαντικά στη διεθνοποίηση της ευρωπαϊκής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ότι παραμένει σχετικό με τις παγκόσμιες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα ευρωπαϊκά ΑΕΙ. Διαπίστωσαν όμως και διαρθρωτικές ελλείψεις κάποιες από τις οποίες καλύφθηκαν στην επόμενη φάση του προγράμματος, όπως για παράδειγμα η χορήγηση υποτροφιών στους φοιτητές της Ε.Ε. και η δυνατότητα των ιδρυμάτων τρίτων χωρών να συμμετέχουν ως πλήρεις εταίροι (COM (2009)0695/F1, 22.12.2009)³³.

Για την περίοδο 2009-2013 η χρηματοδότηση αφορούσε την οργάνωση κοινών μεταπτυχιακών προγραμμάτων Erasmus Mundus Master Courses (Δράση 1), την ανάπτυξη διαπανεπιστημιακών συνεργασιών μεταξύ χωρών της ΕΕ και στοχευμένων τρίτων χωρών (Δράση 2), την υποστήριξη φοιτητών, ερευνητών και ακαδημαϊκού προσωπικού προκειμένου να διανύσουν μία περίοδο στο πλαίσιο των Δράσεων 1 ή 2 και την ενίσχυση κάθε οργανισμού που δραστηριοποιείται στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης για την ανάπτυξη προγραμμάτων που συμβάλλουν στην ελκυστικότητα, φυσιογνωμία και προβολή της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης παγκοσμίως (Δράση 3).

Στη Δράση 2 εντάχθηκε συμπληρωματικά το «παράθυρο εξωτερικής συνεργασίας» του Erasmus Mundus που αποσκοπεί στον αμοιβαίο εμπλουτισμό και την καλύτερη

³² Απόφαση αριθ. 2317/2003/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Δεκεμβρίου 2003 σχετικά με τη θέσπιση προγράμματος για την αύξηση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και για την προώθηση της διαπολιτισμικής κατανόησης μέσω της συνεργασίας με τρίτες χώρες (Erasmus Mundus) (2004-2008), *Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 345, 31.12.2003*.

³³ Απόφαση COM(2009)695 τελική της Επιτροπής της 2ας Δεκεμβρίου 2009 προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών που αφορά Έκθεση για την εκ των υστέρων αξιολόγηση του προγράμματος Erasmus Mundus 2004-2008.

κατανόηση μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και τρίτων χωρών. Σχεδιάστηκε ακριβώς για να ενισχύσει τη συνεργασία των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τρίτων χωρών, μέσω ενός μηχανισμού κινητικότητας και ανταλλαγής φοιτητών και ακαδημαϊκού προσωπικού με σκοπό τις σπουδές, τη διδασκαλία, την πρακτική άσκηση και την έρευνα.³⁴

Στη Δράση 3 εντάχθηκαν 44 προγράμματα διάρκειας 2-3 ετών τα οποία χρηματοδοτήθηκαν με 11,5 εκ. ευρώ περίπου. Στόχος ήταν να αναδείξουν την Ευρώπη ως παγκόσμιο κέντρο αριστείας για την ανώτατη εκπαίδευση μέσω των EMMCs, δίδοντας έμφαση στη διασφάλιση της ποιότητας, στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και των δράσεων κινητικότητας, στην αναγνώριση των μαθησιακών αποτελεσμάτων και των τίτλων διεθνώς, στη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών και στην προβολή γνωστικών αντικειμένων και ολόκληρων γεωγραφικών περιφερειών (EC/EACEA, 2016).

Μετεξέλιξη των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Erasmus Mundus Masters Courses (EMMCs) είναι τα Erasmus Mundus Κοινά Προγράμματα Σπουδών που έχουν ενταχθεί στο ευρύτερο Πρόγραμμα ERASMUS+ για την περίοδο 2014-2020 και επιδιώκουν:

- Την προαγωγή της ποιότητας της εκπαίδευσης, της καινοτομίας, της αριστείας και εν γένει της διεθνοποίησης των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης,
- την ενίσχυση την ποιότητας και της ελκυστικότητας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) και την υποστήριξη της εξωτερικής δράσης της Ε.Ε. στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης,
- τη βελτίωση του επιπέδου των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων των αποφοίτων και ειδικότερα της συνάφειας των μεταπτυχιακών σπουδών τους με την αγορά εργασίας, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή και εργοδοτών.

Τα ΕΜΚΠΣ οργανώνονται από διεθνείς Ομίλους Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης στους οποίους μπορούν να συμμετέχουν και άλλοι φορείς (εκπαιδευτικοί ή όχι) ως εταίροι, εφόσον μπορούν να συμβάλουν θετικά στην προετοιμασία, υλοποίηση, αξιολόγηση, βιωσιμότητα ή διάδοση των ΕΜΚΠΣ. Χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο εκπαίδευση, διαρκούν 2- 4 εξάμηνα και αντιστοιχίζονται με 60-120 πιστωτικές μονάδες σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Σύστημα Συσσώρευσης και Μεταφοράς Πιστωτικών Μονάδων.

---

³⁴ Βλ. http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων ενός ΕΜΚΠΣ εντάσσεται η συμμετοχή προσκεκλημένων ακαδημαϊκών με σκοπό τη διδασκαλία, την κατάρτιση και λοιπές ερευνητικές διαδικασίες και η χορήγηση πλήρους υποτροφίας στους καλύτερους μεταπτυχιακούς φοιτητές από όλο τον κόσμο. Στην υποτροφία περιλαμβάνονται οι δαπάνες συμμετοχής των φοιτητών, όπως για παράδειγμα τα διδάκτρα και η ασφαλιστική κάλυψη, μια συνεισφορά στις δαπάνες ταξιδιού και εγκατάστασης και ένα επίδομα διαβίωσης για όλη τη διάρκεια του προγράμματος φοίτησης στο ΕΜΚΠΣ.

Μετά την ολοκλήρωση του ΕΜΚΠΣ είτε απονέμεται ένας ενιαίος τίτλος από τουλάχιστον δύο αναγνωρισμένα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης που βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες του Προγράμματος Erasmus, είτε απονέμονται πολλαπλοί τίτλοι σπουδών, τουλάχιστον δύο, από αναγνωρισμένα πάντα Ιδρύματα δύο διαφορετικών χωρών του Προγράμματος. Το ρόλο του συντονιστή ενός ΕΜΚΠΣ μπορεί να έχει μόνο ΑΕΙ με έδρα σε μία από τις χώρες του Προγράμματος, που είναι τα κράτη μέλη της ΕΕ, η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, η Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, η Νορβηγία και η Τουρκία.

Ανεξάρτητα από τον τύπο του τίτλου που απονέμεται (ενιαίος ή πολλαπλός) μετά την επιτυχή ολοκλήρωση ενός ΕΜΚΠΣ, αυτός θα πρέπει να αναγνωρίζεται πλήρως από τις αρμόδιες Εθνικές Αρχές των χωρών στις οποίες εδρεύουν τα συμμετέχοντα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης³⁵.

3.6 Τα ΕΜΚΠΣ σε αριθμούς.

Κατά το διάστημα 2004-2013, προσφέρθηκαν συνολικά 907 Erasmus Mundus Masters Courses σε 13.957 φοιτητές. Το 2004 οι φοιτητές ήταν μόλις 140 σε 19 EMMCs με τους αριθμούς να αυξάνουν τα επόμενα χρόνια φθάνοντας τους 1.966 φοιτητές σε 138 EMMCs το 2013 (EC/EACEA, 2017a).

Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση του 2015 για το πρόγραμμα ERASMUS+, εγκρίθηκαν 15 σχέδια ΕΜΚΠΣ στο πλαίσιο της πρόσκλησης 2015 με τα οποία προβλέπεται η χορήγηση 931 υποτροφιών συνολικά κατά τη τριετία 2016-19. Από αυτές οι 751 αφορούν φοιτητές και οι υπόλοιπες 180 επιστήμονες (EC/EACEA, 2017b). Τα σχέδια αυτά αντιστοιχούν σε 35.650.800 ευρώ. (EC/EACEA, 2017c). Ταυτόχρονα υλοποιούνται 11 σχέδια ΕΜΚΠΣ της πρόσκλησης 2014 τα οποία προβλέπουν τη

³⁵ Βλ. Οδηγό Διαχείρισης στην ιστοσελίδα <https://www.iky.gr/el/joint-master-degrees>, ανάκτηση 5 Ιουνίου 2017.

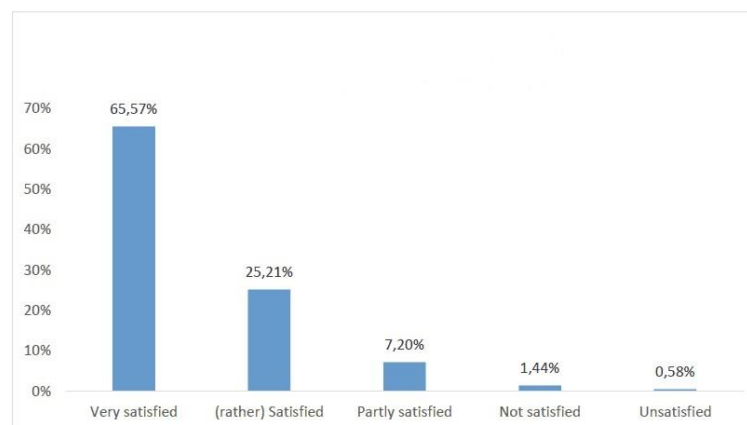
χορήγηση 440 υποτροφιών συνολικά. Στο πλαίσιο αυτών των σχεδίων έχουν χορηγηθεί ήδη 143 υποτροφίες σε φοιτητές (EC/EACEA, 2015).

Παράλληλα, το 2015 υλοποιούνταν και 88 σχέδια EMMCs, τα οποία εγκρίθηκαν στο πλαίσιο της πρόσκλησης 2013. Τα σχέδια αυτά χρηματοδοτήθηκαν με 21 εκ. ευρώ. Χορηγήθηκαν 1.081 υποτροφίες σε φοιτητές από όλες τις χώρες (ΕΕ και λοιπές) και 352 υποτροφίες σε επιστήμονες και προσκεκλημένο προσωπικό (EC/EACEA, 2017b). Για το ακαδημαϊκό έτος 2017-18 έχουν εγκριθεί 38 νέα ΕΜΚΠΣ για τα οποία προβλέπεται χρηματοδότηση ύψους 112.603.440 ευρώ. Μεταξύ των εταιρών υπάρχουν και τέσσερα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα.³⁶

Το καλοκαίρι του 2014, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε συνεργασία με την ICUnet.AG διεξήγαγε διαδικτυακή έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο των ΕΜΚΠΣ στους φοιτητές και αποφοίτους των ΕΜΚΠΣ για το διάστημα 2009-2013 (ICUnet.AG, 2014).

Η ικανοποίηση των συμμετεχόντων στο Πρόγραμμα εν γένει αποτυπώνεται στον Πίνακα 4, όπου πάνω από το 90% δηλώνει πολύ ικανοποιημένο ή ικανοποιημένο και μόνο το 0,58% δηλώνει δυσαρεστημένο.

Πίνακας 4
Ικανοποίηση από το Πρόγραμμα ΕΜ (2009-2013)

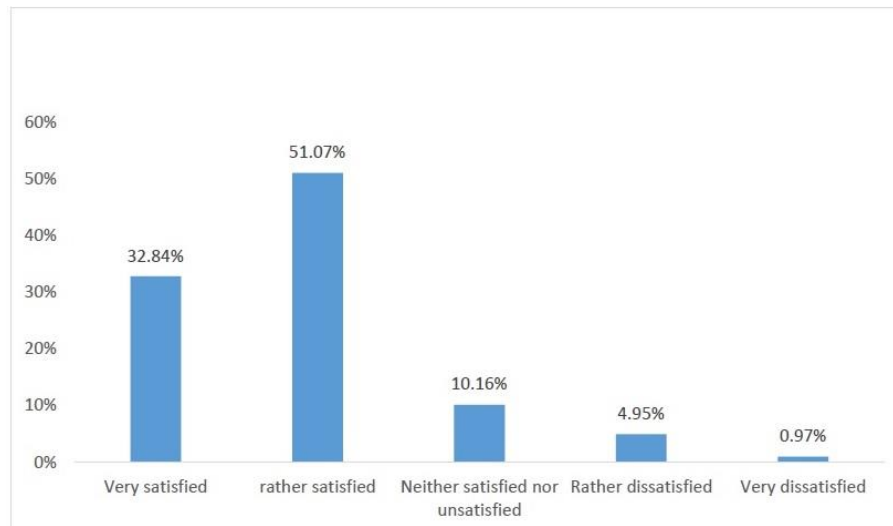

Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από [http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate Impact Survey 2014.pdf](http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf)

³⁶Βλ. https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/2017_emjmd38-selection_results.pdf

Σε ό,τι αφορά όμως στην ποιότητα του προγράμματος σπουδών, η ικανοποίηση των ερωτηθέντων αποτυπώνεται διαφορετικά, όπου μόνο ποσοστό 32,84% δηλώνει πολύ ικανοποιημένο (Πίνακας 5).

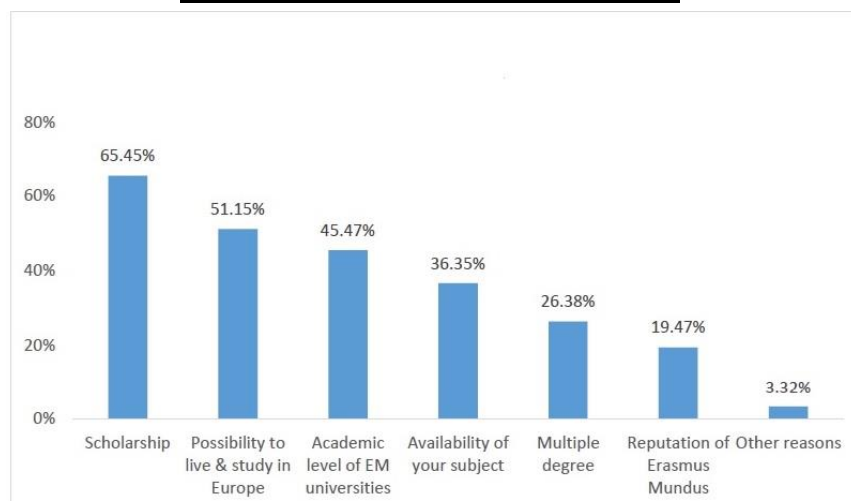
Πίνακας 5
Ικανοποίηση από την ποιότητα του προγράμματος σπουδών (EMMC 2009-2013)

Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από [http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate Impact Survey 2014.pdf](http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf)

Οι λόγοι συμμετοχής σε ένα ΕΜΚΠΣ εξετάστηκαν και αναγράφονται στον Πίνακα 6. Όπως φαίνεται, η χορήγηση υποτροφίας είναι το ισχυρότερο κίνητρο. Ακολουθούν η ευκαιρία για σπουδές και εγκατάσταση στην Ευρώπη και το υψηλό ακαδημαϊκό επίπεδο σπουδών, γεγονός που ικανοποιεί ως ένα βαθμό τον στόχο της ΕΕ να θεωρείται κέντρο αριστείας από τους συμμετέχοντες στο ΕΜΚΠΣ.

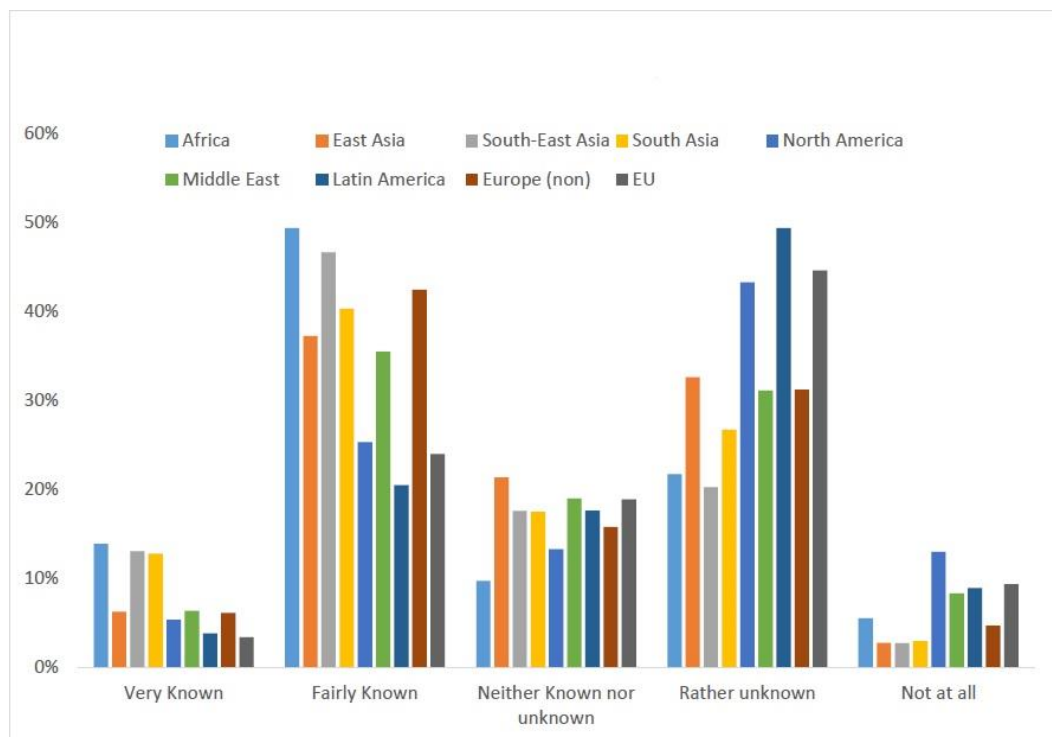
Πίνακας 6
Κίνητρα συμμετοχής σε ένα ΕΜΚΠΣ

Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από [http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate Impact Survey 2014.pdf](http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf)

Η διάδοση των ΕΜΚΠΣ ανάλογα με την γεωγραφική περιοχή προέλευσης των συμμετεχόντων ήταν επίσης αντικείμενο της έρευνας. Τα αποτελέσματα (Πίνακας 7) κρίνονται ικανοποιητικά, αν και απαιτούνται κάποιες παραπάνω ενέργειες προβολής του Προγράμματος στην Αμερική και Ευρώπη, δεδομένου ότι η ενημέρωση για το Πρόγραμμα σε αυτές της περιοχές θα ενισχύσει τη φήμη του Προγράμματος και θα το κάνει ελκυστικότερο.

Πίνακας 7
Η διάδοση του ΕΜΚΠΣ ανά γεωγραφική περιοχή

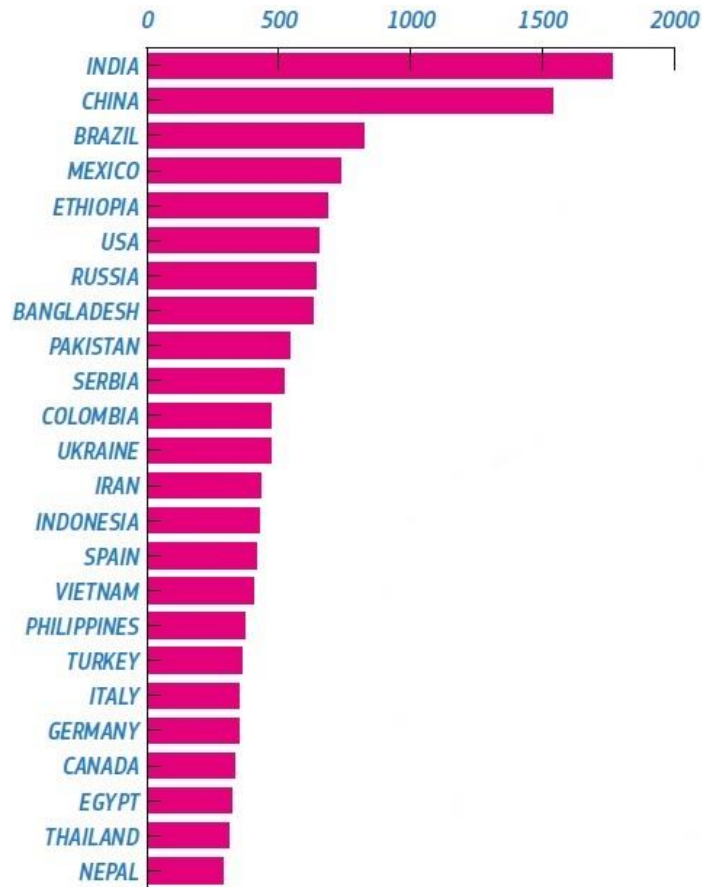

Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από [http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate Impact Survey 2014.pdf](http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf)

Στον Πίνακα 8 αποτυπώνονται οι επικρατέστερες χώρες προέλευσης των περίπου 20.000 υποτρόφων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα κατά το διάστημα 2004-2017. Όμως πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι δίνεται προτεραιότητα στους προερχόμενους από τις χώρες εταίρους και μόνο μετά το 2009 μπορούν να πάρουν υποτροφία οι φοιτητές που προέρχονται από χώρες του Προγράμματος και μάλιστα σε ποσοστό ως 25% του συνόλου των υποτροφιών. Επίσης, το ΕΜ χορηγεί επιπρόσθετες υποτροφίες σε φοιτητές που προέρχονται από συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές όπως είναι η Ασία και οι γείτονες χώρες της Ε.Ε., γεγονός που δικαιολογεί την έκρηξη των αριθμών στις περιοχές αυτές (European Commission, 2017).

Πίνακας 8

Οι επικρατέστερες χώρες προέλευσης των υποτρόφων ΕΜΚΠΣ (2004-2017)

Πηγή: European Commission, 2017, doi: 10.2766/873707

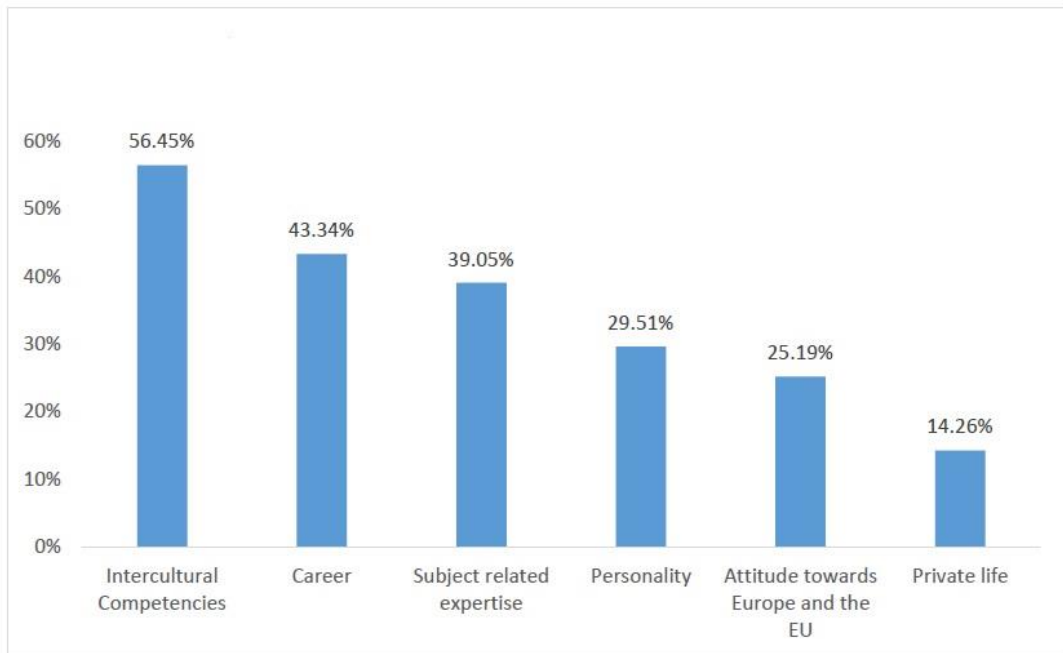
3.7 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε Ατομικό επίπεδο

Από τη μελέτη της ΕΕ για τον αντίκτυπο του ΕΜ στους συμμετέχοντες κατά το διάστημα 2009-2013 (ICUnet.AG, 2014) προέκυψαν πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα που αποτυπώνονται στον Πίνακα 9, όπου οι συμμετέχοντες στην έρευνα εξηγούν σε ποιους τομείς ωφελήθηκαν περισσότερο από τη συμμετοχή τους στο Πρόγραμμα. Η ανάπτυξη διαπολιτισμικών δεξιοτήτων έχει το προβάδισμα σε ποσοστό 56,45% και ακολουθούν οι προοπτικές καριέρας, ο βαθμός εξειδίκευσης, η προσωπική ανάπτυξη, η ευρωπαϊκή ταυτότητα και η προσωπική ζωή.

Πίνακας 9

Ο αντίκτυπος του ΕΜ σε διάφορους τομείς

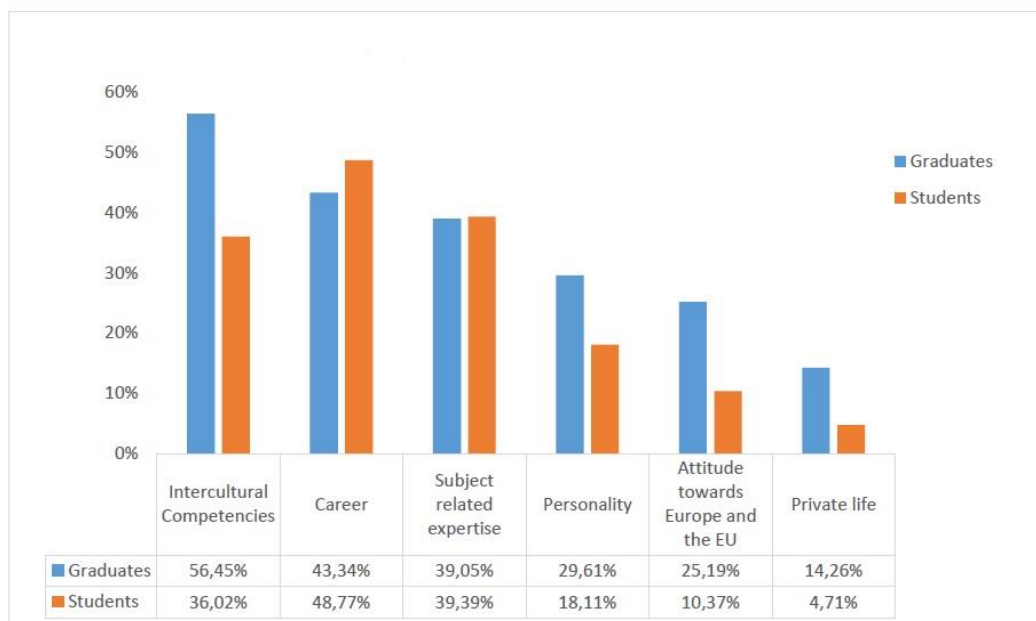

Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf

Ο επόμενος Πίνακας 10 έχει ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον γιατί δείχνει τις διαφορές μεταξύ των φοιτητών και των αποφοίτων ως προς τις προσδοκίες τους στους παραπάνω τομείς. Διαφορές εντοπίζονται στο ζήτημα της ανάπτυξης διαπολιτισμικών δεξιοτήτων, πιθανόν διότι οι φοιτητές όντες στην αρχή των σπουδών τους υποτιμούν ή δεν γνωρίζουν τις πολιτιστικές διαφορές αντίθετα με τους αποφοίτους οι οποίοι υποχρεωτικά τις αντιμετώπισαν και αισθάνονται πλέον ικανοί να τις διαχειριστούν.

Πίνακας 10

Οι προσδοκίες φοιτητών και αποφοίτων από το ΕΜ σε διάφορους τομείς

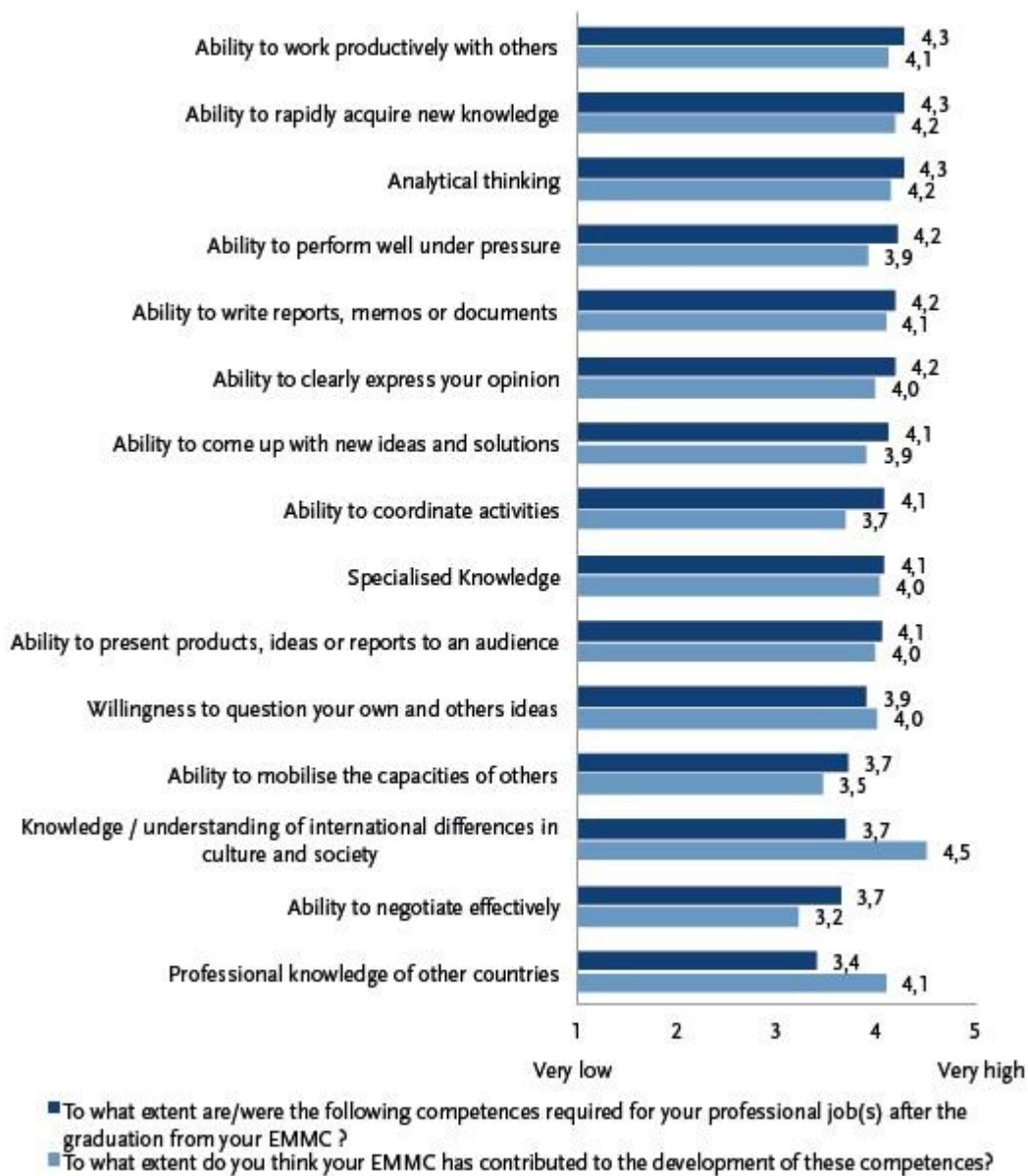
Πηγή: ICUnet.AG (2014), ανάκτηση 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf

Οι φοιτητές έχουν περισσότερες προσδοκίες από το Πρόγραμμα μόνο σε ό,τι αφορά την καριέρα τους ενώ οι απόφοιτοι αντιλαμβάνονται το θετικό αντίκτυπο σε αυτήν αρκετά μετά την αποφοίτησή τους, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας. Το γενικό συμπέρασμα όμως που εξάγεται από τον Πίνακα 10 είναι ότι οι φοιτητές υποτιμούν τον αντίκτυπο που έχει το ΕΜΜC στις δεξιότητές τους. Η διαφορά μεταξύ των προσδοκιών τους και της εμπειρίας τους στη συνέχεια ως απόφοιτοι είναι αυτή που μπορεί να αξιοποιηθεί για την προβολή του προγράμματος ΕΜ στον κόσμο. Ίσως μάλιστα το γεγονός ότι οι απόφοιτοι εμφανίζονται πολύ ικανοποιημένοι από το Πρόγραμμα να αποδίδεται στο ότι αρχικά συμμετείχαν με χαμηλές προσδοκίες.

Σε νεότερη έρευνα των Krüger et al. (2017) για τον αντίκτυπο του ΕΜΚΠΣ στους αποφοίτους του 2016, εξετάζεται μεταξύ άλλων εάν το Πρόγραμμα συνέβαλε στην απόκτηση συγκεκριμένων δεξιοτήτων που οι απόφοιτοι θεωρούν ουσιαστικές για την αρχική επαγγελματική τους αποκατάσταση. Διαπιστώθηκε ότι σε γενικές γραμμές οι απόφοιτοι αξιολογούν τα απαιτούμενα προσόντα ελαφρώς υψηλότερα σε σχέση με αυτά που προσφέρει το Πρόγραμμα. Παρόλα αυτά θεωρούν ότι η συμβολή του Προγράμματος είναι ικανοποιητική (Πίνακας 11).

Πίνακας 11
Συμβολή του ΕΜΚΠΣ στις απαιτούμενες δεξιότητες

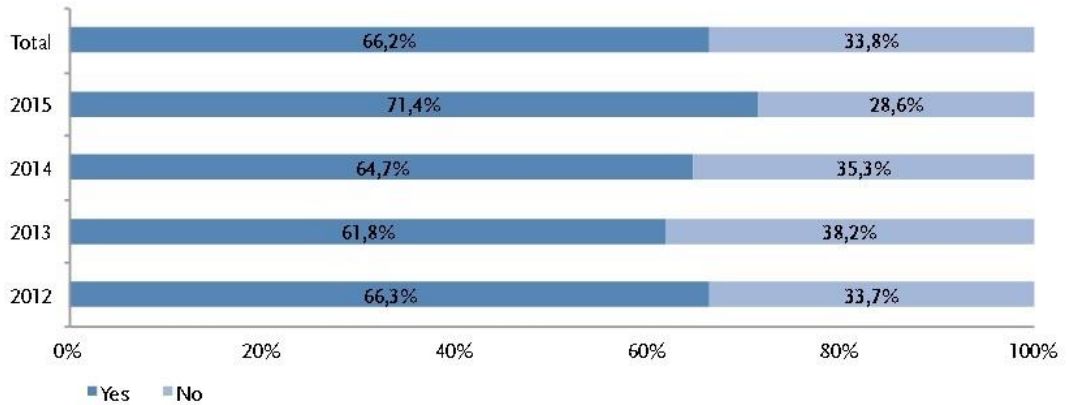
Required competences vs. contribution by EMMC

Πηγή: Krüger et al (2017), ανάκτηση στις 5 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Summary_GIS-2016.pdf

Τον Οκτώβριο του 2015 πραγματοποιήθηκε έρευνα από τους Krüger και Klein σχετικά με τον αντίκτυπο των ΕΜΚΠΣ στους φοιτητές και αποφοίτους του 2015 και έγινε σύγκριση των αποτελεσμάτων σύμφωνα με τα δείγματα της περιόδου 2012-2015 προκειμένου να μελετηθεί η πρόοδος του Προγράμματος. Οι ερωτηθέντες απάντησαν θετικά ότι βρήκαν εργασία πλήρους απασχόλησης σε ποσοστό 66,2% (Πίνακας 12).

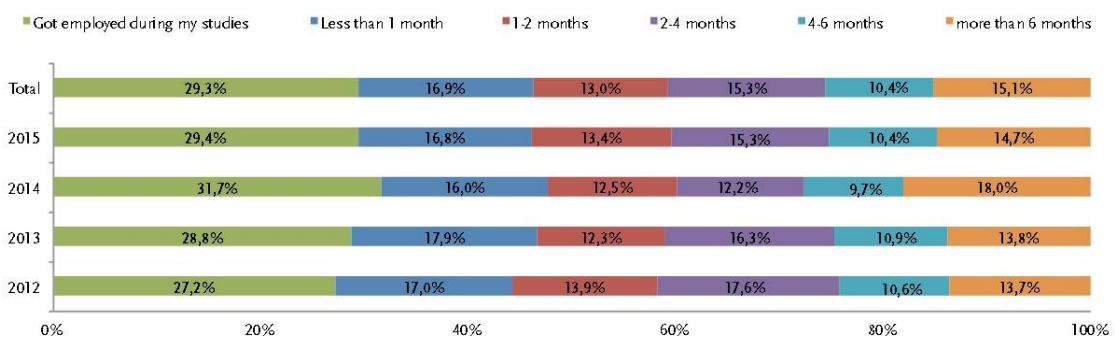
Πίνακας 12
Απασχολησιμότητα μετά την αποφοίτηση

Πηγή: Krüger και Klein (2015), ανάκτηση στις 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2015.pdf

Ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι ότι η ευκολία ανεύρεσης εργασίας είναι ανεξάρτητη από το εάν οι ερωτηθέντες αποφοίτησαν το 2012 (οπότε είχαν δυνατότητα απόκτησης περαιτέρω προσόντων) ή το 2015. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 13, περισσότεροι από τους μισούς εργαζόμενους (περίπου το 60%) βρήκαν εργασία σε μόλις δύο μήνες από την αποφοίτησή τους και μόνο το 15.1% χρειάστηκε περισσότερο από 6 μήνες.

Πίνακας 13
Απαιτούμενο διάστημα για την ανεύρεση εργασίας

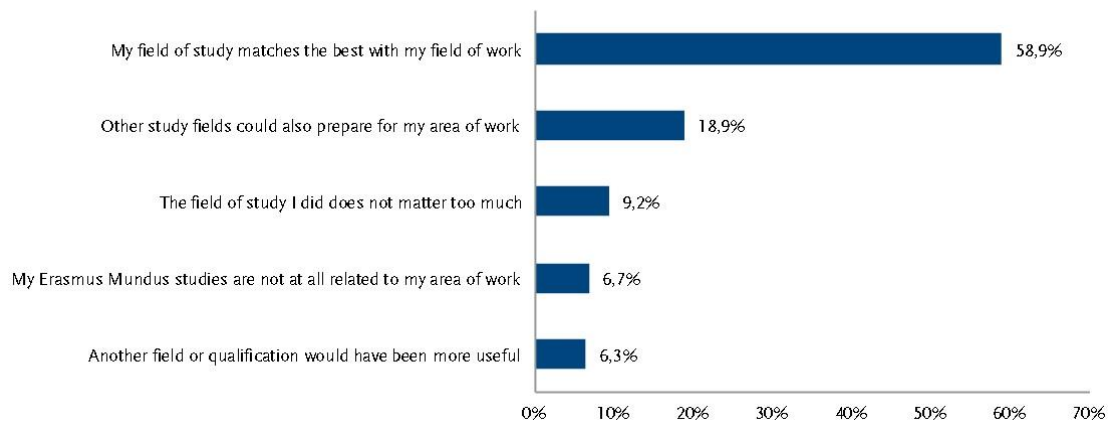

Πηγή: Krüger και Klein (2015), ανάκτηση στις 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2015.pdf

Επίσης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 14, το 58,9% των εργαζομένων απασχολείται σε θέση εργασίας απολύτως συναφή με το αντικείμενο των σπουδών του. Εξάγεται

λοιπόν το συμπέρασμα ότι οι απόφοιτοι των ΕΜΚΠΣ απορροφώνται ικανοποιητικά από την αγορά εργασίας.

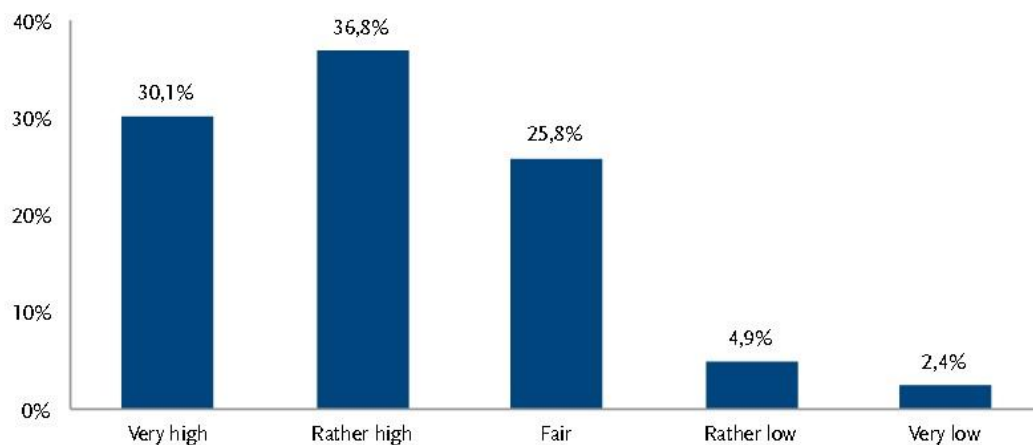
Πίνακας 14
Συνάφεια αντικειμένου σπουδών και θέσης εργασίας

Πηγή: Krüger και Klein (2015), ανάκτηση στις 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2015.pdf

Τόσο οι φοιτητές όσο και οι απόφοιτοι θεωρούν ότι η γλωσσική τους ικανότητα βελτιώθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό χάρη στη συμμετοχή τους στο Πρόγραμμα (Πίνακας 15).

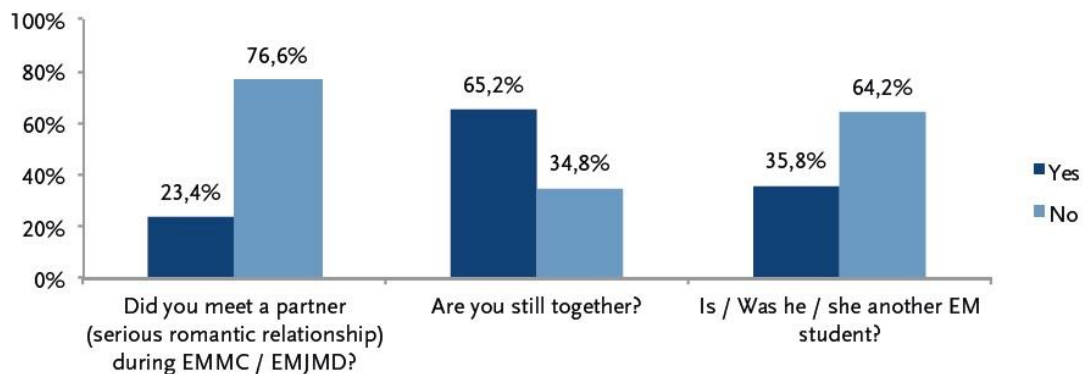
Πίνακας 15
Βελτίωση της γλωσσικής ικανότητας

Πηγή: Krüger και Klein (2015), ανάκτηση στις 3 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2015.pdf

Επίσης, οι Krüger et al. (2017) μελέτησαν τον αντίκτυπο του ΕΜΚΠΣ στην προσωπική ζωή των αποφοίτων και συγκεκριμένα στη δημιουργία σοβαρής αισθηματικής σχέσης κατά τη διάρκεια της φοίτησης. Μόνο το ένα τέταρτο αυτών απάντησε θετικά. Από αυτό το ποσοστό, οι 65,2% δήλωσαν ότι η σχέση εξακολουθεί και υφίσταται. Στο 64,2% των περιπτώσεων, ο σύντροφός τους δεν είναι φοιτητής του ΕΜΚΠΣ (Πίνακας 16). Έξι χρόνια μετά την αποφοίτηση διατηρείται ακόμη το 50,8% αυτών των σχέσεων.

Πίνακας 16
Η προσωπική ζωή φοιτητών και αποφοίτων

Πηγή: Krüger et al. (2017), ανάκτηση στις 5 Ιουνίου 2017 από http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Summary_GIS-2016.pdf

Όμως δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι τα ΕΜΚΠΣ έχουν αντίκτυπο και στο διδακτικό προσωπικό των ιδρυμάτων. Τα προγράμματα αυτά προσφέρουν τη δυνατότητα για νέες συνεργασίες στο χώρο της διδασκαλίας και της έρευνας, δημιουργούν ευκαιρίες επαγγελματικής ανάπτυξης και βελτιώνουν τις διαπολιτισμικές τους δεξιότητες καθώς τόσο οι συνεργάτες όσο και οι φοιτητές προέρχονται από πολλά διαφορετικά περιβάλλοντα. Τέλος οι διδάσκοντες καθώς συνεργάζονται για τη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών και της διδασκαλίας του επωφελούνται και οι ίδιοι, εμπλουτίζοντας το αντικείμενό τους με νέες μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης (EP-Nuffic, 2015).

3.8 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε Επίπεδο Ιδρυμάτων

Εάν οι συνεργασίες μεταξύ των ιδρυμάτων τοπικά, περιφερειακά ή σε εθνικό επίπεδο ήταν τουλάχιστον συνηθισμένες, με την εμφάνιση των ΕΜΚΠΣ αυτές εκτοξεύθηκαν πέρα από τα εθνικά σύνορα. Νέες προκλήσεις, πολιτιστικές,

γλωσσικές, νομικές, λογιστικές, παιδαγωγικές έπρεπε να ικανοποιηθούν με τη συνεργασία των ιδρυμάτων, φοιτητών και των αρμοδίων αρχών εντός και εκτός ΕΧΑΕ. Με τα δεδομένα να αλλάζουν συνεχώς τα Ιδρύματα Συντονιστές των Ομίλων καλούνται να λειτουργήσουν καινοτόμα και να δώσουν λύσεις σε όλες τις φάσεις του Προγράμματος για προβλήματα που δεν μπορούν να προβλεφθούν κατά το σχεδιασμό του.

Τα μέλη ενός Ομίλου κατανοούν ως εκ τούτου ότι η συνεργασία τους έχει πολλαπλές διαστάσεις, απαιτεί προνοητικότητα κατά τη φάση του σχεδιασμού και επαγρύπνηση κατά τη φάση της υλοποίησης. Τα ΕΜΚΠΣ έχουν θέση στην στρατηγική των ιδρυμάτων και θεωρούνται περιουσιακό στοιχείο σε βάθος χρόνου. Εγγυώνται την παροχή υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης και γι' αυτό έχουν κεντρική ρόλο στην πρόοδο των Ιδρυμάτων (EU/EACEA, 2017).

Στη μελέτη που διεξήγαγε το δίκτυο JOINMAN επιβεβαιώνεται ότι η ύπαρξη στρατηγικής για τα ΕΜΚΠΣ σε ιδρυματικό επίπεδο συμβάλει στη συστηματική ανάπτυξή τους. Τα ιδρύματα αποκτούν διεθνή φυσιογνωμία, αντιμετωπίζονται ως φερέγγυα στις συνεργασίες με άλλα ιδρύματα, υπάρχει θετικός αντίκτυπος στην ποιότητα των σπουδών, ενώ το διδακτικό και ακαδημαϊκό προσωπικό εργάζεται με ενθουσιασμό για την οργάνωση και υλοποίησή τους. Η στρατηγική αυτή αναπτύσσεται είτε από πάνω προς τα κάτω είτε από κάτω προς τα πάνω. Στην πρώτη περίπτωση διαμορφώνεται από τις ανώτατες αρχές, θεσμοθετείται από τα αρμόδια διοικητικά όργανα και τέλος εφαρμόζεται από τα τμήματα και το προσωπικό. Στη δεύτερη περίπτωση η στρατηγική αναπτύσσεται αφότου το ίδρυμα εμπλακεί σε ένα ΕΜΚΠΣ προκειμένου να διευκολύνει την εκτέλεσή του.

Επίσης η στρατηγική του ιδρύματος μπορεί να επικεντρώνεται στη διαμόρφωση ενός στενού διοικητικού πλαισίου λειτουργίας του ΕΜΚΠΣ ή να προσθέτει κίνητρα για την ενεργό συμμετοχή στο ΕΜΚΠΣ ή να διαμορφώνει κατάλληλο επαγγελματικό περιβάλλον και κουλτούρα με σκοπό την οργάνωση ενός εφικτού ΕΜΚΠΣ.

Από τη μελέτη διαπιστώνεται ότι τα περισσότερα από τα προβλήματα που εμφανίζονται στην διάρκεια λειτουργίας του ΕΜΚΠΣ μπορούν να αποφευχθούν εάν το ίδρυμα έχει συγκεκριμένη πολιτική και εάν εφαρμόζει στρατηγική που υποστηρίζει τα ΕΜΚΠΣ (Barre et al., 2011).

Στη ίδια μελέτη του δικτύου JOINMAN εξεταστήκαν και οι στρατηγικές που παρακινούν τα Ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (δηλαδή που εδρεύουν στις χώρες του προγράμματος) και μη Ευρωπαϊκά (δηλαδή όλα τα υπόλοιπα) να αναπτύξουν ΔΠΜΣ και εάν υπάρχει κάποιο κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει αυτές τις στρατηγικές.

Διαπιστώθηκε ότι από την πλευρά των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων οι λόγοι συνοψίζονται στους εξής:

- 1) Η παρουσία των μη ευρωπαϊκών πανεπιστημίων είναι καθοριστική για το γνωστικό αντικείμενο και τα μαθησιακά αποτελέσματα του προγράμματος.
- 2) Προϋπάρχει επιτυχημένη συνεργασία.
- 3) Η γεωγραφική συνεργασία είναι αποτέλεσμα της υφιστάμενης εθνικής ή περιφερειακής πολιτικής για ανάπτυξη διασυνοριακής συνεργασίας.
- 4) Η προσέλκυση μη Ευρωπαίων φοιτητών, δεδομένου ότι ο αριθμός των διεθνών φοιτητών θεωρείται δείκτης διεθνοποίησης και για κάποιες χώρες είναι κριτήριο εθνικής χρηματοδότησης.
- 5) Η υλοποίηση σχεδίων ανάπτυξης ικανοτήτων.
- 6) Η παρουσία μη ευρωπαϊκών πανεπιστημίων είναι προϋπόθεση για συμμετοχή σε συγκεκριμένα χρηματοδοτικά προγράμματα.

Διαπιστώθηκε ότι από την πλευρά των μη Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων οι λόγοι είναι παρόμοιοι με τους προαναφερθέντες. Επιπλέον κάποια πανεπιστήμια θεωρούν ότι η συνεργασία με ευρωπαϊκά πανεπιστήμια δίνει προστιθέμενη αξία στο ΔΚΠΣ αλλά και στα υπόλοιπα προγράμματα σπουδών τους, συμβάλει στη φήμη τους και τα κάνει πιο ανταγωνιστικά στην αγορά της ανώτατης εκπαίδευσης. Επιπλέον σε κάποιες χώρες η συνεργασία με την Ευρώπη σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα εντάσσεται στις εθνικές προτεραιότητες. Τέλος, ο αντίκτυπος της διαδικασίας της Μπολόνια εκτός Ευρώπης κάνει ελκυστικότερα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια (πιστωτικές μονάδες, διαδικασία διασφάλισης ποιότητας κλπ). (Barre et al., ό.π.).

Αν και ο σχεδιασμός και η λειτουργία ενός ΕΜΚΠΣ είναι επίπονη διαδικασία τα Ιδρύματα προχωρούν στην οργάνωση ΕΜΚΠΣ γιατί με αυτόν τον τρόπο διευρύνουν την διεθνή τους προβολή και φήμη, προσελκύουν φοιτητές από όλο τον κόσμο και καλυτερεύουν το επίπεδο διεθνοποίησής τους, αλλά και αυξάνουν τα έσοδά τους με την εγγραφή πολλών νέων φοιτητών. Επιπλέον τα ΕΜΚΠΣ είναι η ευκαιρία για ανάπτυξη ευρύτερων, ουσιαστικότερων και διαχρονικότερων συνεργασιών μεταξύ των μελών του Ομίλου και για δημιουργία στρατηγικών δικτύων αριστείας προς ενδυνάμωση της έρευνας.

Όμως τα ΕΜΚΠΣ έχουν αντίκτυπο και στα προγράμματα σπουδών. Η εκπαίδευση διευρύνεται και εξειδικεύεται, η παραδοτέα ύλη διαμορφώνεται από περισσότερα Ιδρύματα δικαιώνοντας έτσι τον συνεργατικό χαρακτήρα του Προγράμματος, ενδυναμώνονται οι στρατηγικές συνεργασίες με άλλες περιοχές του κόσμου και προσελκύονται φοιτητές διαφόρων κατηγοριών και εθνικοτήτων.

Όμως πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος των ΕΜΚΠΣ και στην διασύνδεση της διδασκαλίας με την έρευνα σε περισσότερους από έναν διαφορετικούς οργανισμούς οπότε παράγεται εξειδικευμένο και καινοτόμο πρόγραμμα σπουδών που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αγοράς και προετοιμάζει αποτελεσματικά τους φοιτητές προάγοντας στη συνέχεια την απασχολησιμότητά τους.

Τέλος τα ΕΜΚΠΣ φέρουν ένα σπουδαίο εμπορικό όνομα που υποδηλώνει ποιότητα και εγγύηση για περαιτέρω χρηματοδότηση από άλλες πηγές (EP-Nuffic, 2015).

3.9 Επίδραση των ΕΜΚΠΣ στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε επίπεδο εθνικό και σε επίπεδο Ε.Ε.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Erasmus Mundus λειτούργησε αρχικά ως ουσιαστικός μοχλός αλλαγών στο νομικό πλαίσιο των κρατών μελών. Διαμόρφωσε τις κατάλληλες συνθήκες να λειτουργήσουν και άλλα κοινά προγράμματα στην Ευρώπη. Συχνά παραβλέπεται το γεγονός ότι στην πραγματικότητα το ΕΜ ήταν το εργαστήριο πειραματισμού για τη διαχείριση των ΔΠΜΣ και ο πρωτοπόρος των καλών πρακτικών. Πράγματι μέχρι τότε, η διαχείριση των ΔΠΜΣ βασιζόταν στην καλή διάθεση μεμονωμένων ατόμων ή πανεπιστημίων. Πλέον, η διαχείριση όπως εφαρμόζεται σήμερα είναι διαμορφωμένη και δοκιμασμένη μέσω της χρηματοδότησης του ΕΜ, τα δε αποτελέσματα των προγραμμάτων που υλοποιούνται στο πλαίσιο του ΕΜ είναι άμεσα ορατά. Έχει αναπτυχθεί μια ενιαία προσέγγισή τους οπότε όλοι οι συμμετέχοντες είναι σε θέση να γνωρίζουν τι συμβαίνει με αυτά στις άλλες χώρες του ΕΧΑΕ. Επίσης, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν επιτρέπει την ανατροφοδότηση, η οποία αξιοποιείται εν συνεχεία για τη βελτίωση της ποιότητας της προσφερόμενης διδασκαλίας και μάθησης.

Πέραν αυτού, το ΕΜ επεδίωξε τον εντοπισμό καλών πρακτικών και την ανάδειξή τους ανάμεσα στα υφιστάμενα ΕΜΚΠΣ, γεγονός ζωτικής σημασίας για την ίδρυση νέων προγραμμάτων. Υποστηρίζεται ότι τα ΕΜΚΠΣ ήταν ένας δείκτης ικανοποίησης των προσδοκιών της Διαδικασίας της Μπολόνια. Στην πραγματικότητα καθώς τα συστήματα της ανώτατης εκπαίδευσης έγιναν περισσότερο συγκρίσιμα, συμβατά και συνεκτικά, τα ΕΜΚΠΣ αποκάλυψαν τις ιδιορρυθμίες των εθνικών νόμων και κανονισμών και συνέβαλαν ευθέως στην εφαρμογή και υιοθέτηση μίας νομοθεσίας, ακόμη και πέρα από τον τομέα των ΕΜΚΠΣ. Επίσης, το ΕΜ έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στο να παραμείνουν στην ατζέντα των εθνικών αρχών τα θέματα της διασφάλισης ποιότητας και της αναγνώρισης των κοινών τίτλων (Aerden, 2016).

Αν και δεν αφορά αποκλειστικά τις σπουδές σε ΕΜΚΠΣ, αξίζει να αναφερθεί η πρωτοβουλία της ΕΕ να παρέχονται δάνεια για μεταπτυχιακές σπουδές με εγγύηση της ΕΕ σε φοιτητές οι οποίοι έχουν γίνει δεκτοί σε ένα πλήρες μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών που υλοποιείται σε χώρα του προγράμματος, διαφορετική από τη χώρα κατοικίας τους ή από τη χώρα όπου αποκτήθηκε το πρώτο πτυχίο. Σκοπός αυτών των δανείων είναι να στηρίζουν τους ενδιαφερόμενους για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό και να τους προστατεύουν από πιθανές δυσκολίες κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Στις περιπτώσεις αυτές τα δάνεια χορηγούνται χωρίς απαίτηση εγγυήσεων, με επιτόκιο **χαμηλότερο από τα συνήθη εμπορικά επιτόκια** και με ευνοϊκούς όρους αποπληρωμής.³⁷

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους των ΕΜΚΠΣ, για καινοτομία, αριστεία, διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, ελκυστικότητα του ΕΧΑΕ, βελτίωση των δεξιοτήτων των φοιτητών και σύνδεση με την αγορά εργασίας αναμένεται ότι τα ΕΜΚΠΣ θα συμβάλλουν στην Στρατηγική για την Ευρώπη 2020 και στο Στρατηγικό Πλαίσιο-Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020 (ΕΤ2020), συμπεριλαμβάνοντας και τους αντίστοιχους καθιερωμένους δείκτες αυτών των πολιτικών.³⁸

---

³⁷ Βλ. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/opportunities-for-individuals/students/erasmus-plus-master-degree-loans_el

³⁸ Βλ. Οδηγός Προγράμματος, σ.σ, 31-32, ανάκτηση στις 20 Ιουνίου 2017 από http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/erasmus-plus-programme-guide_el.pdf

4. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ ΑΡΙΣΤΟΥ ΕΜΚΠΣ

Η διαχείριση ενός κοινού μεταπτυχιακού προγράμματος μπορεί να αναλυθεί στις παρακάτω πέντε μεγάλες θεματικές ενότητες, όπως αναφέρει η Delroune σε μελέτη σχετικά με τα ΕΜΚΠΣ (2016):

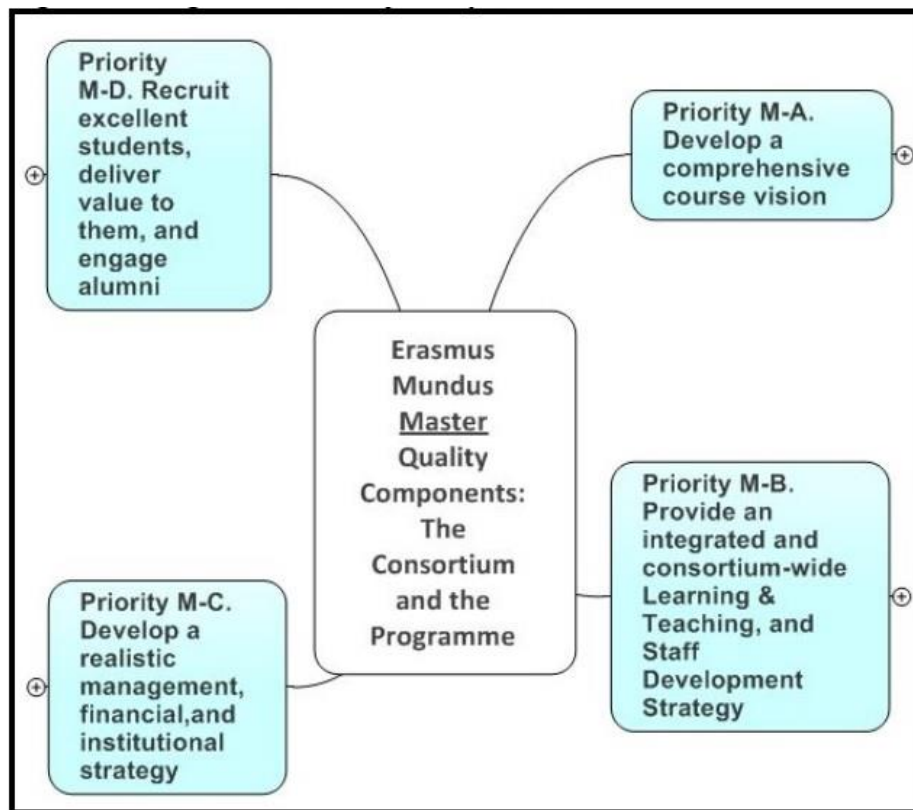
- Καθορισμός ενός υποστηρικτικού Ιδρυματικού περιβάλλοντος: αφορά στη συμφωνία των εταίρων και στη Διοίκηση κάθε Πανεπιστημίου.
- Διαμόρφωση του προγράμματος: με τον καθορισμό του περιεχόμενου του προγράμματος, των συναρτούμενων υπηρεσιών και τη χρηματοδότηση. Αυτό συνεπάγεται την ανάπτυξη στρατηγικής για την προβολή και προσέλκυση ενδιαφερομένων, για το πρόγραμμα σπουδών και τις κατευθυντήριες γραμμές, για τη συμφωνία των εταίρων, για τη δομή των διδάκτρων και για οικονομικά θέματα.
- Υλοποίηση του προγράμματος: που περιλαμβάνει για παράδειγμα επιλογή/υποδοχή φοιτητών, υποστηρικτικές υπηρεσίες, διαδικασία εξετάσεων, απονομή και αναγνώριση τίτλων.
- Αξιολόγηση του προγράμματος: καθορισμός της στρατηγικής για τη διαρκή διασφάλιση ποιότητας και αξιολόγηση και των αντίστοιχων εσωτερικών και εξωτερικών εμπλεκόμενων στις διαδικασίες αυτές.
- Βιωσιμότητα του προγράμματος: όπως είναι για παράδειγμα η διεύρυνση της χρηματοδότησης, η δέσμευση της ηγεσίας, η προσαρμογή στις ανάγκες της κοινωνίας, η μεταρρύθμιση των διεθνών πολιτικών και προτεραιοτήτων μεταξύ των μελών του ομίλου.

Ωστόσο, οι παραπάνω διαφορετικές περιοχές ενδιαφέροντος συνδέονται μεταξύ τους με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, οι αποφάσεις που αφορούν οικονομικά ζητήματα μπορεί να επηρεάζουν το Ίδρυμα, να εξαρτώνται από τα αποτελέσματα της αξιολόγησης του προγράμματος και να είναι ουσιαστικές για τη βιωσιμότητά του.

Όπως έχει προαναφερθεί, στόχος των ΕΜΚΠΣ είναι η προαγωγή της ποιότητας της εκπαίδευσης, της καινοτομίας και της αριστείας. Μετά από μελέτη πολλών ΕΜΚΠΣ που υλοποιήθηκαν ως το 2012, οι Blakemore και Burquel (2012) εντόπισαν τέσσερις φάσεις κλειδιά που διασφαλίζουν την ποιότητα των ΕΜΚΠΣ και συνδέονται με την αριστεία (Πίνακας 17):

- Εμπειριστατωμένο όραμα
- Ενιαία στρατηγική για τη μάθηση, τη διδασκαλία και το προσωπικό
- Οικονομική και διοικητική διαχείριση και στρατηγική διεθνοποίησης
- Προσέλκυση άριστων φοιτητών, παραδοτέα υψηλής αξίας, αξιοποίηση των αποφοίτων

Πίνακας 17
Προτεραιότητες για την αριστεία ενός ΕΜΚΠΣ

Πηγή: Blakemore & Burquel (2012), ανακτήθηκε στις 25 Μαΐου 2017, από http://ecahe.eu/w/images/0/0a/EMQA_-_Handbook_of_Excellence_-_Master_programmes.pdf

4.1 Εμπειριστατωμένο όραμα

Είναι απαραίτητο να διατυπωθεί με σαφήνεια η **μοναδικότητα** του προγράμματος και να αιτιολογηθεί η ανάγκη υλοποίησής του κάτω από την ομπρέλα του Erasmus Mundus. Προκειμένου αυτό να επιτευχθεί, είναι απαραίτητο να γίνει εκτενής έρευνα αγοράς και να επιβεβαιωθεί ότι το σχεδιαζόμενο πρόγραμμα σπουδών συνάδει με την πλέον σύγχρονη επιστημονική γνώση και έρευνα στο αντικείμενο. Η καινοτομία και ο συνδυασμός πολλών διαφορετικών επιστημονικών πεδίων είναι τα βασικά συστατικά

για την προσέλκυση χρηματοδότησης άρα και για τη βιωσιμότητά του αλλά και για την αποδοχή των αποφοίτων από τους εμπλεκόμενους επαγγελματικούς συλλόγους.

Επίσης, η συνεργασία μεταξύ διεθνούς φήμης ΑΕΙ, ερευνητικών κέντρων και οργανισμών στον όμιλο αποτελεί ένα έμπειρο δίκτυο που συνδυάζει δρώντες προερχόμενους από την Ευρώπη και εκτός αυτής.

Εν συνεχεία, πρέπει να προσδιοριστεί η **ομάδα στόχος** και να αναλυθεί πώς αυτή επωφελείται οικονομικά και κοινωνικά.

Κύριοι επωφελούμενοι είναι οι φοιτητές. Στο πλαίσιο καλών πρακτικών που αναφέρουν οι Blakemore και Burquel (ό.π.), οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία να αναλύσουν κατά τη διάρκεια της διατριβής τους σε «πραγματικές συνθήκες» διάφορα τεχνικά προβλήματα, ενώ οι απόφοιτοι βελτιώνουν τις προοπτικές της καριέρας τους και την ανταγωνιστικότητά τους, επιφέρουν δε και αλλαγές στον εργασιακό τους χώρο χάρη στην εξειδίκευσή τους.

Από την άλλη πλευρά, ο συνδυασμός αριστείας στην έρευνα και στο διδακτικό προσωπικό, η παροχή υποτροφιών και η εμπειρία μέσω της κινητικότητας αντισταθμίζουν τα πιθανά προβλήματα (γραφειοκρατικά, προσωπικές δυσκολίες προσαρμογής σε άλλη χώρα κ.λπ.). Πολλοί φοιτητές μάλιστα παραμένουν στη συνέχεια στην Ευρώπη για διδακτορικές σπουδές αναγνωρίζοντας ότι το ΕΜΚΠΣ θα δώσει ώθηση για την καριέρα τους.

Πέραν των φοιτητών όμως επωφελούνται επίσης τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια που αποκτούν φήμη και γίνονται πιο ανταγωνιστικά καθώς αξιοποιούν τους ταλαντούχους φοιτητές, οι εταιρείες από την παραγόμενη νέα γνώση και εμπειρία, οι τρίτες χώρες που έχουν την ευκαιρία να ενισχύσουν τις τεχνικές τους ικανότητες, να ανακαλύψουν τις ευρωπαϊκές δυνατότητες και προτάσεις και να ενταχθούν σε δίκτυα συνεργασίας, το διοικητικό προσωπικό που εφαρμόζει νέες διαδικασίες και αποκτά εμπειρία σε θέματα σύγκλισης και συμβατότητας και τέλος οι τοπικές κοινωνίες που υφίστανται τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις της παρουσίας και της παραγόμενης γνώσης φοιτητών και εκπαιδευτικών.

Κατόπιν διερευνάται η **βιωσιμότητα** του προγράμματος, πέρα από τη χρηματοδότηση του ΕΜ (Blakemore & Burquel, ό.π.). Αυτή αφορά την κάλυψη των εξόδων τόσο για την υποστήριξη του ομίλου όσο και για τη συνέχιση παράδοσης του προγράμματος στους φοιτητές. Η ευρωπαϊκή επιχορήγηση θα πρέπει να θεωρείται μόνον το εναρκτήριο λάκτισμα για την εγκαθίδρυση και διάδοση του προγράμματος. Συστήνεται λοιπόν:

- Η ανάπτυξη ευθύς εξ αρχής μιας ισχυρής στρατηγικής για τη βιωσιμότητα του προγράμματος το οποίο θα εξαρτάται σε περιορισμένο βαθμό από την χρηματοδότηση της Ε.Ε.
- Η εξασφάλιση από τα ίδια τα συμμετέχοντα ιδρύματα δωρεών σε είδος προκειμένου για τη βιωσιμότητα του ομίλου και την προσφορά του στην ανάπτυξη άριστου και καινοτόμου προγράμματος.
- Η ανάπτυξη ενός χαρτοφυλακίου με σκοπό την αναζήτηση πηγών χρηματοδότησης που θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν εν μέρει ή πλήρως τις υποτροφίες που συνοδεύουν ένα ΕΜΚΠΣ αλλά και να διευκολύνουν τους δυνητικούς δικαιούχους.
- Η ενθάρρυνση των άριστων φοιτητών να αναζητήσουν οι ίδιοι χρηματοδότηση ή να καλύψουν μόνοι τους τα έξοδα σπουδών. Σημαντικό σημείο εδώ είναι να πειστούν οι υποψήφιοι για την αξία του προγράμματος σε σχέση με την μετέπειτα επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Ως καλές πρακτικές αναφέρονται η αναζήτηση μετά τη λήξη της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης περισσότερων πανεπιστημίων προς ένταξη στον όμιλο με τη υποστήριξη της Διοίκησής τους, η προσέγγιση δυνητικών επενδυτών οι οποίοι τυγχάνουν φορολογικών ελαφρύνσεων στην περίπτωση της οικονομικής ενίσχυσης των φοιτητών, η οργάνωση στο πλαίσιο κανονικού προγράμματος σπουδών εντατικών μαθημάτων για το ευρύ κοινό με δίδακτρα και η εντατική προβολή της ποιότητας του προγράμματος η οποία είναι ουσιαστικά το ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα.

Στην έκθεση των Blakemore και Burquel, (ό.π.) σχετικά με τα ΕΜΚΠΣ αναφέρεται ότι πολλοί Όμιλοι κατόρθωσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον της βιομηχανίας στη φάση της διαμόρφωσης του προγράμματος σπουδών και να εξασφαλίσουν θέσεις πρακτικής. Η απασχόληση άριστων φοιτητών στη βιομηχανία αλλά και η διοργάνωση εκδηλώσεων όπου οι εκπρόσωποι της βιομηχανίας ήταν προσκεκλημένοι οδήγησαν σε μερικές περιπτώσεις στην εξασφάλιση υποτροφιών για τους αυτοχρηματοδοτούμενους φοιτητές ώστε να καλύψουν τα δίδακτρα και τα έξοδα μετακίνησης.

Σε άλλες περιπτώσεις διατέθηκαν υποτροφίες από διάφορα εθνικά προγράμματα καθώς και χορηγίες από τις τοπικές αρχές, εθνικούς ή περιφερειακούς οργανισμούς για τη διοργάνωση εκδηλώσεων.

Όμως η βιωσιμότητα του προγράμματος εξαρτάται και από τη διάρκεια και το είδος των συνεργασιών μεταξύ των εταιρών του ομίλου. Η Delroune (ό.π.) επισημαίνει ότι όλοι οι εταίροι πρέπει να συμμετέχουν πλήρως σε όλα τα στάδια του προγράμματος για να παράγουν από κοινού αποτελέσματα, δεδομένου ότι το πρόγραμμα είναι ιδιοκτησία

όλων. Η ισόρροπη κινητικότητα μεταξύ των πανεπιστημίων ως προς τον αριθμό των φοιτητών ή των φοιτητομηνών συμβάλλει στην ανάπτυξη αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης του έργου τους και μπορεί να οδηγήσει σε νέες συνεργασίες ή ερευνητικά προγράμματα. Από την άλλη πλευρά είναι ιδιαίτερος σημαντικό ο όμιλος να μη βασίζεται στις προσωπικές συνεργασίες των καθηγητών, ώστε να μην είναι ευάλωτος στις αλλαγές προσωπικού. Αντιθέτως τα Πανεπιστήμια θα πρέπει να μεριμνήσουν για την ένταξή του στην στρατηγική τους, απαραίτητη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητά του.

Η βιωσιμότητα του προγράμματος επίσης εξαρτάται από τη διαρκή αναπροσαρμογή του στις ανάγκες της αγοράς, εστιάζοντας στην καινοτομία και αριστεία και από τη συστηματική προβολή του προσαρμοσμένη κάθε φορά στο κοινό που απευθύνεται (δυνητικούς φοιτητές ή εργοδότες). Σε κάθε περίπτωση ο θεμέλιος λίθος για τη βιωσιμότητα του προγράμματος είναι το εμπορικό όνομα Erasmus Mundus που είναι συνώνυμο της ποιότητας σε παγκόσμια κλίμακα. Η ποιότητα αφορά τη σύνθεση του ομίλου, την προσήλωση στα ποιοτικά κριτήρια, στη συμμόρφωση με τις διαδικασίες και στην αξία των αποφοίτων με ό,τι αυτό συνεπάγεται στο χώρο εργασίας τους (EC/EACEA, 2012).

Στην πρόσφατη έκθεση του EACEA, οι Voelkl και Pirocchi (2017) συνέταξαν έναν κατάλογο ενεργειών που αφορούν την βιωσιμότητα: πρόβλεψη μέτρων κατά το σχεδιασμό του προγράμματος, αναζήτηση καλών πρακτικών από άλλα προγράμματα ή συναδέλφους, σύνταξη επιχειρηματικού σχεδίου, συνεργασία με τα λοιπά μέλη του ομίλου και με ειδικούς εάν χρειάζεται, αξιοποίηση της προηγούμενης εμπειρίας, διαμόρφωση στρατηγικής και συγκεκριμένου σχεδίου δράσης με κατανομή αρμοδιοτήτων, αξιολόγηση όλων των παραγόντων (οικονομικοί, απασχολησιμότητα, διάχυση πληροφορίας κλπ) και άμεσες ενέργειες διαχείρισης του θέματος. Συνοπτικά, η βιωσιμότητα ενός προγράμματος εξαρτάται από την ύπαρξη στρατηγικής για τη διαχείριση των οικονομικών και τον περιορισμό του λειτουργικού κόστους, την ελκυστικότητα του προγράμματος σπουδών (χορήγηση υποτροφιών, ευκαιρίες απασχόλησης), τις μεθόδους διδασκαλίας (διαδικτυακά μαθήματα, θερινά σχολεία) και την ανάπτυξη ενός ισχυρού ομίλου (κοινές δράσεις, διεθνής προβολή).

Εν συνεχεία εξετάζονται οι **κοινές ακαδημαϊκές αρχές** που μοιράζονται τα μέλη του ομίλου. Πέραν της αξίας του προγράμματος σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο στο όραμα δηλώνεται και ο τρόπος που αυτή θα αναδειχθεί μέσα από τον όμιλο (Blakemore & Burquel, ό.π.).

Τα ακαδημαϊκά, διοικητικά και επαγγελματικά προσόντα του προσωπικού περιγράφονται με λεπτομέρεια και ο συνδυασμός τους υπόσχεται ένα υψηλής ποιότητας διακρατικό πρόγραμμα. Η διασύνδεση της στρατηγικής για την έρευνα κάθε εταιρίου αποτελεί πρόσθετη αξία για τη συνοχή του προγράμματος. Αλλά και η κατανόηση των αντιστοίχων ακαδημαϊκών, επαγγελματικών, οργανωτικών και τομεακών αρχών κάθε εταιρίου αρκεί για την αναγνωρισιμότητα της συμβολής αυτών στο συνολικό πρόγραμμα.

Αν το πρώτο βήμα είναι οι εταίροι να αποφασίσουν να συνεργαστούν για τη δημιουργία του προγράμματος, το δεύτερο βήμα είναι να καταφέρουν αυτή η συνεργασία να είναι αποτελεσματική. Πρώτα πρέπει οι αρχές κάθε εταιρίου και των φοιτητών να γίνουν κατανοητές, στη συνέχεια να εντοπιστούν τα δυνατά και αδύνατα σημεία και τέλος να περιγραφεί πώς θα συμβάλουν όλοι στο μέγιστο βαθμό στη λειτουργία του προγράμματος.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι ώστε τα μέλη του ομίλου να αναπτύξουν μια κοινή κουλτούρα. Ως καλές πρακτικές αναφέρονται ενδεικτικά η ενεργός συμμετοχή των διδασκόντων στις διαλέξεις των υπολοίπων διδασκόντων και η δημιουργία ομάδων φοιτητών στις οποίες συμμετέχουν και φοιτητές παλαιότερων ετών με εμπειρία από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Δεδομένου ότι η διδασκαλία γίνεται σε διαφορετικές χώρες οι φοιτητές αποκτούν πλούσια εμπειρία από την τοπική κουλτούρα και γίνονται καλύτεροι «πολίτες του κόσμου», αλλά πάντα παραμένει η ανάγκη να υπάρχει συνολικά ισορροπία και συνοχή στο πρόγραμμα.

Ισχυρό εργαλείο για την επιτυχή εφαρμογή των κοινών ακαδημαϊκών αρχών είναι και η συνεπίβλεψη των μεταπτυχιακών διατριβών που αναφέρεται ως καλό παράδειγμα σε μελέτη του EACEA σχετικά με τα ΕΜΚΠΣ (EC/EACEA, 2013).

Όπως αναφέρει η Delroune (ό.π.) σε μελέτη σχετικά με τα ΕΜΚΠΣ κατά κανόνα οι ακαδημαϊκοί που συμμετέχουν στο πρόγραμμα βρίσκονται στην αρχή της καριέρας τους, αποδέχονται και υποστηρίζουν τη διεθνοποίηση, είναι πρόθυμοι να συμμετέχουν σε δράσεις κινητικότητας και μπορούν να διδάξουν σε αρκετές γλώσσες. Διαμορφώνουν το πρόγραμμα σπουδών σε συνεργασία με τους εταίρους, ανταλλάσσουν ιδέες για μεθόδους διδασκαλίας, συζητούν ανοικτά για τα συστήματα αξιολόγησης και βαθμολόγησης και αποδέχονται τις αλλαγές όταν χρειάζεται. Είναι εξοικειωμένοι με τις Ευρωπαϊκές πολιτικές για την Ανώτατη Εκπαίδευση, εφαρμόζουν με άνεση τις αρχές της διαδικασίας της Bologna (ECTS, παράρτημα διπλώματος, μαθησιακά αποτελέσματα, διασφάλιση ποιότητας) και θεωρούν ότι τα ΕΜΚΠΣ είναι

συναρπαστικά από διανοητική άποψη για τούτο και τα υπηρετούν με υψηλό επίπεδο επαγγελματισμού.

Η **απασχολησιμότητα των αποφοίτων** είναι επίσης σημαντικό σημείο που πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στο όραμα του προγράμματος. Η απασχολησιμότητα γενικά είναι ο συνδυασμός των παραγόντων που επιτρέπουν στα άτομα να έχουν πρόσβαση στην εργασία, να τη διατηρούν και να προάγουν την καριέρα τους. Ειδικότερα η απασχολησιμότητα των αποφοίτων αποτελεί ιδιότητα του προγράμματος προς αξιολόγηση και αφορά στην μετάβασή τους από την Ανώτατη Εκπαίδευση στην αγορά εργασίας έχοντας τα προσόντα που η αγορά απαιτεί και μάλιστα στην αρμόζουσα θέση εργασίας. Στη σχετική μελέτη του EACEA (EC/EACEA, 2011) συνοψίζονται οι εξής συστάσεις ως καλή πρακτική:

- Μάθηση με ποικίλους τρόπους μέσω λύσεων που προσφέρει το κοινό πρόγραμμα σπουδών. Τα μαθήματα καλύπτουν πολλές θεματικές ενότητες, έχουν διαφορετικό επίπεδο εξειδίκευσης ανάλογα με το στόχο του προγράμματος να εκπαιδεύσει ερευνητές ή επαγγελματίες, συνδέονται με τον ιδιωτικό ή το δημόσιο τομέα κατά περίπτωση. Λόγω αυτής της μεγάλης διαφοροποίησης υπάρχουν και πολλές διαφορές ως προς την πρόσβαση στην εργασία. Αλλά σε γενικές γραμμές συστήνεται η συμμετοχή σε ομάδες εργασίας και η ανταλλαγή απόψεων είτε μεταξύ συντονιστών προγραμμάτων με το ίδιο αντικείμενο σπουδών για να χειριστούν από κοινού τα θέματα απασχόλησης είτε μεταξύ συντονιστών προγραμμάτων που προέρχονται από διαφορετικά πεδία για να αποκτήσουν νέες γνώσεις και ιδέες.
- Ευρεία προβολή του εμπορικού ονόματος του ΕΜΚΠΣ. Καθώς το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Erasmus Mundus γίνεται ολοένα και περισσότερο γνωστό, το εμπορικό όνομα του νέου προγράμματος αποτελεί σημαντικό συστατικό για την διάδοσή του ακόμη και μετά τη λήξη της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης για να συνεχίσει να υποδηλώνει υψηλής ποιότητας σπουδές. Εάν η προβολή του γίνει από όλους τους εμπλεκόμενους με όλα τα δυνατά μέσα, αυτή η διάδοση θα συμβάλλει στη δημιουργία μιας πραγματικής εταιρικής ταυτότητας που θα τη συνοδεύει ο διεθνής της χαρακτήρας και η ακαδημαϊκή αριστεία.
- Σύνδεση του ΕΜΚΠΣ με την αγορά εργασίας. Είναι θεμελιώδους σημασίας αυτή η σύνδεση να ξεκινά ήδη από την αρχική φάση του προγράμματος με την εμπλοκή πιθανών εργοδοτών, ερευνητικών κέντρων, δημοσίων φορέων και λοιπών εταίρων στην δημιουργία και διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών. Η διαρκής συνεργασία όλων των πλευρών, με τους εργοδότες να

καθορίζουν τις απαιτούμενες δεξιότητες και προσδοκίες και τα πανεπιστήμια να αναμορφώνουν κατάλληλα τα προγράμματα σπουδών με νέες ιδέες και θεματικά πεδία, είναι δυνατό να διαμορφώσει ένα πρόγραμμα που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αγοράς.

- Αξιοποίηση του δικτύου συνεργασιών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Τόσο οι συντονιστές όσο και το ακαδημαϊκό και ερευνητικό προσωπικό έχουν ευρύ δίκτυο συνεργατών παγκοσμίως που μπορεί να υποστηρίξει τη μετακίνηση των άριστων αποφοίτων προς όφελος όλων.
- Ένταξη εργαστηριακών ασκήσεων στο πρόγραμμα σπουδών. Αν και η προβολή τους ως μέρος του μαθήματος είναι περιορισμένη, τα δεδομένα αποδεικνύουν ότι οι φοιτητές ωφελούνται ουσιαστικά από αυτές. Συστήνεται οι διδάσκοντες ήδη από τη φάση σχεδιασμού των διαλέξεων να συμπεριλάβουν πρακτικές εφαρμογές της θεωρίας, ερευνητικές εργασίες, μελέτες περίπτωσης σε πραγματικές συνθήκες εμπλέκοντας ταυτόχρονα επαγγελματίες και φορείς. Από την άλλη πλευρά, οι φοιτητές πρέπει να το απαιτούν και να αξιοποιούν αυτήν την ευκαιρία που συμβάλλει στη διαμόρφωση των επαγγελματικών του προτιμήσεων.
- Ενσωμάτωση πρακτικής εξάσκησης στο πρόγραμμα σπουδών. Το ιδανικό είναι το πρόγραμμα να μεσολαβεί για την εξασφάλιση κατάλληλων φορέων πρακτικής εξάσκησης σε συναφές αντικείμενο, οι οποίοι καταβάλλουν αμοιβή και βρίσκονται σε κοντινή απόσταση. Προς τούτο είναι απαραίτητο να προβληθεί στους δυνητικούς φορείς το όφελος που θα αποκομίσουν, καθώς οι φοιτητές είναι άριστοι με δυνατότητα να παράξουν αξιοσημείωτα αποτελέσματα. Στόχος του προγράμματος είναι η δημιουργία ενός καταλόγου με διαθέσιμες θέσεις πρακτικής εξάσκησης από τον οποίο οι φοιτητές θα μπορούν να επιλέγουν σύμφωνα με τις προσωπικές τους προτιμήσεις αλλά με την υποχρέωση να εντάξουν τα αποτελέσματα στο αντικείμενο των σπουδών τους.
- Παραχώρηση πρωτοβουλιών/αρμοδιοτήτων στους φοιτητές. Το πρόγραμμα προϋποθέτει ότι οι φοιτητές είναι δραστήριοι και αφοσιωμένοι, συνεπώς είναι αναμενόμενη η ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους τους, όπως οργάνωση επιστημονικών συνεδρίων, ανάπτυξη διαδικτυακών εργαλείων, ίδρυση συλλόγου αποφοίτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο ωφελούνται τόσο οι φοιτητές καθώς αναπτύσσουν τις προσωπικές τους ικανότητες όσο και το πρόγραμμα που γίνεται ευρύτερα γνωστό. Ο ρόλος των συντονιστών είναι όχι να ελέγχουν αλλά να επιβλέπουν τις διάφορες δραστηριότητες και να δίνουν ερεθίσματα όπου οι πρωτοβουλίες παρουσιάζουν υστέρηση.

- Ανάδειξη της σημασίας της διεθνοποίησης. Αν και η κινητικότητα είναι ένα κύριο χαρακτηριστικό του προγράμματος και η διεθνοποίηση συντελεί στην αξία του, η παρούσα μελέτη έδειξε ότι η υπερβολική κινητικότητα δημιουργεί προβλήματα στις σπουδές και πρακτικά. Τρεις ή τέσσερις μετακινήσεις σε διάστημα 20-24 μηνών επιβαρύνει τους φοιτητές που ούτως ή άλλως έχουν ιδιαίτερως αυξημένες ακαδημαϊκές υποχρεώσεις. Είναι σημαντικό, κατά τη διάρκεια των σπουδών να δίνεται περισσότερο έμφαση στη μελέτη, στην πρακτική εφαρμογή και στην ανάπτυξη επαγγελματικών και κοινωνικών επαφών παρά στην επίλυση προβλημάτων μετεγκατάστασης, διοικητικών υποθέσεων και έκδοσης visa. Για τους λόγους αυτούς προτείνεται η οργάνωση των επιλογών κινητικότητας να γίνεται σύμφωνα με τις ανάγκες του προγράμματος σπουδών για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων στόχων του και να ευνοεί την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών μεταξύ των φοιτητών για την από κοινού πρόοδό τους.
- Αξιοποίηση των φοιτητικών δικτύων. Η διατήρηση της επικοινωνίας είναι κρίσιμος παράγοντας και αφορά όλους όσους εμπλέκονται στο πρόγραμμα. Οι διεθνείς επαφές του ομίλου που εμπλουτίζονται χρόνο με το χρόνο είναι ανεκτίμητη πηγή για την υποβολή διεθνών ερευνητικών προγραμμάτων ή τη συνέχιση υφισταμένων, για την ανάπτυξη σχέσεων με τους αποφοίτους-δυναμικούς υπαλλήλους, για την διαμεσολάβηση ανεύρεσης θέσεων εργασίας. Απαιτείται η χρήση κατάλληλων ερωτηματολογίων προς τους αποφοίτους για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων του προγράμματος σπουδών και την τυχόν ανάγκη ανασχεδιασμού των μαθημάτων. Η διατήρηση της επικοινωνίας με τους αποφοίτους και η ανταπόκρισή τους διευκολύνεται με την τήρηση επικαιροποιημένου αρχείου επαφών, οργάνωση ετησίων συναντήσεων ή διεθνών συνεδρίων.
- Ενεργοποίηση των συμπληρωματικών ικανοτήτων των αποφοίτων. Αυτές αφορούν τόσο στα ουσιαστικά προσόντα (γνώσεις και εμπειρία) όπως αυτά διαμορφώνονται από τους εργοδότες όσο και στις δεξιότητες (δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης, αναζήτηση και αξιοποίηση δικτύων επαγγελματιών) που πρέπει να έχει ο απόφοιτος όταν βρίσκεται σε διαδικασία αναζήτησης εργασίας. Λαμβάνονται υπόψη ότι το επίπεδο σπουδών είναι ήδη εξαιρετικό, οι βελτιώσεις που μπορούν να γίνουν αφορούν κυρίως στην ενίσχυση των φοιτητών να μπορούν μετά την αποφοίτησή τους να βρουν εργασία μόνοι τους.

Οι Blakemore και Burquel (ό.π.) αναφέρουν καλά παραδείγματα προγραμμάτων που ενσωματώνουν την ανάπτυξη τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων στο πρόγραμμα

σπουδών, μεριμνούν για τη διασύνδεση με εργοδότες και για τη δημιουργία συνεργατικών δικτύων, συγκεντρώνουν και προβάλλουν στατιστικά στοιχεία για την απασχολησιμότητα των αποφοίτων τους, εντάσσουν τους δυνητικούς εργοδότες στο πρόγραμμα σπουδών μέσω συμβουλευτικών ομάδων, σεμιναρίων, ερευνητικών προτάσεων κλπ.

Σε σχετική μελέτη (EC/EACEA, 2013) διαπιστώνεται ότι η απασχολησιμότητα βελτιώνεται όταν ο Όμιλος προσφέρει στους φοιτητές τη δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ της πρακτικής εξάσκησης ως επαγγελματίες ή ως ερευνητές. Οι φοιτητές καλούνται πολύ νωρίς να αποφασίσουν για την κατεύθυνση της καριέρας που τους ενδιαφέρει. Τα καλύτερα αποτελέσματα σημειώθηκαν εκεί όπου ο όμιλος προσέφερε ισχυρή καθοδήγηση με δύο συνήθως επιβλέποντες από το φορέα υποδοχής και από το Πανεπιστήμιο. Σε ό,τι αφορά τις συμπληρωματικές ικανότητες των φοιτητών, οι όμιλοι εντόπισαν ποιες είναι σχετικές με τα επιθυμητά χαρακτηριστικά των αποφοίτων, έθεσαν στόχους και παρείχαν επιπλέον εκπαιδευτικές υπηρεσίες στους φοιτητές χωρίς κόστος.

Επίσης, σε νεότερη μελέτη του EACEA σχετικά με το θέμα, η Elizabeth Colucci (2016) διαπιστώνει ότι ενώ δεν είναι απλό να εξασφαλιστεί μια θέση εργασίας για τους αποφοίτους, είναι εφικτό να προετοιμαστούν κατάλληλα για εργασία σε ένα κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον όπου η δημιουργικότητα, η καινοτομία, η προσαρμοστικότητα, η ομαδική εργασία οι διαπολιτισμικές και ηγετικές ικανότητες θεωρούνται ουσιαστικά προσόντα. Προς αυτήν την κατεύθυνση συμβάλει η ανάπτυξη ποικίλων και πρωτοποριακών μεθόδων διδασκαλίας και μάθησης οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διεθνείς απαιτήσεις σε ικανότητες και δεξιότητες και πώς μπορούν να διδαχθούν με πνεύμα διεθνοποίησης. Από άποψη πολιτικής και σε επίπεδο Ιδρύματος τα διακρατικά προγράμματα είναι ένα ουσιαστικό εργαλείο που εφοδιάζει τους αποφοίτους με εγκάρσιες και κοινωνικές δεξιότητες σχετικές με τη διεθνή αγορά εργασίας, που ενσωματώνει στο πρόγραμμα σπουδών τη διεθνοποίηση και που παρέχει ευρέως αναγνωρισμένους τίτλους με αποτέλεσμα οι απόφοιτοι να είναι πιο ανταγωνιστικούς έναντι εκείνων που έχουν εκπαιδευθεί στη χώρα τους.

Το θέμα της **κινητικότητας** είναι κεντρικό σημείο για το Erasmus Mundus. Το μοντέλο της κινητικότητας εντός του προγράμματος πρέπει να περιγράφεται με σαφήνεια (Aerden, 2014). Σε κάποια προγράμματα είναι ευθύς εξαρχής καθορισμένες οι επιλογές κινητικότητας μεταξύ των πανεπιστημίων του ομίλου. Σε άλλα προγράμματα οι φοιτητές διαμορφώνουν μόνοι τους το μοντέλο κινητικότητας που τους ταιριάζει.

Τέλος σε κάποια προγράμματα έχουν καθοριστεί συγκεκριμένοι συνδυασμοί πανεπιστημίων υποδοχής και οι φοιτητές επιλέγουν μεταξύ αυτών.

Κατά τους Blakemore και Burquel (ό.π.) χρειάζεται:

- Οι δεξιότητες και ικανότητες που πρόκειται να αποκτηθούν από τους φοιτητές να είναι σαφώς διατυπωμένες και να υπάρχει δυνατότητα να αποκτηθούν μέσω της κινητικότητας.
- Η χρονική περίοδος της κινητικότητας να ορίζεται σε συνάρτηση με το ακαδημαϊκό πρόγραμμα.
- Οι επιλογές κινητικότητας να σχεδιάζονται έτσι ώστε το ακαδημαϊκό πρόγραμμα να λειτουργεί ομαλά και παράλληλα φοιτητές και προσωπικό να διατηρούν ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους, για παράδειγμα με τη συμμετοχή από κοινού σε θερινά σχολεία και εργαστήρια. Σε κάθε περίπτωση όμως η συνολική εικόνα του προγράμματος πρέπει να αναδεικνύεται από την κινητικότητα.

Η ανάγκη της ένταξης της κινητικότητας στο πρόγραμμα σπουδών τεκμηριώνεται σαφώς από τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα, η κινητικότητα συμβάλλει ουσιαστικά στον εμπλουτισμό του προγράμματος από εκπαιδευτική άποψη και πρέπει να είναι ισόρροπη μεταξύ των εταίρων. Οι φοιτητές θα πρέπει να γνωρίζουν εξ αρχής πώς οι διάφορες επιλογές κινητικότητας θα τους ωφελήσουν. Η κινητικότητα δεν εξυπηρετεί απλώς τη διδασκαλία και της μάθηση διακρατικά, αλλά εξατομικεύεται σε επίπεδο φοιτητών. Οι φοιτητές καλούνται να εστιάσουν στην εξειδίκευση που τους ενδιαφέρει και να επιλέξουν με αυτό το κριτήριο τον καταλληλότερο προορισμό μεταξύ των εταίρων. Για τη διατήρηση της ποιότητας του προγράμματος είναι σημαντικό το επίπεδο διδασκαλίας και μάθησης να είναι εξίσου υψηλό σε όλους τους προορισμούς.

Τέλος, εξετάζεται η **αναγνώριση του τίτλου** που απονέμεται καθώς αυτή είναι ουσιαστική και βασική προϋπόθεση για την μεγιστοποίηση της απασχολησιμότητας και για την εγκαθίδρυση της φήμης του προγράμματος. Πρέπει λοιπόν:

- Οι λεπτομέρειες που αφορούν στον τίτλο να αποτυπώνονται στον ιστότοπο του προγράμματος και στη συμφωνία που υπογράφεται μεταξύ των εταίρων κατά τη σύσταση του ομίλου.
- Οι φοιτητές να γνωρίζουν πόσο σύντομα και σε ποια μορφή θα λάβουν το δίπλωμά τους.
- Οι απόφοιτοι να παραλαμβάνουν πιστοποιητικά σε μορφή αποδεκτή από το πανεπιστήμιο προέλευσής τους προσαρμοσμένα στις προδιαγραφές για τις πιστωτικές μονάδες (ECTS), το παράρτημα διπλώματος (DS) και το Europass.

Γενικά ως καλές πρακτικές εντοπίζονται οι εξής:

- Λεπτομερής κατανόηση των προκλήσεων που αφορούν την αναγνώριση του προγράμματος σε επίπεδο ιδρύματος και σε επίπεδο χώρας.
- Συνεργασία των εταίρων για τον περιορισμό και την επίλυση προβλημάτων σχετικών με την επαγγελματική και νομική αναγνώριση του τίτλου στη χώρα τους.
- Καταγραφή σε συνεργασία με τους συλλόγους αποφοίτων Erasmus Mundus της εμπειρίας τους σε σχέση με την αναγνώριση και αξιοποίηση των αποφοίτων για την προβολή του προγράμματος στο χώρο της εργασίας τους.

Ο Aerden (2014) επισημαίνει ότι ο τίτλος που απονέμεται πρέπει να είναι εναρμονισμένος με το ισχύον νομικό πλαίσιο της εκάστοτε χώρας. Οι εταίροι που δε μπορούν να απονείμουν έναν ενιαίο τίτλο, απονέμουν πολλαπλό πτυχίο. Για να αποφευχθούν οι παρανοήσεις των εργοδοτών και οι στρεβλώσεις, στην περίπτωση αυτή κάθε ένα πτυχίο του πολλαπλού πτυχίου περιλαμβάνει υπεύθυνη δήλωση ότι α) ο τίτλος απονέμεται για την επιτυχή συμμετοχή στο πρόγραμμα β) άλλα διακριτά πτυχία έχουν ήδη απονεμηθεί και γ) το πτυχίο εκδίδεται μαζί με αυτά τα πτυχία.

Ο τίτλος που απονέμεται περιγράφεται με σαφήνεια και πληρότητα στο Παράρτημα Διπλώματος το οποίο τον συνοδεύει και έτσι επιτρέπει τον έλεγχο γνησιότητας των πληροφοριών. Η οπτική ενός πιθανού αποδέκτη του πτυχίου (υπάλληλος, αξιολογητής, επαγγελματικός φορέας) πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν πρόκειται να σχεδιαστεί το Παράρτημα Διπλώματος.

Η σημασία της αναγνώρισης των τίτλων φαίνεται και από το γεγονός ότι χρηματοδοτήθηκε από την Ε.Ε. διετές πρόγραμμα για την αναζήτηση εργαλείων αναγνώρισης των τίτλων που απονέμονται από τα ΕΜΚΠΣ. Στο πλαίσιο αυτού του έργου συντάχθηκε σχετικό εγχειρίδιο όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι η Ε.Ε προκρίνει την απονομή ενός ενιαίου διπλώματος έναντι των πολλαπλών για διάφορους λόγους. Ο κάτοχος θα πρέπει στην περίπτωση των πολλαπλών τίτλων να τους παρουσιάσει όλους μαζί για μία και μόνο θέση εργασίας, κάνοντας περίπλοκη την κατάταξή τους στην αξιολόγηση του υποψηφίου. Σε άλλες περιπτώσεις ο αξιολογητής του υποψηφίου πιθανόν να αντιμετωπίσει με καχυποψία τους διαφορετικούς τίτλους που απονεμήθηκαν την ίδια ημερομηνία και για το ίδιο χρονικό διάστημα σπουδών, εάν μάλιστα δεν προκύπτει από τους τίτλους αυτούς ότι αφορούν το ίδιο πρόγραμμα σπουδών (Lantero, 2012).

4.2 Ενιαία στρατηγική για τη μάθηση, τη διδασκαλία και το προσωπικό

Δεδομένου ότι το πρόγραμμα υλοποιείται από πολλούς εταίρους ως ενιαίο, είναι σημαντική η κατανόηση του τρόπου που το πρόγραμμα σπουδών θα υλοποιηθεί, πώς θα λειτουργήσει σε κάθε εταίρο χωριστά, πώς θα γίνει η αξιολόγηση, εκπαίδευση και διδασκαλία των φοιτητών και να μελετηθεί τι είναι απαραίτητο να γίνει ώστε η ομαδική δουλειά να είναι αποτελεσματική παρά τις πολιτισμικές διαφορές (Blakemore & Burquel, ό.π.).

Η εκπαιδευτική διαδικασία θα πρέπει να υπηρετεί το αντικείμενο του προγράμματος, να είναι ευθέως συνδεδεμένη με τα επιδιωκόμενα μαθησιακά αποτελέσματα και προσαρμοσμένη στις προβλεπόμενες επιλογές κινητικότητας και οι διπλωματικές εργασίες να έχουν σχέση με τις τρέχουσες ερευνητικές προτεραιότητες των διδασκόντων.

Ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της διαδικασίας της Μπολόνια είναι ότι δεν είναι αρκετό να γνωρίζουν οι φοιτητές τι θα κάνουν κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Έχει σημασία να κατανοήσουν τι θα κερδίσουν από την άποψη των δεξιοτήτων, των ικανοτήτων και των προσόντων. Με αυτήν την έννοια, ο προσδιορισμός των μαθησιακών αποτελεσμάτων είναι μια θεμελιώδης απαίτηση, αναγκαία απόδειξη ότι τα μαθησιακά αποτελέσματα ασκούν πραγματική επίδραση στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους.

Για τη διασφάλιση της επίτευξης των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων πολλά προγράμματα προβλέπουν τακτικό έλεγχο της προόδου σε συνεργασία με τους φοιτητές που καλούνται να αξιολογήσουν τις διαλέξεις και τους διδάσκοντες. Επίσης το περίγραμμα κάθε μαθήματος εγκρίνεται από το επιστημονικό συμβούλιο του Ιδρύματος. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί όμως και το γεγονός ότι δεν αποφοιτούν όλοι με τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα, καθώς αυτό εξαρτάται εν μέρει και από τους διδάσκοντες. Το χαρακτηριστικό ενός άριστου προγράμματος είναι ότι απασχολεί μόνον άριστους διδάσκοντες και ερευνητές διεθνούς εμβέλειας. Το πρόγραμμα σπουδών ενός τέτοιου προγράμματος είναι πολυσύνθετο και απευθύνεται σε άριστους φοιτητές συνεπώς οι προδιαγραφές της διδασκαλίας και της μάθησης είναι πάρα πολύ υψηλές.

Ο Aerden (2014) αναφερόμενος στο θέμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας εξηγεί ότι η επιλογή μιας συγκεκριμένης μεθοδολογίας εξαρτάται κυρίως από τα επιδιωκόμενα μαθησιακά αποτελέσματα αλλά εξίσου σημαντικό ρόλο παίζουν και το ενδιαφέρον και η έφεση των φοιτητών στο αντικείμενο. Ο τρόπος παράδοσης του εκπαιδευτικού υλικού

δε χρειάζεται να είναι ολόιδιος σε όλα τα πανεπιστήμια εταίρους, αρκεί να είναι συμβατός, ώστε να ενδυναμώνει τη μάθηση όλων των φοιτητών.

Αναφερόμενος στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα ο Aerden (2014) επισημαίνει ότι πρέπει να διατυπώνονται με τη συνεργασία όλων των εταίρων με τρόπο ώστε να παρουσιάζουν με ακρίβεια τους στόχους και το αντικείμενο του προγράμματος. Είναι δε απαραίτητη προϋπόθεση η ευθυγράμμισή τους με το αντίστοιχο επίπεδο του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων. Τέλος, εξυπακούεται ότι τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα του προγράμματος λαμβάνουν υπόψη και ικανοποιούν τις ελάχιστες απαιτήσεις του επιστημονικού πεδίου και του αντίστοιχου επαγγελματικού χώρου ώστε να είναι δυνατή η μετέπειτα αναγνώριση του τίτλου που θα χορηγηθεί. Προς τούτο, λαμβάνεται υπόψη και η γνώμη των εμπλεκομένων (απόφοιτοι, εργαζόμενοι, συναφείς επαγγελματικοί φορείς) μέσω των εκπροσώπων τους, συμβουλευτικών οργάνων, ερωτηματολογίων, δημοσκοπήσεων κλπ.

Σε σχετική μελέτη για τα ΕΜΚΠΣ (EC/EACEA, 2013) επισημαίνεται ότι πολλά πανεπιστήμια του ομίλου παραδίδουν μαθήματα κατ' ιδίαν στους φοιτητές ή τους διαθέτουν επιπλέον χρόνο για έρευνα και ατομικές εργασίες και γενικά παρέχουν επιπρόσθετη καθοδήγηση, προκειμένου να καλύψουν τις διαφορές με τους εταίρους.

Οι Blakemore και Burquel (ό.π.) τονίζουν ότι **ισόρροπη κατανομή της μάθησης και της διδασκαλίας** είναι ένα στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την παράδοση του προγράμματος. Ο φόρτος εργασίας πρέπει να διανέμεται αποτελεσματικά και δίκαια σε όλους τους φοιτητές ανεξάρτητα από τον τόπο μετακίνησής τους. Οι φοιτητές πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες και επιλογές για πρακτική εξάσκηση στη χώρα που θα μετακινηθούν και να γνωρίζουν τυχόν ιδιαιτερότητες της χώρας σε θέματα εκπαίδευσης.

Σε ό,τι αφορά το θέμα, έχουν αναφερθεί καλές πρακτικές όπως για παράδειγμα οι οργανωμένες συναντήσεις των τοπικών συντονιστών με τους νεοεισερχόμενους φοιτητές για να συζητηθεί η προηγούμενη εμπειρία τους (θετική και αρνητική) από τον προηγούμενο τόπο κινητικότητας και να ενημερωθούν εν συνεχεία τα υπόλοιπα μέλη του ομίλου. Στην έναρξη κάθε ενότητας του νέου εξαμήνου οι διδάσκοντες συνοψίζουν τι έμαθαν οι φοιτητές στις προηγούμενες ενότητες και διαμορφώνουν την τρέχουσα ενότητα κατάλληλα. Με αυτόν τον τρόπο είναι εμφανές στους φοιτητές ότι υπάρχει συνέχεια και συνοχή μεταξύ των ενότητων οι οποίες δεν είναι στατικές. Επίσης, η διδασκαλία των μαθημάτων προσαρμόζεται στις ανάγκες των φοιτητών που

προέρχονται από διαφορετικά επιστημονικά πεδία ώστε να ολοκληρώσουν επιτυχώς την κάθε ενότητα.

Οι **μηχανισμοί αξιολόγησης των φοιτητών** πρέπει να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ των εταίρων και να διασφαλίζουν την ισότητα και ομοιομορφία σε όλον τον όμιλο.

Για την αξιολόγηση λαμβάνεται κατάλληλα υπόψη ο φόρτος εργασίας ανά ενότητα και η πρόοδος των φοιτητών ανά εξάμηνο και ανάλογα με την περίπτωση τα κριτήρια αξιολόγησης προσαρμόζονται σαφώς στους στόχους και την πρακτική των ECTS. Ο Όμιλος στοχεύει στην εξισορρόπηση του φόρτου εργασίας και του προγράμματος ανά εταίρο ώστε οι φοιτητές να μην υπερφορτώνονται καθώς μετακινούνται σε άλλη χώρα. Τα κριτήρια βαθμολόγησης, αξιολόγησης και ανατροφοδότησης είναι ομοιόμορφα σε όλους τους εταίρους και κοινοποιούνται με διαφάνεια στους φοιτητές. Ομοίως οι πληροφορίες που αφορούν τα χρονοδιαγράμματα για την υποβολή των εργασιών εκθέσεων κλπ είναι στη διάθεση όλων των φοιτητών με όρους διαφάνειας.

Οι φοιτητές πρέπει να γνωρίζουν τα κριτήρια αξιολόγησης της δουλειάς τους, να πληροφορούνται τα αποτελέσματα εντός τακτής προθεσμίας και να λαμβάνουν σχόλια αιτιολόγησης της βαθμολογίας τους. Μια καλή πρακτική που αναφέρεται εδώ ενδεικτικά είναι η πρόβλεψη δεύτερης βαθμολόγησης των εργασιών από τους εταίρους, ώστε να διαπιστώνεται εάν ακολουθούνται ίδιες πρακτικές από τους διδάσκοντες του ομίλου.

Ο Aerden (2014) ενισχύει αυτήν την άποψη τονίζοντας ότι είναι απαραίτητο να εφαρμόζεται η ίδια μέθοδος αξιολόγησης των φοιτητών για όσα κοινά μαθήματα προσφέρονται από τα πανεπιστήμια εταίρους. Ωστόσο η κοινή πολιτική αξιολόγησης εντός του ομίλου δε συνεπάγεται ότι πρέπει να εφαρμόζεται και το ίδιο σύστημα βαθμολόγησης παντού. Οι διδάσκοντες χρησιμοποιούν την ισχύουσα εθνική ή ιδρυματική κλίμακα αξιολόγησης με την οποία είναι εξοικειωμένοι ενώ για το σύνολο του ομίλου εφαρμόζεται η κλίμακα ECTS. Σε κάθε περίπτωση ο όμιλος πρέπει να έχει κοινή πολιτική στην περίπτωση αποτυχίας ενός φοιτητή στα μαθήματα, πρακτική εξάσκηση ή διπλωματική εργασία. Αυτή διαμορφώνεται από τις ισχύουσες πρακτικές στα κατά τόπους πανεπιστήμια, όπου η εκ νέου παρακολούθηση ενός μαθήματος ή η εξέτασή του είναι πιθανόν να μην επιτρέπεται. Ο όμιλος θα πρέπει επίσης να έχει συναποφασίσει εκ των προτέρων τη διαδικασία χειρισμού των αιτημάτων αναθεώρησης βαθμολογίας όταν ο φοιτητής εκτιμά ότι δεν τηρήθηκαν οι κανονισμοί ή οι διαδικασίες αξιολόγησης.

Επίσης ως καλή πρακτική για το θέμα αυτό καταγράφεται (EC/EACEA, 2013) η ύπαρξη μιας κοινής εξεταστικής επιτροπής με εκπροσώπους από όλα τα συμμετέχοντα

πανεπιστήμια και η αξιολόγηση των φοιτητών κατά τη διάρκεια του εξαμήνου με εργασίες, μελέτες περίπτωσης, εργαστηριακές ασκήσεις, ατομικές και ομαδικές παρουσιάσεις και λοιπά, για την έγκαιρη εκτίμηση των επιδόσεων των φοιτητών, τον περιορισμό των επαναληπτικών εξετάσεων και του άγχους.

Στους φοιτητές πρέπει να διατίθενται επαρκή **μαθησιακά εργαλεία και σύγχρονες εγκαταστάσεις** ανεξαρτήτως του Ιδρύματος που διεξάγεται το πρόγραμμα (Blakemore και Burquel (ό.π.). Στην περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό, οι φοιτητές πρέπει να ενημερώνονται σχετικά και να προετοιμάζονται επαρκώς πριν την άφιξή τους στο Ίδρυμα-εταίρο. Το υλικό μελέτης και η βιβλιογραφία πρέπει να είναι σε ηλεκτρονική μορφή ο δε εργαστηριακός εξοπλισμός να είναι σύγχρονος σε όλα τα συμμετέχοντα ιδρύματα.

Η πρόσβαση στο διδακτικό υλικό ανεξάρτητα από τον τόπο που βρίσκονται οι φοιτητές συμβάλλει στην αίσθηση των φοιτητών ότι παρακολουθούν ένα κοινό πρόγραμμα. Αναφέρονται ως καλές πρακτικές η διαδικτυακή πρόσβαση όλων των εμπλεκομένων σε μια πλατφόρμα όπου είναι διαθέσιμα διάφορα δεδομένα όπως οι αιτήσεις και τα δικαιολογητικά των υποψηφίων κατά τη φάση επιλογής τους, το υλικό των διαλέξεων σε τυποποιημένη μορφή, οι εργασίες των φοιτητών όπως υποβλήθηκαν και στη συνέχεια βαθμολογημένες και σχολιασμένες κλπ.

Με την ευρύτερη έννοια στις παροχές ενός προγράμματος σε κάθε ίδρυμα εταίρο μπορεί να συγκαταλέγονται:

- Οι προϋπάρχουσες υποδομές των πανεπιστημίων ή αυτές που προστέθηκαν ακριβώς για την υλοποίηση του προγράμματος
- αίθουσα υπολογιστών και λογισμικό
- ξεχωριστή αίθουσα διδασκαλίας και επιπλέον διοικητικό προσωπικό για τη διαχείριση του προγράμματος και την εξυπηρέτηση των φοιτητών
- Επιπρόσθετη θέση ενός μεταδιδάκτορα για την υποστήριξη των φοιτητών κατά την προετοιμασία και διεξαγωγή της μεταπτυχιακής τους διατριβής
- Υπηρεσίες για την ατομική υποστήριξη των φοιτητών που προέρχονται από μειονεκτικά περιβάλλοντα, που αντιμετωπίζουν θέματα ισότητας των φύλων, οικογενειακά θέματα κλπ
- Μαθήματα διδασκαλίας της εθνικής γλώσσας
- Προγράμματα κοινωνικής ενσωμάτωσης μέσω των κατά τόπους Γραφείων Διεθνών Σχέσεων

Η **αναθεώρηση του προγράμματος** είναι μια συνεχής διαδικασία που βασίζεται στις πρακτικές που εφαρμόζονται και στην περιγραφή του ποιος θα αναμιχθεί, πώς, και

γιατί. Για την αναθεώρηση γίνεται τακτικά ανεξάρτητη εξωτερική αξιολόγηση του προγράμματος από εξωτερικούς αξιολογητές η οποία καλύπτει όλες τις πτυχές όπως είναι η παιδαγωγική, το περιεχόμενο, η σχετικότητα των επωφελομένων, η αξιολόγηση και η εμπειρία των φοιτητών κλπ.

Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ καλές πρακτικές όπως:

- Αξιολόγηση του προγράμματος σε τρεις φάσεις κατά τις προδιαγραφές του Erasmus Mundus, δηλαδή όταν ολοκληρωθεί μια ενότητα, στο τέλος του εξαμήνου και κατά τη διάρκεια των θερινών σχολείων.
- Όλα τα πανεπιστήμια-εταίροι ακολουθούν μια τυποποιημένη διαδικασία αξιολόγησης που επιβλέπεται από μια επιστημονική επιτροπή ανεξάρτητων εξωτερικών αξιολογητών και ελεγκτών. Οι προδιαγραφές που πρέπει να τηρηθούν αφορούν κάθε ενότητα χωριστά, περιγράφονται από ένα «παραρτήμα διπλώματος» και καλύπτουν τα κύρια σημεία δηλαδή τις διαδικασίες, τα αποτελέσματα, τον προγραμματισμό και την αξιολόγηση.
- Ετήσια εσωτερική αξιολόγηση σε επίπεδο ιδρύματος. Γίνεται σύγκριση της ποιότητας διδασκαλίας ανά πανεπιστήμιο-εταίρο. Οι φοιτητές καταθέτουν τις απόψεις του κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, λαμβάνουν ανατροφοδότηση στα θέματα που έθεσαν και ενημερώνονται για το πώς αυτά θα αντιμετωπιστούν.

Η κινητικότητα του προσωπικού και η ανάπτυξη διαπολιτισμικής συνείδησης είναι δύο ακόμη χαρακτηριστικά της ενιαίας στρατηγικής ενός ΕΜΚΠΣ.

Ορίζονται σε ολόκληρο τον Όμιλο τα άτομα που θα ασχολούνται με τους φοιτητές (διδάσκοντες, διοικητικοί υπάλληλοι, τεχνικοί εργαστηρίων, βοηθοί κλπ) και μελετάται πώς το πρόγραμμα θα ενισχύσει τους φοιτητές με δεξιότητες και θα παρέχει ευκαιρίες κινητικότητας ώστε να αναπτύξουν διαπολιτισμική συνείδηση. Κύρια σημεία που πρέπει να θεωρούνται δεδομένα είναι:

- Η κατανόηση της διαφοροποίησης των μορφών και πρακτικών διδασκαλίας λόγω των πολιτισμικών διαφορών και η συμμετοχή όλων των εταίρων στην προετοιμασία των φοιτητών για αυτές τις διαφορές.
- Η κατάλληλη εκπαίδευση του εμπλεκόμενου προσωπικού ώστε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του διεθνοποιημένου εργασιακού περιβάλλοντος που προκύπτει.
- Η μετακίνηση του διδακτικού προσωπικού στα πανεπιστήμια-εταίρους για διδασκαλία, υλοποίηση από κοινού σεμιναρίων, προετοιμασία των φοιτητών πριν τη μετακίνησή τους, συνεργασία για ερευνητικούς σκοπούς

Υπογραμμίζεται ότι η κινητικότητα δεν πρέπει να αφορά μόνο το διδακτικό προσωπικό αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις ο διαθέσιμος προϋπολογισμός δεν επαρκεί για όλους. Ως καλές πρακτικές για το πρόβλημα αναφέρονται η οργάνωση εντός του Πανεπιστημίου τηλεδιασκέψεων και σεμιναρίων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης του προσωπικού και η επιλογή του προσωπικού των γραφείων διεθνών σχέσεων με βάση την διαπολιτισμική τους ευαισθησία και προσόντα.

4.3 Οικονομική και διοικητική διαχείριση και στρατηγική διεθνοποίησης

Η ομαλή και αποτελεσματική συνεργασία των συμμετεχόντων οργανισμών στο πρόγραμμα πρέπει να αφορά όχι μόνο το εκπαιδευτικό μέρος αλλά και την οικονομική και διοικητική διαχείρισή του. Η συνεργασία αυτή επισημοποιείται με την υπογραφή συμφωνίας μεταξύ των εταίρων, οι οποίοι δεσμεύονται να υποστηρίξουν τη συμφωνημένη στρατηγική διεθνοποίησης. Η προώθηση του προγράμματος στην αγορά είναι το επόμενο βήμα.

Κατά τους Blakemore και Burquel (2012) θα πρέπει να εφαρμόζεται **στρατηγική για την αξιοποίηση των ανθρωπίνων πόρων** η οποία να προβλέπει την ύπαρξη δεξαμενής διαθέσιμου διδακτικού προσωπικού σε βάθος χρόνου ικανού να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του προγράμματος ανά πάσα στιγμή. Τα πανεπιστήμια-εταίροι πρέπει να κατανοούν ότι το προσωπικό τους εργάζεται εντατικά και αφιερώνει πολύ χρόνο στο πρόγραμμα.

Τα μέλη του ομίλου αναπτύσσουν σχέση εμπιστοσύνης με τους συντονιστές του προγράμματος και συμφωνούν να τους εκπροσωπούν σε πολλές περιπτώσεις κατά την εκτέλεση του έργου τους. Οι φοιτητές από την άλλη πλευρά διδάσκονται από άριστο προσωπικό με το οποίο έχουν δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας αν και πρόκειται πολλές φορές για επιστήμονες διεθνούς εμβέλειας. Τέλος στη στρατηγική υπάρχει πρόβλεψη για βραχυχρόνιες αλλαγές στην ηγεσία του προγράμματος αλλά και για ρυθμίσεις που αφορούν τους όρους και προϋποθέσεις διαδοχής της ηγεσίας.

Καλές πρακτικές που έχουν διαπιστωθεί για το θέμα είναι η κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εταίρων όχι με βάση το φόρτο εργασίας αλλά με βάση το βαθμό εμπειρίας τους ειδικά σε θέματα που αφορούν την οικονομική διαχείριση, η αξιοποίηση των εταίρων από το χώρο της βιομηχανίας ώστε να παρέχουν επιπλέον υπηρεσίες σχετικές με την επαγγελματική αποκατάσταση. Καλή πρακτική είναι και η δέσμευση των μελών του ομίλου να διαθέτουν μέρος του προσωπικού τους αποκλειστικά για την οργάνωση προωθητικών ενεργειών του προγράμματος.

Η **στρατηγική για την οικονομική διαχείριση** αφορά στο συντονισμό των διαδικασιών από όλους τους εταίρους και στη σύνταξη σχεδίου για την αντιμετώπιση απρόβλεπτων οικονομικών προβλημάτων.

Είναι απαραίτητο να διαμορφωθούν με την ανάλογη τεκμηρίωση τα δίδακτρα φοίτησης, έτσι ώστε να καλύπτουν τα έξοδα για τη διαχείριση του προγράμματος και για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Για να γίνει αυτό πρέπει να υπολογιστούν οι δαπάνες του προγράμματος ανά πανεπιστήμιο και να αιτιολογηθεί η συμβολή τους στο ακαδημαϊκό πρόγραμμα. Οι πόροι του προγράμματος κατανέμονται με διαφάνεια μεταξύ των εταίρων λαμβάνοντας υπόψη πώς αυτοί συνδέονται με τα παραδοτέα του. Ως καλές πρακτικές αναφέρονται η σύνταξη μελέτης εκτίμησης κινδύνου κατά τη φάση σχεδιασμού του προγράμματος και η αποτύπωση σε ένα Μνημόνιο Συνεργασίας των λεπτομερειών που ρυθμίζουν τα οικονομικά θέματα του προγράμματος, λαμβάνοντας υπόψη και τα προβλεπόμενα από την εθνική νομοθεσία κάθε εταίρου για την καταβολή διδάκτρων.

Ο Aerden (2014) επισημαίνει ότι κατά τη φάση προετοιμασίας του προγράμματος οι εταίροι θα πρέπει να διαθέσουν ίδιους πόρους, οι οποίοι θα συνυπολογιστούν κατά την κατανομή της χρηματοδότησης του προγράμματος όταν αυτό εγκριθεί. Επίσης, ο προϋπολογισμός του προγράμματος περιλαμβάνει όλες τις εκροές και εισροές χρημάτων και την καταγραφή των ροών αυτών μεταξύ των εταίρων, ώστε να διασφαλίζεται η διαφάνεια μεταξύ των εταίρων. Οι εκροές αφορούν όλες τις δαπάνες, άμεσες και έμμεσες για ολόκληρο τον όμιλο. Οι εισροές αφορούν την εξωτερική χρηματοδότηση, τη συμμετοχή των εταίρων (οικονομική και σε είδος), τα δίδακτρα.

Η πολιτική για τα δίδακτρα πρέπει να είναι κοινή στον όμιλο. Τα δίδακτρα μπορεί να είναι ίδια για όλους τους φοιτητές ή να υπολογίζονται κατά περίπτωση, λόγου χάρη ανάλογα με τη χώρα προέλευσής τους ή εάν είναι ευρωπαίοι πολίτες ή όχι κλπ. Όταν η καταβολή των διδάκτρων γίνεται στα κατά τόπους ιδρύματα, είναι πιθανόν να καταβληθούν και επιπλέον τέλη για να καλύψουν λειτουργικές δαπάνες τους. Σε αυτήν την περίπτωση, τα επιπλέον ποσά δεν συνυπολογίζονται στα εισροές του ομίλου.

Επίσης, ο όμιλος προβλέπει εκ των προτέρων και σε ποιες περιπτώσεις θα απαλλάσσονται οι φοιτητές από την καταβολή διδάκτρων. Τα κριτήρια απαλλαγής πρέπει να συνδέονται με την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του υποψηφίου (ατομικό εισόδημα ή κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας προέλευσης) και με τις ακαδημαϊκές του επιδόσεις (βαθμολογία, βραβεία).

Η συνεργασία των εταίρων για την υλοποίηση του προγράμματος επισημοποιείται όταν όλα τα μέλη υπογράψουν τη **Συμφωνία του Ομίλου**. (Blakemore & Burquel, ό.π.).

Αυτή πρέπει να ορίζει την κατανομή αρμοδιοτήτων, να περιλαμβάνει πρωτόκολλα για την επίλυση διαφορών, να ρυθμίζει τα θέματα διαχείρισης των δεδομένων και της πνευματικής ιδιοκτησίας, να περιγράφει λεπτομερώς τον ακαδημαϊκό τίτλο που θα απονέμεται, να καθορίζει τα ποιοτικά κριτήρια για την αξιολόγηση της απόδοσης των εταίρων και τις προϋποθέσεις ένταξης νέων μελών στον όμιλο ή διαγραφής ενός εταίρου.

Οι Blakemore και Burquel (ό.π.) διαπιστώνουν ότι η λήψη αποφάσεων εντός του ομίλου γίνεται με αργούς ρυθμούς καθώς απαιτείται η επικύρωσή τους από όλα τα μέλη, για τούτο αναφέρουν ως καλή πρακτική την υπογραφή ενός μνημονίου συνεργασίας κατά την προετοιμασία ακόμη του προγράμματος όπου θα κωδικοποιούνται εξ αρχής όλες οι αρμοδιότητες. Επισημαίνουν δε ότι είναι σημαντικό να κατανοήσουν όλα τα μέλη ότι η αποτυχία ενός εταίρου θα έχει επιπτώσεις σε όλους τους υπόλοιπους και ότι ο Όμιλος θα πρέπει να αναπτύξει δυναμικές πρακτικές για να ελέγχει την αποτελεσματικότητα όλων.

Μέσα από εκθέσεις αξιολόγησης και από τα επίσημα αποτελέσματα των ελέγχων για τη διασφάλιση ποιότητας και την πιστοποίηση των προγραμμάτων ο Aerden (2014) έχει εντοπίσει καλές πρακτικές που αφορούν στην επιλογή των κατάλληλων εταίρων για τη δημιουργία του ομίλου, τις οποίες και συστήνει:

- Τα μέλη του ομίλου επιλέγονται μεταξύ Ιδρυμάτων, ερευνητικών ομάδων, ινστιτούτων ή προγραμμάτων με πρότερη επιτυχημένη συνεργασία.
- Τα συμμετέχοντα ΑΕΙ είναι αναγνωρισμένα και πιστοποιημένα από το εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα στο οποίο ανήκουν.
- Τα συμμετέχοντα ΑΕΙ έχουν δυνατότητα πλήρους αναγνώρισης του προσφερόμενου προγράμματος.
- Τα συμμετέχοντα ΑΕΙ νομιμοποιούνται να προσφέρουν το συγκεκριμένο πρόγραμμα (ως προς το επίπεδο, αντικείμενο και κατεύθυνση) ακόμη και εάν δεν εμπλέκονται στην απονομή του κοινού διπλώματος
- Η προστιθέμενη αξία του προγράμματος είναι σαφής για όλα τα μέλη του ομίλου, αλλά δεν είναι απαραίτητα η ίδια για όλους.
- Η συμφωνία μεταξύ των εταίρων ρυθμίζει τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και συντονισμού του προγράμματος, τις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις των μελών και υπογράφεται από τα αρμόδια όργανα διοίκησης. Για την καλύτερη διεύθυνση των πρακτικών θεμάτων, κάθε εταίρος ορίζει τον τοπικό συντονιστή ο οποίος μπορεί να είναι ένα άτομο ή ένα όργανο της Διοίκησης.

- Η συμφωνία μεταξύ των εταίρων εξασφαλίζει την αναγκαία και ουσιαστική υποστήριξη και δέσμευση των μελών μεταξύ τους για όλα τα θέματα που αφορούν στο συντονισμό του προγράμματος (διαδικασίες εισαγωγής και επιλογής φοιτητών, κινητικότητα, κανονισμός εξετάσεων, αξιολόγησης των φοιτητών και αναγνώριση μαθησιακών αποτελεσμάτων, τύπος διπλώματος, γλώσσα διδασκαλίας, εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση, διοικητική υποστήριξη, προβολή προγράμματος, οικονομική διαχείριση, νομικό πλαίσιο και όροι επέκτασης/ανανέωσης/διακοπής της συμφωνίας).

Οι **διοικητικές διαδικασίες και η επικοινωνία** μεταξύ των εταίρων πρέπει να αποτελούν μια συνεκτική διοικητική δομή του προγράμματος (Blakemore & Burquel, ό.π.). Για να διασφαλίζεται αυτό πρέπει:

- Η διοικητική διαχείριση του προγράμματος να γίνεται κεντρικά από το Ίδρυμα-Συντονιστή.
- Οι φοιτητές να γνωρίζουν ποια από τα προσωπικά στοιχεία τους είναι καταχωρημένα στον ηλεκτρονικό τους φάκελο, να έχουν πρόσβαση σε αυτά τα στοιχεία ώστε να τα επικαιροποιούν όποτε απαιτείται και να λαμβάνουν διαβεβαίωση ότι είναι ασφαλή, κατά τα προβλεπόμενα περί προστασίας προσωπικών δεδομένων.
- Το διοικητικό προσωπικό καταχωρεί σε κατάλληλη ηλεκτρονική εφαρμογή σωστά και με ασφάλεια όλες τις πληροφορίες που αφορούν τους φοιτητές.
- Η σύμβαση με το φοιτητή αναφέρει σαφώς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των φοιτητών και του προσωπικού που συμμετέχουν στο πρόγραμμα καθώς και τους μηχανισμούς για την αναφορά, εκτίμηση και επίλυση τυχόν προβλημάτων με εχεμύθεια και διαφάνεια.

Ο Aerden (2014) θεωρεί ότι η παροχή πληροφοριών πρέπει να γίνεται συντονισμένα από τους εταίρους. Και μάλιστα συστήνει να οριστούν εκ των προτέρων οι αρμοδιότητες για τις απαντήσεις, ανάλογα με τον τρόπο υποβολής των ερωτημάτων (μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ή του ιστοτόπου) ή με την προέλευσή τους (υποψήφιος φοιτητής, πιθανός εργοδότης κλπ). Ο ιστοτόπος του προγράμματος θα πρέπει να προβλέπει και να παρέχει όλες τις πιθανές πληροφορίες που θα ζητηθούν. Η διαδικασία υποβολής αίτησης και επιλογής, το περίγραμμα σπουδών και τα μαθησιακά αποτελέσματα, οι επιλογές για κινητικότητα και οι αντίστοιχες προϋποθέσεις για τις θεωρήσεις, ο τύπος του διπλώματος και τα Ιδρύματα που το απονέμουν, θέματα διαμονής, προοπτικές εργασίας και διάφορες παροχές σε πρακτικά ζητήματα είναι οι

ελάχιστες πληροφορίες που πρέπει να είναι αναρτημένες στον ιστότοπο του προγράμματος. Μάλιστα η πληροφόρηση μπορεί να είναι είτε σε διάφορες γλώσσες για την προσέλκυση περισσότερων διαφορετικών ατόμων είτε μόνο στη γλώσσα διδασκαλίας ώστε να αξιοποιηθεί εμμέσως ως εργαλείο επιλογής φοιτητών.

Δεδομένου ότι οι φοιτητές του προγράμματος μετακινούνται, είναι σημαντικό να έχουν στην διάθεσή τους συγκεντρωμένες όλες τις σχετικές πληροφορίες για τη χώρα υποδοχής (πχ προϋποθέσεις θεώρησης εισόδου) και για το πανεπιστήμιο υποδοχής. Τέλος, μια καλή πρακτική είναι το αρχείο των φακέλων των φοιτητών να τηρείται σε ένα μόνο από τα πανεπιστήμια εταίρους ώστε οι πιθανοί εργοδότες ή οι υπηρεσίες αναγνώρισης τίτλων να απευθύνονται στον αρμόδιο συντονιστή, τα στοιχεία του οποίου αναγράφονται στο Παράρτημα Διπλώματος.

Η διαδικασία για τη **διασφάλιση ποιότητας** του προγράμματος καταγράφεται διεξοδικά και βασίζεται στις ισχύουσες διαδικασίες σε επίπεδο ιδρυματικό, επαγγελματικό και εθνικό (Blakemore & Burquel, ό.π.). Είναι σημαντικό:

- Το πρόγραμμα να εφαρμόζει ενιαία στρατηγική για τη διασφάλιση ποιότητας.
- Το σύστημα εσωτερικής διασφάλισης ποιότητας να περιλαμβάνει διαρκή ανατροφοδότηση από τους φοιτητές και να εγγυάται ότι οι στόχοι του προγράμματος υλοποιούνται
- Να πραγματοποιείται τακτικά εξωτερική αξιολόγηση από ανεξάρτητους εξωτερικούς εμπειρογνώμονες
- Το διδακτικό προσωπικό των Ιδρυμάτων να έχει τη δυνατότητα ακαδημαϊκής και παιδαγωγικής εξέλιξης
- Η διασφάλιση ποιότητας να συμπεριλαμβάνει τους φοιτητές, προσωπικό και λοιπούς επωφελούμενους από όλα τα συμμετέχοντα ιδρύματα
- Η διασφάλιση ποιότητας να εξετάζει εάν επιτεύχθηκαν όλα τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα
- Το πρόγραμμα να αναπτύσσει μηχανισμούς παρακολούθησης με στόχο την ανατροφοδότηση και τη διαρκή βελτίωση.
- Οι εκθέσεις αξιολόγησης να είναι διαθέσιμες στο κοινό.

Ως καλές πρακτικές διαφόρων προγραμμάτων αναφέρονται η αξιολόγηση και από ακαδημαϊκούς και από εκπροσώπους της βιομηχανίας, μεταξύ των οποίων πρέπει να υπάρχει συνεργασία για το τελικό προϊόν του προγράμματος, η σύνταξη εγχειριδίου διασφάλισης ποιότητας για όλα τα μέλη του ομίλου το οποίο έχει λάβει έγκριση από το Συμβούλιο Διοίκησης του προγράμματος, οι συνεντεύξεις από φοιτητές που

εγκαταλείπουν πρόωρα το πρόγραμμα για τη διερεύνηση των αιτίων και την πιθανή σύνδεσή τους με τυχόν αστοχίες του προγράμματος, η σύνταξη ετήσιας έκθεσης ποιότητας με τις ενέργειες που προτείνεται να γίνουν και η ανάρτηση κυτίου παραπόνων/προτάσεων στον ιστότοπο του προγράμματος. Στην τελευταία περίπτωση, ο συντονιστής του προγράμματος καλείται, εντός τακτής προθεσμίας, να διερευνήσει το θέμα σε συνεργασία με τους τοπικούς συντονιστές, να λάβει μέτρα εάν απαιτείται και να απαντήσει. Εάν δε λυθεί το πρόβλημα εντός της προθεσμίας ο φοιτητής δικαιούται να το καταθέσει στην Επιτροπή του προγράμματος για περαιτέρω ενέργειες. Αυτό το διαδικτυακό εργαλείο μπορεί να χρησιμοποιηθεί από φοιτητές ή αποφοίτους για να την κατάθεση προτάσεων σχετικά με τα μαθήματα, δράσεις και οργάνωση του προγράμματος.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί και το παράδειγμα σύνταξης Χάρτη Ποιότητας που δεσμεύει το ακαδημαϊκό προσωπικό να προσφέρει υψηλής ποιότητας μαθήματα και υπηρεσίες σε όλους. Ο όμιλος σεβόμενος τα ανθρώπινα δικαιώματα περί ίσων ευκαιριών υποστηρίζει στο μέγιστο δυνατό βαθμό τα άτομα που προέρχονται από δυσμενές κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον ή έχουν ειδικές ανάγκες.

Ο Aerden (2014) θεωρεί ότι ο όμιλος πρέπει να έχει κοινή αντίληψη αναφορικά με το σύστημα εσωτερικής διασφάλισης ποιότητας του προγράμματος και κοινή στρατηγική για το διαρκή έλεγχο και για τη βελτίωση της ποιότητας.

Οι αρμοδιότητες μεταξύ των εταίρων πρέπει να είναι σαφώς κατανοητές και συντονισμένες. Σε πρώτο επίπεδο εξετάζονται με βάση το σύστημα αξιολόγησης που εφαρμόζεται σε κάθε Ίδρυμα-εταίρο χωριστά. Στη συνέχεια οι εταίροι συζητούν τα αποτελέσματα και αποφασίζουν από κοινού μέτρα βελτίωσης. Σε δεύτερο επίπεδο ο Όμιλος διαμορφώνει το δικό του αποκλειστικό σύστημα εσωτερικής διασφάλισης ποιότητας για το σύνολο του προγράμματος και ορίζονται συγκεκριμένα άτομα ή επιτροπές παρακολούθησης. Το σύστημα αυτό πρέπει να χαρακτηρίζεται από συνοχή, αξιοπιστία και απλουστευμένες διαδικασίες, να είναι λειτουργικό και να επιδέχεται βελτιώσεις.

Σε ό,τι αφορά στην εξωτερική διασφάλιση ποιότητας και πιστοποίησης του προγράμματος, αυτή πρέπει να είναι ευθυγραμμισμένη με τη σχετική υφιστάμενη εθνική νομοθεσία. Όπου υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις για τα κοινά προγράμματα, απαιτείται ακριβής περιγραφή αναγνώριση και πιστοποίησή τους ως κοινά προγράμματα. Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι η διαδικασία πρέπει να αφορά το σύνολο του προγράμματος και όχι τα Ίδρυματα ξεχωριστά.

Ωστόσο οι Aerden & Braathen (2011) διαπιστώνουν την ανάγκη για τη λειτουργία ενός κεντρικού οργάνου με σκοπό τη συντονισμένη υποστήριξη, καθοδήγηση και επικοινωνία των αρμοδίων φορέων διασφάλισης ποιότητας και των ιδρυμάτων σε θέματα διασφάλισης ποιότητας, πιστοποίησης και αναγνώρισης ήδη από τον σχεδιασμό του προγράμματος, με έμφαση στα θέματα που αφορούν την εξωτερική αξιολόγηση.

Η **στρατηγική διεθνοποίησης** των μελών του ομίλου συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα και στην αποδοτικότητα του προγράμματος (Blakemore & Burquel, ό.π.). Είναι απαραίτητο να συμμετέχοντα Ιδρύματα να αναγνωρίσουν το Erasmus Mundus ως ευκαιρία ανάδειξης της ακαδημαϊκής τους ποιότητας χάρη στη συμμετοχή εξαιρετικών φοιτητών και να ευαισθητοποιηθούν αναφορικά με το κόστος ευκαιρίας της εντατικής απασχόλησης του προσωπικού τους προς όφελος του προγράμματος. Τέλος, τα ιδρύματα θα πρέπει να αποδώσουν ευρεία αναγνώριση του προγράμματος σε ιδρυματικό επίπεδο, να το εντάξουν στην στρατηγική τους και στις δομές τους και να επιβραβεύσουν τον πρωτοποριακό ρόλο των υπαλλήλων που ασχολούνται με αυτό.

Καθώς η διεθνοποίηση ενός Ιδρύματος είναι ένα ισχυρό κίνητρο για τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα, υπάρχει ευελιξία και δίνεται προτεραιότητα στις ανάγκες λειτουργίας του ομίλου. Το πανεπιστήμιο υποστηρίζει το πρόγραμμα με όλους τους δυνατούς τρόπους παρέχοντας ταυτόχρονα αυτονομία στον Όμιλο. Μάλιστα αναφέρονται περιπτώσεις όπου τα πανεπιστήμια διαθέτουν ειδικό κονδύλι για τους σκοπούς της διεθνοποίησής τους. Άλλα πανεπιστήμια χρησιμοποιούν το υφιστάμενο πρόγραμμα ως παράδειγμα για την ίδρυση επιπλέον διακρατικών προγραμμάτων σε ιδρυματικό επίπεδο. Σε μία περίπτωση η πλήρης υποστήριξη των πανεπιστημιακών αρχών εκφράστηκε με τον Πρύτανη να απευθύνεται εγγράφως στο νέο Υπουργό Παιδείας της χώρας του με αίτημα την ευρεία προώθηση της υπόθεσης “Erasmus Mundus” σε εθνικό επίπεδο.

Με την ευκαιρία του ΕΜΚΠΣ, κάποια ιδρύματα οργάνωσαν περισσότερα μαθήματα του κανονικού προγράμματος σπουδών στην αγγλική γλώσσα με αποτέλεσμα να προσελκύσουν πολλούς φοιτητές από διάφορες χώρες αλλάζοντας έτσι δραματικά τη σύνθεση της φοιτητικής τους κοινότητας. Για το θέμα αυτό σε μελέτη του EACEA σχετικά με τα ΕΜΚΠΣ (EC/EACEA, 2013) αναφέρεται επίσης ότι οι φοιτητές είδαν πολύ θετικά αυτήν την αλλαγή, ως επιπρόσθετο προσόν για τις σπουδές τους (κυρίως τις σχετικές με τις τεχνικές και θετικές επιστήμες).

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι επιπτώσεις ενός προγράμματος αφορούν όλους τους εταίρους και τα οφέλη από τους άριστους φοιτητές είναι εμφανή στον τομέα της έρευνας και των επιχειρήσεων που επανδρώνουν, καθώς αναδεικνύουν την ποιότητα του πανεπιστημίου από το οποίο προήλθαν και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για περαιτέρω δικτύωση και νέες συνεργασίες.

Η **στρατηγική προβολής** του προγράμματος πρέπει να είναι σαφής και κατανοητή, να εντοπίζει τα σημεία που πρέπει να τονιστούν, τα δίκτυα διάχυσης της πληροφορίας και τις ομάδες στόχους. Οι Blakemore και Burquel (ό.π.) στη μελέτη τους εντοπίζουν τα εξής μέτρα:

- Συνδυασμένη προβολή του προγράμματος και του Erasmus Mundus, καθώς το εμπορικό του όνομα είναι αυτό που προσελκύει τους εξαιρετικούς φοιτητές, εκείνους που ενδιαφέρονται πραγματικά για σπουδές σε υψηλής ποιότητας πανεπιστήμια με άριστο ακαδημαϊκό προσωπικό.
- Δημιουργία ενός επαγγελματικού ιστοτόπου με ευρωπαϊκές προδιαγραφές, όπως αυτές τίθενται από τον EACEA, σχεδιασμένου να προβάλλει ένα ισχυρό εμπορικό όνομα ακαδημαϊκής αριστείας και παγκοσμίου εμβέλειας. Ο καθημερινός τεχνικός έλεγχος για την ομαλή λειτουργία του ιστοτόπου θεωρείται αυτονόητος.
- Εμπλοκή επαγγελματικών φορέων και διεθνών οργανώσεων στην προβολή του προγράμματος.

Πολλές καλές πρακτικές εντοπίστηκαν στο θέμα της προώθησης του προγράμματος.

Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Διαρκής συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις για την Ανώτατη Εκπαίδευση.
- Αξιοποίηση βάσεων δεδομένων με πανεπιστήμια από όλο τον κόσμο και με προγράμματα που προσφέρονται στην αγγλική γλώσσα για την ανάρτηση της ανακοίνωσης.
- Δημιουργία προφίλ στα κοινωνικά δίκτυα (Facebook, LinkedIn and Twitter).
- Δημιουργία δικτύου αποφοίτων-πρεσβευτών του προγράμματος.
- Παρακολούθηση των επισκέψεων στον ιστότοπο για τον εντοπισμό των χωρών προέλευσης και κατάλληλη αναπροσαρμογή των προωθητικών δράσεων.

Άλλες καλές πρακτικές που έχουν αναφερθεί (EC/ EACEA, 2013) είναι η αξιοποίηση των εθνικών και περιφερειακών υπηρεσιών Ανώτατης Εκπαίδευσης κάθε χώρας-στόχου και των επιστημονικών και επαγγελματικών συλλόγων που δραστηριοποιούνται σε συναφή με το πρόγραμμα αντικείμενα. Επίσης μη ακαδημαϊκοί οργανισμοί,

δημόσιες και ιδιωτικές εταιρίες που ασχολούνται με τη δια βίου εκπαίδευση, πολιτιστικοί φορείς και διπλωματικές αντιπροσωπείες των χωρών του ομίλου, η παραγωγή φυλλαδίων και αφίσας, η αποστολή ηλεκτρονικής αλληλογραφίας σε συγκεκριμένους αποδέκτες και η οργανωμένη διαφημιστική εκστρατεία προς επιστημονικά και επαγγελματικά περιοδικά μπορούν να συμβάλουν στην προβολή του προγράμματος.

Οι Lu και Schulmann (2015) μελέτησαν τα κριτήρια με τα οποία οι φοιτητές από διάφορες περιοχές του κόσμου επιλέγουν ένα πανεπιστήμιο για διεθνείς μεταπτυχιακές σπουδές. Μεταξύ αυτών είναι:

- η φήμη του Ιδρύματος, η οποία εκτιμάται με βάση τη διεθνή κατάταξη, την τεχνογνωσία και ερευνητική δραστηριότητα του διδακτικού προσωπικού και την εξωτερική του αξιολόγηση.
- οι προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης, που αφορούν το ύψος των αμοιβών μετά την αποφοίτηση, τις ευκαιρίες διασύνδεσης με τους αποφοίτους ή με δυνητικούς εργοδότες και τη φήμη του προγράμματος στην αγορά εργασίας
- η χώρα υποδοχής και η θέση του πανεπιστημίου, δηλαδή πόσο κοντά είναι σε φίλους συγγενείς ή κοινότητες από τη χώρα προέλευσης, εάν βρίσκεται σε μεγάλο αστικό κέντρο και οι ευκαιρίες για ψυχαγωγία.
- Το κόστος σπουδών που περιλαμβάνει έξοδα φοίτησης και διαμονής, τη δυνατότητα χορήγησης υποτροφίας και τη διάρκεια σπουδών.

Από τη μελέτη αυτή προέκυψε ότι γενικά η καριέρα είναι το κύριο ενδιαφέρον των φοιτητών με εξαίρεση τους φοιτητές από την Κίνα και τη Μέση Ανατολή που δίνουν προτεραιότητα στη φήμη του πανεπιστημίου υποδοχής. Για τούτο οι μελετητές συμπεραίνουν ότι για την αποτελεσματική προώθηση του προγράμματος τα πανεπιστήμια θα πρέπει να εντοπίσουν και να λάβουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες των φοιτητών που εντάσσονται στην ομάδα-στόχο τους, να αναδείξουν την αξία και μοναδικότητα του προσφερόμενου προγράμματος προς τους πλέον κατάλληλους υποψηφίους και να αναπτύξουν τη στρατηγική προβολής του προγράμματος σύμφωνα με την ομάδα-στόχο τους και τις δικές τους δυνατότητες και αδυναμίες.

4.4 Η προσέλκυση άριστων φοιτητών, η ποιότητα του προγράμματος και η αξιοποίηση των αποφοίτων

Αναπόσπαστο στοιχείο της ποιότητας ενός προγράμματος είναι οι φοιτητές του. Αν και άριστοι, ενθαρρύνονται να προετοιμαστούν πριν την έναρξη των μαθημάτων καθώς προέρχονται πιθανότατα από ποικίλα επιστημονικά πεδία. Οι φοιτητές πρέπει να έχουν διάθεση για σκληρή δουλειά, ενώ τα πρακτικά προβλήματα της διαμονής τους ρυθμίζονται από τα πανεπιστήμια υποδοχής.

Η **προσέλκυση και η επιλογή των φοιτητών** γίνεται με γνώμονα την καταλληλότητά τους για το αντικείμενο του προγράμματος. Οι αιτήσεις υποβάλλονται ηλεκτρονικά, συνεκτιμώνται τα προσόντα και οι ικανότητές τους με τη συνέντευξη και ακολουθεί η επιλογή. Οι διαδικασίες είναι διαφανείς και οι αιτούντες λαμβάνουν γνώση για την εξέλιξη της αίτησής τους. Στις ενέργειες που πρέπει να γίνουν περιλαμβάνονται:

- Η έγκαιρη έναρξη της διαδικασίας υποβολής αιτήσεων με ταυτόχρονη προβολή του προγράμματος για την προσέλκυση Ευρωπαϊών υποψηφίων.
- Η ανακοίνωση των κριτηρίων επιλογής στους δυνητικούς ενδιαφερομένους.
- Η συμμετοχή όλων των εταίρων στη διαδικασία επιλογής των φοιτητών.
- Η πληροφόρηση των ενδιαφερομένων για θέματα σχετικά με την έκδοση άδειας εισόδου και παραμονής, τους τρόπους μετακίνησης, τις επιλογές διαμονής, τη χρηματοδότηση και της διαδικασίες που αφορούν στην οικονομική διαχείριση, καθ' όλη την περίοδο υποβολής αιτήσεων και τελικής επιλογής.
- Ο ορισμός τοπικών εκπροσώπων του προγράμματος για την καλύτερη υποστήριξη των υποψηφίων και για τη βελτιστοποίηση της διαδικασίας αιτήσεων.
- Η εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων ελέγχου των πιστοποιητικών που υποβάλλονται.
- Η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων με τεκμηρίωση και σε εύλογο χρονικό διάστημα.

Κατ' εφαρμογή των παραπάνω εντοπίστηκαν καλές πρακτικές όπως ο από κοινού προσδιορισμός των κριτηρίων επιλογής με τη συμμετοχή όλων των εταίρων και η πληροφόρηση για την ποιότητα των πανεπιστημίων προέλευσης των υποψηφίων τρίτων χωρών με την συνδρομή των κατά τόπους συνεργατών του προγράμματος ή και των τοπικών αντιπροσώπων διάφορων επιστημονικών φορέων παγκοσμίου εμβέλειας. Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις η αξιολόγηση των αιτήσεων γίνεται σε δύο στάδια. Αρχικά ο συντονιστής του προγράμματος απορρίπτει μέρος των αιτήσεων και

στην συνέχεια γίνεται διπλή αξιολόγηση των υπολοίπων αιτήσεων από κάθε πανεπιστήμιο εταίρο. Όλα τα δεδομένα είναι διαθέσιμα σε όλους τους εταίρους μέσω ενιαίου ηλεκτρονικού συστήματος και οι αιτούντες μπορούν να ενημερώνονται για την πορεία της αίτησής τους διαδικτυακά (Blakemore & Burquel, ό.π.).

Ο Aerden (2014) θεωρεί ότι η διαδικασία επιλογής των φοιτητών είναι ο θεματοφύλακας ενός ΕΜΚΠΣ και έχει εξαιρετική σημασία ο ορισμός των κατάλληλων εκπροσώπων από τα ιδρύματα εταίρους (φυσικά πρόσωπα ή επιτροπές) με κριτήριο την ιδιότητά τους ως φυσικά πρόσωπα είτε λόγω της θέσης τους.

Τα κριτήρια επιλογής των υποψηφίων φοιτητών έχουν σχέση με τους τυπικούς ακαδημαϊκούς τίτλους, επάρκεια γνώσης της ξένης γλώσσας, πρότερη εμπειρία αλλά και κίνητρα, συστατικές επιστολές και δεξιότητες συναφείς με το αντικείμενο του προγράμματος. Επίσης, για τον καθορισμό τους πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι προϋποθέσεις που θέτει κάθε ίδρυμα χωριστά καθώς αυτές μπορεί να απαιτούν ένα επίπεδο ευελιξίας. Εξυπακούεται ότι το σύστημα αξιολόγησης που εφαρμόζεται και ο τρόπος λήψης αποφάσεων για το θέμα είναι εναρμονισμένα μεταξύ των μελών του ομίλου.

Η **προετοιμασία των φοιτητών** αφορά το ακαδημαϊκό τους προφίλ ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις αυξημένες απαιτήσεις των σπουδών τους και στη ρύθμιση πρακτικών θεμάτων που αφορούν στη μετακίνηση και διαμονή τους (Blakemore & Burquel, ό.π.). Οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν συμπεριλαμβάνουν:

- Προκαταρκτικές δοκιμασίες των επιτυχόντων σε διάφορα θέματα όπως ευχέρεια στη χρήση της γλώσσας, γνώσεις στατιστικών πακέτων κλπ.
- Υποστήριξη για τα θέματα του ταξιδιού, έκδοσης θεωρήσεων εισόδου στην Ευρώπη και παραμονής εντός Ευρώπης, διαμονής, νοσοκομειακής περίθαλψης και ασφάλισης.
- Πληροφόρηση για όλα τα οικονομικά θέματα και τις τραπεζικές συναλλαγές πριν την άφιξη στη χώρα υποδοχής.
- Αναλυτική και έγκαιρη πληροφόρηση για τα πανεπιστήμια υποδοχής.
- Αξιοποίηση της εμπειρίας από τους προηγούμενους φοιτητές και αποφοίτους για την αποτελεσματική καθοδήγηση των νεοεισερχομένων. Θέματα που αφορούν σε ποικίλες πολιτισμικές και θρησκευτικές συνήθειες επιβάλλεται να λαμβάνονται υπόψη κατά την παραμονή των φοιτητών.

Δεδομένου ότι οι φοιτητές προέρχονται από πολλά διαφορετικά ακαδημαϊκά περιβάλλοντα είναι σχεδόν βέβαιο ότι δεν έχουν όλες τις προϋποθέσεις για την επιτυχή

παρακολούθηση του προγράμματος. Για τούτο ο χρόνος από την επιλογή τους έως την έναρξη των μαθημάτων είναι πολύτιμος για την κατά το δυνατόν προετοιμασία τους. Η σύνταξη οδηγού σπουδών στον οποίο καταγράφεται η απαραίτητη βιβλιογραφία που θα συνοδεύει τις διαλέξεις και η έγκαιρη διάθεσή του στους φοιτητές είναι μια ενδεδειγμένη πρακτική. Καθώς το πρόγραμμα απευθύνεται σε μια πολυ-πολιτισμική ομάδα φοιτητών, είναι σημαντικό πέραν της ακαδημαϊκής προετοιμασίας, να προηγηθεί και προετοιμασία σε θέματα κοινωνικής συμπεριφοράς ανάλογα με τη χώρα υποδοχής.

Μια άλλη καλή πρακτική που καταγράφεται είναι η δημιουργία μιας διαδικτυακής εικονικής κοινότητας όπου οι φοιτητές γνωρίζονται και ανταλλάσσουν πληροφορίες για διάφορα πρακτικά θέματα πριν ακόμη συναντηθούν στη χώρα προορισμού. Αυτή τη τακτική συμβάλλει στην κοινωνικοποίησή τους και στην αποσυμφόρηση του έργου του διοικητικού προσωπικού. Η δημιουργία διαδικτυακού blog μόνο για φοιτητές, η οργάνωση εβδομάδας προσανατολισμού, ο ορισμός ενός εθελοντή φοιτητή με ρόλο συμβούλου, η διεξαγωγή μαθημάτων εκμάθησης της τοπικής γλώσσας, η έγκαιρη καταβολή της υποτροφίας στους δικαιούχους, η μέριμνα για τα προβλήματα που ανακύπτουν αναφορικά με τη διαμονή είναι μερικές ακόμη ενέργειες που έχουν στόχο την ομαλή εγκατάσταση των νεοεισερχομένων στη χώρα.

Οι Barre et al (2011) μελέτησαν τα εμπόδια και τις προκλήσεις που συνήθως αντιμετωπίζουν οι συντονιστές των ΕΜΚΠΣ. Μεταξύ άλλων αναφέρουν ως καλή πρακτική τη συνεργασία του πανεπιστημίου υποδοχής με την Εθνική Μονάδα του Erasmus Mundus ώστε η τελευταία να αναλάβει τη διευθέτηση της χορήγησης άδειας εισόδου όπου απαιτείται αρκετό διάστημα πριν έρθουν οι φοιτητές. Επίσης μια τακτική που εφαρμόζεται από τους περισσότερους ομίλους είναι η υπογραφή συμφωνίας με τους φοιτητές, όπου αναφέρονται διάφορα θέματα (ύψος διδάκτρων, υποτροφία, δικαιώματα και υποχρεώσεις κλπ). Κατ' αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η διαφάνεια για τους φοιτητές και προσδιορίζονται οι όροι δέσμευσης των συμμετεχόντων.

Η υποστήριξη των φοιτητών κατά τη διάρκεια της κινητικότητας αφορά την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, την ενθάρρυνσή τους να μοιραστούν με τους υπόλοιπους φοιτητές τις πολιτισμικές τους διαφορές, την καλλιέργεια εγκάρσιων ακαδημαϊκών ικανοτήτων (πχ τεχνικές αναζήτησης βιβλιογραφίας, έλεγχος πλαγιαρισμού), όπως αναφέρουν οι Blakemore και Burquel (ό.π.) στη μελέτη τους. Προς τούτο θα πρέπει:

- Να προβλέπεται ολοκληρωμένη διαδικασία ένταξης των νεοεισερχομένων με τη χρήση περιληπτικού ενημερωτικού υλικού για το τοπικό εκπαιδευτικό

περιβάλλον άμεσα διαθέσιμοι και ικανού να τους προετοιμάσει σε μικρό χρονικό διάστημα. Η διαδικασία ένταξης λαμβάνει υπόψη το κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον προέλευσης και τους συνδράμει ώστε να προσαρμοστούν χωρίς προβλήματα στο πανεπιστήμιο υποδοχής.

- Να υπάρχει άμεση συνεννόηση μεταξύ των πανεπιστημίων εταίρων σχετικά με τους τρόπους διδασκαλίας, έρευνας και μάθησης καθώς και οργανωμένες υπηρεσίες για την πρακτική εκπαίδευση των φοιτητών σε τεχνικές μελέτης/μάθησης, παρουσιάσεων σε κοινό κλπ
- Το πρόγραμμα να διαθέτει για κάθε φοιτητή το «ημερολόγιο του φοιτητή» όπου θα καταχωρούνται οι διαλέξεις, τα σεμινάρια, το ακαδημαϊκό ημερολόγιο και προθεσμίες κατάθεσης των εργασιών.
- Οι φοιτητές να έχουν στη διάθεσή τους διάφορα εργαλεία διαχείρισης της βιβλιογραφίας, ώστε να αναζητούν με ευχέρεια το υλικό που τους ενδιαφέρει.
- Οι φοιτητές να λαμβάνουν κατά τη μετακίνησή τους σε άλλο ίδρυμα-εταίρο στο πλαίσιο της κινητικότητας, ευρεία υποστήριξη (υποβολή αίτησης για θεώρηση άδειας, επιλογές διαμονής κλπ) ώστε να διευκολύνεται η σταθερότητα στο εκπαιδευτικό περιβάλλον και να δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες μελέτης.
- Να διευκολύνεται η επικοινωνία των φοιτητών με τις οικογένειες τους και να καθοδηγούνται προς τις κατάλληλες υποδομές/υπηρεσίες υποδοχής στην περίπτωση που ταξιδεύουν οικογενειακά στην Ευρώπη.

Στην ίδια μελέτη αναφέρονται διάφορες καλές πρακτικές για την ικανοποίηση των παραπάνω όπως για παράδειγμα είναι η οργανωμένη διδασκαλία των φοιτητών σε θέματα που αφορούν την αναζήτηση βιβλιογραφίας και καταγραφή των βιβλιογραφικών αναφορών, την πολιτική για τον πλαгиαρισμό και τη χρήση λογισμικού για τον έλεγχο αυτού. Κάποια Ιδρύματα διαθέτουν Κέντρο Ακαδημαϊκής Γραφής στο οποίο εργάζεται εξειδικευμένο προσωπικό που διδάσκει τους φοιτητές να μιλούν, να γράφουν και να συγγράφουν ποιοτικές εργασίες επαγγελματικού επιπέδου στην αγγλική γλώσσα.

Τέλος, σε μία περίπτωση αναφέρεται ότι η βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου υποδοχής έχει ορίσει έναν υπάλληλο υπεύθυνο για το πρόγραμμα και την εξυπηρέτηση των φοιτητών και των μαθημάτων. Οι πηγές είναι διαθέσιμες στους φοιτητές ήδη πριν αναχωρήσουν από την πατρίδα τους και όχι μετά την εγγραφή στους στο πανεπιστήμιο κατά τη επίσημη συνήθη πρακτική.

Ο Aerden (2014) ενισχύει τα παραπάνω αναφέροντας ότι η ύπαρξη μιας κοινής θεματικής ενότητας σε όλα τα Ιδρύματα υποδοχής αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο

διασύνδεσης των εταίρων ή/και των προσφερόμενων μαθημάτων του προγράμματος σπουδών. Αυτό το κοινό στοιχείο μπορεί να αφορά γνωστικά αντικείμενα, δεξιότητες, έννοιες.

Η πρόσβαση στις υποδομές των Ιδρυμάτων υποδοχής είναι απαραίτητο να διευκολύνεται μετά από συντονισμένες ενέργειες όλων των πανεπιστημίων του ομίλου (Blakemore & Burquel, ό.π.). Για το λόγο αυτό:

- Όλοι οι εταίροι μοιράζονται το διδακτικό και εκπαιδευτικό υλικό ηλεκτρονικά μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας.
- Το σύνολο του εκπαιδευτικού υλικού του προγράμματος (παραδόσεις διαλέξεων, βιβλιογραφία κλπ) είναι διαθέσιμο σε τυποποιημένη μορφή κατάλληλη για την ποιοτική εκπαίδευση των φοιτητών. Το περιεχόμενό του είναι το πλέον επικαιροποιημένο ανά πάσα στιγμή.
- Οι φοιτητές έχουν πρόσβαση στις πηγές της Βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου εγγραφής ακόμη και κατά την κινητικότητά τους στα επόμενα πανεπιστήμια υποδοχής.

Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως οι φοιτητές του προγράμματος θεωρούνται προσωρινοί και διατηρούν το δικαίωμα πρόσβασης στις διάφορες υποδομές μόνο για όσο διάστημα είναι εγγεγραμμένοι στο Ίδρυμα και έχουν φυσική παρουσία σε αυτό. Η ιδέα να εγγράφονται οι φοιτητές του προγράμματος σε όλα τα Ιδρύματα όπου πραγματοποιούν περιόδους κινητικότητας είναι επί του παρόντος θέμα προς εξέταση. Ένα ακόμη σημείο έλλειψης επαρκούς διασύνδεσης Πανεπιστημίου-φοιτητή είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις οι πληροφορίες δεν είναι συγκεντρωμένες σε έναν ιστότοπο αλλά πρέπει να αναζητηθούν από τους ενδιαφερόμενους μέσα στις διάφορες ιστοσελίδες των Ιδρυμάτων του ομίλου. Για το ζήτημα αυτό η επικρατούσα άποψη είναι ότι οι φοιτητές αναπτύσσουν έτσι δεξιότητες απαραίτητες κατά την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και ότι η αναζήτηση αυτή αποτελεί μέρος της εκπαίδευσής τους να χρησιμοποιούν ποικίλα λογισμικά βιβλιοθηκών, να προσαρμόζονται σε διαφορετικές απαιτήσεις των διδασκόντων κλπ.

Οι απαιτήσεις για **ξένες γλώσσες**, η **επικοινωνία** και η αλληλεπίδραση των φοιτητών και η **συμβουλευτική** πρακτική αποτελούν αντικείμενα προσοχής του προγράμματος. Έτσι:

- Ο Όμιλος αναγνωρίζει τις απαιτήσεις για γλωσσική επάρκεια των φοιτητών καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών τους και ρυθμίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο

τα προβλήματα που ανακύπτουν στα κατά τόπους Ιδρύματα. Τα μαθήματα ξένης γλώσσας αναγνωρίζονται με απόδοση πιστωτικών μονάδων ECTS.

- Δίνεται προσοχή στις γλωσσικές απαιτήσεις που υπάρχουν στους χώρους πρακτικής άσκησης καθώς η επικοινωνία γίνεται συνήθως στην τοπική γλώσσα.
- Ο όμιλος εκτιμά τη διαφορά μεταξύ του επιπέδου γνώσης ξένης γλώσσας που απαιτείται για ακαδημαϊκούς σκοπούς και για τις ανάγκες της καθημερινότητας και προσφέρει τα απαραίτητα κατά περίπτωση γλωσσικά μαθήματα.
- Οι φοιτητές διδάσκονται θέματα διαχείρισης δεδομένων, πνευματικής ιδιοκτησίας και της σχετικής νομοθεσίας.

Είναι συνήθης πρακτική η διδασκαλία της γλώσσας της χώρας υποδοχής με ταυτόχρονη απόδοση πιστωτικών μονάδων. Μερικά Ιδρύματα εφαρμόζουν και προπαρασκευαστικά ή εντατικά μαθήματα, οι δε φοιτητές εκτιμούν ότι η εκμάθηση μιας νέας γλώσσας είναι πρόκληση που τους βοηθά να ενσωματωθούν στην τοπική κοινότητα.

Η πρόκληση γίνεται ισχυρότερη όταν οι φοιτητές καλούνται να παρακολουθήσουν επιστημονικές διαλέξεις στην τοπική γλώσσα. Δεν ισχύει το ίδιο και για την πρακτική εξάσκηση, όπου τα κριτήρια είναι αυστηρά σε σχέση με τις επιδόσεις στην ξένη γλώσσα, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό τους από κάποιες εταιρίες όπου ομιλούν σχεδόν αποκλειστικά την τοπική γλώσσα.

Από την άλλη πλευρά, είναι δυνατή και η ένταξη στο πρόγραμμα των φοιτητών του τοπικού πανεπιστημίου, με παράδοση συγκεκριμένου αριθμού επιλεγμένων διαλέξεων όπως αναφέρεται σε μελέτη του EACEA για τα ΕΜΚΠΣ (EC/EACEA, 2013). Αυτή η τακτική αποδείχθηκε πολύ αποτελεσματική για τη διασύνδεση των φοιτητών, χωρίς να αλλοιώνει το χαρακτήρα του προγράμματος.

Σε ό,τι αφορά στην επικοινωνία με τους φοιτητές, οι Blakemore και Burquel (ό.π.) επισημαίνουν ότι αυτή θεωρείται ιδιαίτερος σημαντική, κυρίως για τους φοιτητές που μετακινούνται στις χώρες εταίρους. Οι ώρες γραφείου και οι περιστασιακές συναντήσεις συμβουλευτικού χαρακτήρα με το διδακτικό προσωπικό δε θεωρούνται επαρκή μέτρα. Μια καλή πρακτική είναι η συστηματική προσέγγιση των φοιτητών μέσω των κοινωνικών δικτύων και ο ορισμός ενός υπεύθυνου διαμεσολαβητή στον οποίο παραχωρείται η αρμοδιότητα να καταγράφει και να δίνει λύση στα προβλήματα που διαπιστώνει.

Η συμβουλευτική των φοιτητών αφορά τα θέματα που έχουν σημασία για τους φοιτητές. Αυτά εντοπίζονται κατά την αξιολόγηση του προγράμματος από τους ίδιους τους φοιτητές με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων. Μια καλή πρακτική που

αναφέρεται είναι τα ερωτηματολόγια να συμπληρώνονται διαδικτυακά και να είναι ανώνυμα, να περιλαμβάνουν ερωτήσεις ανοικτού και κλειστού τύπου και στη συνέχεια να συντάσσεται έκθεση η οποία θα τίθεται υπόψη των συντονιστών του προγράμματος για τη λήψη κατάλληλων μέτρων.

Σε κάποια προγράμματα οργανώνονται ημερίδες για να έρθουν σε επαφή οι φοιτητές με πιθανούς φορείς πρακτικής εξάσκησης. Μια άλλη καλή πρακτική είναι η ατομική καθοδήγηση των φοιτητών όταν καλούνται να επιλέξουν κινητικότητα και είδος πρακτικής σύμφωνα με το ακαδημαϊκό τους υπόβαθρο και τις προσδοκίες τους για το επαγγελματικό τους μέλλον. Τέλος ενθαρρύνονται να επιλέξουν ένα απαιτητικό θέμα για διπλωματική εργασία που να είναι ταυτόχρονα και αντικείμενο της πρακτικής τους εξάσκησης σε μια εταιρία.

Η μεγιστοποίηση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων των φοιτητών αποτελεί μέρος των ουσιαστικών παροχών ενός ποιοτικού προγράμματος (Blakemore & Burquel, ό.π.) Για το λόγο αυτό:

- Το πρόγραμμα προετοιμάζει κατάλληλα τους φοιτητές για τις κοινωνικές και τεχνικές δεξιότητες που έχουν αξία για τους εργοδότες.
- Αναπτύσσει στρατηγικές συνεργασίες με φορείς που μπορεί να προσφέρουν θέσεις πρακτικής εξάσκησης, υποστήριξη για ερευνητικές δραστηριότητες ή χρηματοδότηση.
- Οι φορείς πρακτικής εξάσκησης επιλέγονται με διαφανή και σαφή κριτήρια και πάντα με γνώμονα την ικανοποίηση των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών αναγκών των φοιτητών.
- Οι φοιτητές έχουν την ευκαιρία στο πλαίσιο των σπουδών τους να συντάσσουν επιχειρηματικά και ερευνητικά σχέδια.

Ως καλή πρακτική αναφέρεται η χρήση καταλόγου με πιθανούς φορείς πρακτικής άσκησης ο οποίος όμως δεν είναι αποκλειστικής χρήσης και οι φοιτητές ενθαρρύνονται να αναζητούν και μόνοι τους μια θέση. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναπτύσσουν δημιουργική σκέψη και ευρηματικότητα για τις προτιμήσεις τους αναφορικά με την καριέρα τους αλλά και δεξιότητες για την αναζήτηση δουλειάς μετέπειτα.

Επίσης, σε άλλο πρόγραμμα η διεξαγωγή ερευνητικής εργασίας σε έναν φορέα υποδοχής αποτελεί μέρος του προγράμματος σπουδών και υπάρχει συνεργασία του φορέα με το Ίδρυμα για την τοποθέτηση κάθε φορά του καταλληλότερου φοιτητή σε κάθε θέση. Αυτή η τακτική έχει σημασία αν ληφθεί υπόψη ότι η πρακτική γίνεται στο τελευταίο εξάμηνο σπουδών, οπότε μπορεί η θέση πρακτικής να εξελιχθεί σε θέση εργασίας.

Η ανάπτυξη ικανοτήτων δικτύωσης μέσω της οργάνωσης ενός συνεδρίου από τους φοιτητές για φοιτητές σε παρόμοιο επιστημονικό πεδίο είναι ένα ακόμη παράδειγμα καλής πρακτικής.

Ο **σύλλογος των αποφοίτων** είναι το μέσον για την διατήρηση επικοινωνίας με τους φοιτητές δια βίου. Το πρόγραμμα πρέπει να παρέχει τα κίνητρα και τις προϋποθέσεις ώστε οι απόφοιτοι να διατηρούν σχέσεις με τον Όμιλο. Ένας δραστήριος σύλλογος αποφοίτων μπορεί για παράδειγμα να προσφέρει συμβουλευτικές υπηρεσίες για επαγγελματική αποκατάσταση, να διαθέτει θέσεις πρακτικής εξάσκησης και να χειρίζεται εκπαιδευτικά θέματα που αφορούν τους αποφοίτους.

Οι Blakemore και Burquel (ό.π.) αναφέρουν πολλές περιπτώσεις για τη θετική συμβολή των συλλόγων αποφοίτων όπως είναι η παροχή πληροφοριών στους φοιτητές για τις χώρες προορισμού (κόστος ζωής, συνθήκες διαμονής, διαδικασία θεώρησης εισόδου, διασύνδεση με τους εκεί φοιτητές κλπ) και για ευκαιρίες απασχόλησης, η προβολή του προγράμματος, η στενή σύνδεσή τους με τον επαγγελματικό τομέα, η συμμετοχή τους στην υποδοχή των νέων φοιτητών τους οποίους οι παλαιότεροι φοιτητές υποστηρίζουν προσωπικά ως σύμβουλοι.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί τους συλλόγους αποφοίτων ως «ήπιους πρεσβευτές» της Ευρώπης.

Πέραν των παραπάνω ο σύλλογος αποφοίτων προσδίδει κύρος στα μέλη του (έδρα της εθνικής ή περιφερειακής ενότητας, ο πρέσβης του προγράμματος στα κοινωνικά δίκτυα, θέση στη γνωμοδοτική Επιτροπή του προγράμματος κ.λπ. (Aerden,2014).

Όπως αναφέρει η Dr. Leasa Weimer (2016) ο Σύλλογος Φοιτητών και Αποφοίτων εργάζεται στενά με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την προβολή του εμπορικού ονόματος του Erasmus Mundus παγκοσμίως στα πανεπιστήμια και σε εκπαιδευτικές εκθέσεις. Έχει ιδρύσει 12 περιφερειακές ενότητες που καλύπτουν 174 χώρες με στόχο την προώθηση της Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης και του προγράμματος ειδικότερα. Το 2012 ιδρύθηκε η Συμβουλευτική Επιτροπή Ποιότητας Σπουδών (Course Quality Advisory Board) που εστιάζει στην ποιότητα των προγραμμάτων. Παράλληλα διεξάγει ετήσια έρευνα για την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών στους φοιτητές τα αποτελέσματα της οποίας κοινοποιούνται στους εμπλεκόμενους για λήψη διορθωτικών μέτρων, συγκεντρώνει τις αναφορές των φοιτητών για προβλήματα ποιότητας, εκπαιδεύει και υποστηρίζει τους αντιπροσώπους των Προγραμμάτων που συνεργάζονται με τους συντονιστές του ομίλου στα θέματα ποιότητας.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το ερευνητικό ερώτημα που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία είναι το κατά πόσον τα διακρατικά ΠΜΣ ενισχύουν τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Ειδικότερα διερευνήθηκαν και υποστηρίχθηκαν τρεις υποθέσεις εργασίας:

Υπόθεση 1: Η διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω των διακρατικών ΠΜΣ υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή πολιτική

Υπόθεση 2: Η διεθνοποίηση της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω των ΔΠΜΣ υποστηρίζεται από την Εθνική πολιτική για τα ΔΠΜΣ.

Υπόθεση 3: Η δημιουργία ενός ΔΠΜΣ στο πλαίσιο του Erasmus Mundus εγγυάται την ποιότητα και εξυπηρετεί τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Εξετάστηκε η έννοια της διεθνοποίησης και πώς αυτή γίνεται κατανοητή στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Τα κράτη της Ε.Ε. και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αναγνωρίζουν την ανάγκη για διεθνοποίηση καθώς στο σύγχρονο περιβάλλον σημειώνονται αλλαγές οι οποίες απαιτούν προσαρμογή των εκπαιδευτικών συστημάτων και των ιδρυμάτων στο διεθνή ανταγωνισμό, τις προϋποθέσεις απασχόλησης και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες διάδοσης και ανταλλαγής της γνώσης.

Στο νέο αυτό πλαίσιο που διαμορφώνεται αναλαμβάνονται πολλές διαφορετικές πρωτοβουλίες διεθνοποίησης με ποικίλα κίνητρα, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά ή και πολιτισμικά. Θεμελιώδες συστατικό όλων των δράσεων είναι η επίτευξη της ποιότητας της εκπαίδευσης. Τα διακρατικά προγράμματα σπουδών αποτελούν ένα από τα πολλά εργαλεία διεθνοποίησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης για την εξυπηρέτηση της ποιότητας της διδασκαλίας και μάθησης. Η διαθέσιμη βιβλιογραφία για τα διακρατικά προγράμματα σπουδών είναι εκτενής και αφορά και τους τρεις κύκλους.

Καθώς αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι τα ΔΠΜΣ, διερευνώντας την πρώτη υπόθεση διαπιστώνεται ότι η Ευρωπαϊκή πολιτική υποστηρίζει τα ΔΠΜΣ και συμβάλει στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης μέσω αυτών. Αν και νομικά, η λειτουργία των ΔΠΜΣ είναι αρμοδιότητα των εθνικών κυβερνήσεων και των υπουργών Παιδείας, η Ευρωπαϊκή Ένωση επηρεάζει την πολιτική για την Ανώτατη Εκπαίδευση με ανάπτυξη συνεργασιών οι οποίες διαμόρφωσαν κοινούς στόχους και πρωτοβουλίες, όπως είναι η θέσπιση των «κοινών μάστερ», η καθιέρωση της κινητικότητας φοιτητών και προσωπικού, η εφαρμογή του Συστήματος Μεταφοράς και Συσσώρευσης Πιστωτικών Μονάδων και του Παραρτήματος Διπλώματος, η εισαγωγή του πλαισίου αξιολόγησης για τη διασφάλιση της ποιότητας, ο στόχος επίτευξης κινητικότητας στο 20% των

αποφοίτων έως το 2020, η ενθάρρυνση ανάπτυξης διεθνών συνεργασιών με τρίτες χώρες.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι διαχρονικά ο βασικός χρηματοδότης των ΔΠΜΣ μέσω των προγραμμάτων Δια Βίου Μάθηση για την περίοδο 2007-2013 και Erasmus Mundus για την περίοδο 2009-2013, ενώ για την περίοδο 2014-2021 υλοποιείται το Erasmus+, που αντικατέστησε όλα τα προηγούμενα προγράμματα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι μόνο για το ακαδημαϊκό έτος 2017-18 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα διαθέσει 112,5 εκ. ευρώ περίπου αποκλειστικά για αυτό το σκοπό. Επιπρόσθετα το πρόγραμμα εργασίας του Erasmus+ προβλέπει για το 2018 επιπλέον χρηματοδότηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης με ποσό ύψους περίπου 740 εκ.

Σε εθνικό επίπεδο, εξετάζοντας τη δεύτερη υπόθεση, διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα έχει προχωρήσει σε αρκετές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να θέσει το πλαίσιο λειτουργίας των ΔΠΜΣ και να διευκολύνει την διεθνοποίηση. Από το 1992 και μετά έχουν ψηφιστεί πολλοί νόμοι και υπουργικές αποφάσεις που αφορούν όχι μόνο στη διαδικασία ίδρυσης και λειτουργίας των ΔΠΜΣ αλλά και στις προϋποθέσεις αναγνώρισης των τίτλων που χορηγούν, στους δείκτες διασφάλισης ποιότητας, στις διαδικασίες πιστοποίησης των προγραμμάτων σπουδών τους και στα κριτήρια χρηματοδότησης.

Στην παρούσα φάση, σύμφωνα με τον πρόσφατο Νόμο 4485/2017 για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η διαδικασία ίδρυσης ενός ΔΠΜΣ θα καθοριστεί με απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων μετά από απόφαση της Συγκλήτου. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο όμιλος ενός ΔΠΜΣ μπορεί να συμπεριλαμβάνει όχι μόνο μοταγή ιδρύματα αλλά και ερευνητικά κέντρα του εξωτερικού.

Η σημασία που δίνεται στην διάσταση της διεθνοποίησης της ελληνικής Ανώτατης Εκπαίδευσης αποδεικνύεται και από το ότι συνεκτιμάται ως κριτήριο για την κατανομή της δημόσιας χρηματοδότησης των πανεπιστημίων. Δεδομένου ότι ως δείκτες διεθνοποίησης θεωρούνται ο αριθμός των αλλοδαπών φοιτητών, ο αριθμός των συμμετεχόντων στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα εντός και εκτός Ελλάδος και ο αριθμός συνεργασιών με άλλα ιδρύματα του εξωτερικού, τίθεται θέμα προς συζήτηση εάν αυτοί οι δείκτες είναι αντιπροσωπευτικοί, ρεαλιστικοί και δίκαιοι. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η επιλογή των αλλοδαπών φοιτητών και ο ετήσιος αριθμός εισακτέων ορίζονται από το Υπουργείο Παιδείας, είναι προφανές ότι τα πανεπιστήμια δεν μπορούν να ελέγξουν αυτόν τον παράγοντα, ούτε ποσοτικά αλλά ούτε και ποιοτικά. Επίσης η συμμετοχή των πανεπιστημίων σε ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα

εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την διαθέσιμη κάθε φορά χρηματοδότηση σε επίπεδο εθνικό και περιφερειακό. Ομοίως, οι συνεργασίες με Ιδρύματα του εξωτερικού δε μπορεί να θεωρούνται ουσιαστικός δείκτης διεθνοποίησης εάν δε συνοδεύονται και από αντίστοιχη χρηματοδότηση που θα επιτρέπει την υλοποίηση από κοινού δράσεων.

Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι πολλές αλλαγές έχουν γίνει στην ελληνική νομοθεσία αναφορικά με το ζήτημα της γλώσσας διδασκαλίας των προγραμμάτων σπουδών, ζήτημα το οποίο εκφράζει την εθνική πολιτική για τη διεθνοποίηση. Το σχετικό άρθρο του Ν. 4009/2011 που επέτρεπε τη διδασκαλία των προγραμμάτων σπουδών σε ξένη γλώσσα καταργήθηκε. Η δυνατότητα παροχής επιλεγόμενων μαθημάτων σε ξένη γλώσσα θα ρυθμίζεται στο εξής από τον εσωτερικό κανονισμό των ΑΕΙ κατά τα προβλεπόμενα του πρόσφατου Ν. 4485/2017, ενώ ειδικότερα για τα ΔΠΜΣ οι σχετικές ρυθμίσεις θα γίνονται μέσω του Ειδικού Πρωτοκόλλου Συνεργασίας. Το ζήτημα της γλώσσας διδασκαλίας είναι ένα από τα σοβαρά εμπόδια για την προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών, οι οποίοι επί του παρόντος μπορούν να φοιτήσουν στα ελληνικά ΑΕΙ μόνον εφόσον διαθέτουν πιστοποιημένη επάρκεια στην ελληνική γλώσσα, ενώ προγράμματα σπουδών πρώτου κύκλου μπορεί να διοργανώνονται, συνολικά ή εν μέρει, αποκλειστικά για πολίτες χωρών εκτός Ε.Ε. και μόνο σε συνεργασία με το Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος.

Οι επαναλαμβανόμενες αλλαγές της νομοθεσίας αποθαρρύνουν ως ένα βαθμό τα εκπαιδευτικά ιδρύματα να προχωρήσουν στην ίδρυση ΔΠΜΣ, ωστόσο εκτιμάται ότι το σοβαρότερο από τα προβλήματα δεν είναι ούτε η απαιτούμενη γραφειοκρατία για την ίδρυσή τους ούτε η διαδικασία αναγνώρισης των τίτλων που απονέμονται, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά το οικονομικό. Η παρατεταμένη οικονομική κρίση, οι περιορισμένες κρατικές δαπάνες για τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η σοβαρή υποστελέχωση σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των εισακτέων δυσχεραίνουν σε μεγάλο βαθμό το έργο των μελών ΔΕΠ και ελαχιστοποιούν τις πιθανότητες να αναλάβουν επιπλέον υποχρεώσεις, όπως αυτές ενός ΔΠΜΣ. Από την άλλη πλευρά, η δραματική μείωση της χρηματοδότησης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων επιβάλλει την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων, οπότε η οργάνωση ενός ΔΠΜΣ στο πλαίσιο του χρηματοδοτικού Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+ είναι μονόδρομος. Και πάλι όμως η βιωσιμότητα του ΔΠΜΣ μετά τη λήξη της ευρωπαϊκής επιχορήγησης, με δεδομένη την υφιστάμενη οικονομική κατάσταση των πανεπιστημίων είναι επισφαλής.

Εξετάζοντας τα ΕΜΚΠΣ ως παράδειγμα ΔΠΜΣ, διαπιστώνεται ότι σαφώς εξυπηρετούν τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης με πολλούς διαφορετικούς τρόπους διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την ποιότητα, οπότε ικανοποιείται η τρίτη υπόθεση της παρούσας εργασίας. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη έδειξε ότι τα ΕΜΚΠΣ εξ ορισμού βασίζονται στη διεθνή συνεργασία μεταξύ διαφορετικών ΑΕΙ και άλλων φορέων ακαδημαϊκού ή μη χαρακτήρα, η οποία οδηγεί στη δημιουργία ενός άριστου προγράμματος σπουδών με διεθνή διάσταση. Η συνεργασία αυτή αρχίζει από το σχεδιασμό του προγράμματος, εμπειρέχει καινοτομία και αριστεία προϋποθέτει την υλοποίησή του σε διαφορετικές χώρες και εμπλέκει όλους τους εταίρους.

Η ένταξη ενός ΔΠΣ στο πρόγραμμα Erasmus Mundus προϋποθέτει ότι το επιστημονικό του αντικείμενο είναι μοναδικό στο χώρο και ως εκ τούτου υλοποιείται από τα καλύτερα πανεπιστήμια με τους πλέον κατάλληλους διδάσκοντες και προσελκύει τους άριστους φοιτητές από όλο τον κόσμο. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με το εμπορικό όνομα του Erasmus Mundus διασφαλίζουν σε μεγάλο βαθμό τη φήμη του προγράμματος και τη βιωσιμότητά του. Είναι κατανοητό ότι όσο η φήμη του σταθεροποιείται και διευρύνεται, τόσο δημοφιλέστερο γίνεται μεταξύ των υποψηφίων με αποτέλεσμα η ποιότητα των φοιτητών που ενδιαφέρονται και τελικά επιλέγονται να βελτιώνεται συνεχώς. Φυσικό επακόλουθο τούτου είναι η βελτίωση της απασχολησιμότητας των αποφοίτων του ΕΜΚΠΣ καθώς το πρόγραμμα χαρακτηρίζεται από αριστεία. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2015 περίπου το 60% των αποφοίτων βρήκαν εργασία σε μόλις δύο μήνες από την αποφοίτησή τους.

Η φήμη του ΕΜΚΠΣ έχει αντίκτυπο και στα ίδια τα Ιδρύματα του Ομίλου. Χάρη στο πρόγραμμα βελτιώνεται το επίπεδο διεθνοποίησής τους και η αναγνωρισιμότητά τους οπότε προσελκύουν περισσότερους διεθνείς φοιτητές στα υπόλοιπα προγράμματα σπουδών γεγονός που συνδέεται με την οικονομική τους βιωσιμότητα. Παράλληλα δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και άλλων σημαντικών συνεργασιών.

Το γεγονός ότι το ΕΜΚΠΣ προβλέπει υποχρεωτικά κινητικότητα για όλους τους φοιτητές στις χώρες του Ομίλου, προσδίδει στο περιεχόμενο των σπουδών διεθνή φυσιογνωμία και αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο το δυναμικό όλων των εταίρων. Τα προγράμματα σπουδών έχουν συνάφεια με την αγορά εργασίας και προβλέπουν πρακτική εξάσκηση σε διάφορους χώρους (τοπικές εταιρίες, ερευνητικά εργαστήρια, εξειδικευμένους επαγγελματίες) δίνοντας στους φοιτητές τη δυνατότητα να εντοπίσουν

τα ερευνητικά ή επαγγελματικά τους ενδιαφέροντα και να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες.

Πέραν των ακαδημαϊκών, οι φοιτητές αποκτούν και ουσιαστικές κοινωνικές δεξιότητες κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων αυτών. Επίσης, καθώς προέρχονται από όλο τον κόσμο, επηρεάζουν με την παρουσία τους και την τοπική πανεπιστημιακή κοινότητα (ακαδημαϊκό και διοικητικό προσωπικό, φοιτητές) και την κοινωνία ως προς τη διαπολιτισμική κατανόηση (διεθνοποίηση εντός συνόρων).

Η κινητικότητα αφορά και το διδακτικό προσωπικό των ιδρυμάτων το οποίο στο πλαίσιο του ΕΜΚΠΣ διαμορφώνει τα προγράμματα σπουδών και αναπτύσσει νέες μεθόδους διδασκαλίας σε συνεργασία με τους συναδέλφους από τα πανεπιστήμια του Ομίλου και διευρύνει το δίκτυο των συνεργατών εκτός συνόρων.

Ένα άριστο ΕΜΚΠΣ απονέμει τίτλο σπουδών εναρμονισμένο με το ισχύον νομικό πλαίσιο κάθε χώρας. Η Ε.Ε. προκρίνει την απονομή ενός ενιαίου διπλώματος έναντι των πολλαπλών για πολλούς διαφορετικούς λόγους με επικρατέστερο αυτόν της αναγνώρισης. Τα διπλώματα που απονέμονται κατά κανόνα αποτυπώνουν την υλοποίηση ενός διεθνούς αλλά ενιαίου προγράμματος σπουδών.

Η αξιολόγηση ενός ΕΜΚΠΣ επίσης εμπεριέχει διεθνή διάσταση. Όλα τα ιδρύματα του ομίλου εφαρμόζουν ενιαία στρατηγική για τη διασφάλιση της ποιότητας και η διαδικασία πιστοποίησης του προγράμματος αφορά το σύνολό του ως ενιαίο πρόγραμμα γεγονόσ που του προσδίδει κύρος.

Σε γενικές γραμμές, καταγράφονται από τους συμμετέχοντες στα ΕΜΚΠΣ υψηλά ποσοστά ικανοποίησης τόσο από την ποιότητα των προγραμμάτων στο σύνολό τους όσο και από την ποιότητα του προγράμματος σπουδών που προσφέρουν. Η διάδοση του προγράμματος εκτείνεται σε όλον τον κόσμο, με τα μικρότερα ποσοστά να σημειώνονται στην Αμερική και την Ευρώπη. Εκτιμάται ότι η ευρύτερη καθιέρωση των ΕΜΚΠΣ στο μέλλον θα επιβάλει σε όλους τους εμπλεκόμενους (εθνικές αρχές, εκπαιδευτικά ιδρύματα, αρχές διασφάλισης ποιότητας, ευρωπαϊκές αρχές διαμόρφωσης πολιτικής, εργοδότες, χορηγούς κλπ) να λάβουν αποφάσεις και να προχωρήσουν σε μέτρα για την επίλυση προβλημάτων που αφορούν στο σχεδιασμό, οργάνωση, υλοποίηση, θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας, διασφάλιση ποιότητας, πιστοποίηση και βιωσιμότητά τους. Ωστόσο, σημειώνεται ότι έως σήμερα η Ε.Ε. έχει χρηματοδοτήσει αρκετές μελέτες καταγραφής καλών πρακτικών και σύνταξης οδηγών

για τα ΕΜΚΠΣ που έχουν υλοποιηθεί στο παρελθόν, που μπορούν να αξιοποιηθούν για την πρόληψη ή και για τη λύση κάποιων προβλημάτων.

Μελλοντικά θα είχε ενδιαφέρον να συγκριθούν τα ΕΜΚΠΣ με τα διακρατικά προγράμματα που υλοποιούνται εκτός του πλαισίου Erasmus+ ως προς την απασχολησιμότητα των αποφοίτων και τη βιωσιμότητά τους μετά τη λήξη της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης. Επίσης, σε ό,τι αφορά την Ελλάδα αξίζει προσοχής η καταγραφή καλών πρακτικών μεταξύ των ΔΠΜΣ που υλοποιούνται από τα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα και η διάδοση των αποτελεσμάτων στην ευρύτερη ακαδημαϊκή κοινότητα για την αξιοποίησή τους στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (2016). Η Στρατηγική της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, 2016-2020. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουνίου 2017 από <http://www.minedu.gov.gr/aei-9/stratigiki-aei/21342-06-06-16-i-anagki-gia-ethniki-stratigiki-sta-ae>

Aerden, A. (2014). *Joint Programme Checklist: inspired by quality assurance*. Published by the European Consortium for Accreditation in Higher Education. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουνίου 2017 από http://ecahe.eu/w/index.php/Joint_Programme_Checklist

Aerden, A. (2016). Joint Programmes: Quality Assurance, Accreditation and the Recognition of Awarded Degrees. In *Erasmus Mundus Joint Masters Degrees. The story so far*. (pp. 35-45). Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi 10.2766/530999

Aerden, A. (2017). *The Guide to Quality in Internationalisation*. Published by the European Consortium for Accreditation in Higher Education. Ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2017 από <http://ecahe.eu/assets/uploads/2013/11/CeQuint-The-Guide-to-Quality-in-Internationalisation-edition-2017-1.pdf>

Aerden, A. & Braathen, K. (2011). Feasibility study: a coordination point for joint programmes. Published by the European Consortium for Accreditation in Higher Education. Ανακτήθηκε στις 25 Ιουνίου 2017 από http://ecahe.eu/w/images/0/09/Eca_publication_feasibility-study---a-coordination-point-for-joint-programmes---vdef.pdf

Aerden, A. & Lokhoff, J. (2013). *Framework for Fair Recognition of Joint Degrees*. The Hague: ECA Occasional Paper. Retrieved May 20, 2017 from http://ecahe.eu/assets/uploads/2014/01/Framework_for_Fair_Recognition_of_Joint_Degrees.pdf

Aerden, A. & Reczulska, H. (2010). *The recognition of qualifications awarded by joint programmes*. The Hague: ECA Occasional Paper. Retrieved May 20, 2017 from <http://ecahe.eu/w/images/4/47/Eca-Publication---the-recognition-of-qualifications-awarded-by-joint-programmes---2010.pdf>

Aerden, A. & Reczulska, H. (2013). *Guidelines for Good Practice for Awarding Joint Degrees*. The Hague: ECA Occasional Paper. Retrieved May 20, 2017 from <http://ecahe.eu/assets/uploads/2014/01/Guidelines-for-Good-Practice-for-Awarding-Joint-Degrees.pdf>

Altbach, P. G. & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, Vol 11 (3-4), p. 1. Retrieved May 20, 2017 from <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1028315307303542>

Asderaki, F., (2012). "Internationalization: challenges and opportunities for Greek higher education in the time of crisis: ICIB, Thessaloniki, 17-19 May 2012. Retrieved from https://www.academia.edu/8198595/Internationalization_of_higher_education_challenges_and_opportunities_for_Greek_higher_education_in_a_time_of_crisis?auto=download

Barre, A., Boye, V., Delpouve, B., Erez, B., Girotti, F., Mager, T., Poller, S., Pottiez, N., Vorpage, A. (2011). *How to Manage Joint Study Programmes? Guidelines and Good Practices from the JOIMAN Network*. Retrieved May 4, 2017 from https://www.joiman.eu/ProjectResults/PublicDeliverables/How%20to%20Manage%20Joint%20Study%20Programmes%20-%20Final%20Publication%20of%20the%20project/How%20to%20Manage%20Joint%20Study%20Programmes_JOIMAN%20Network.pdf

Beelen J. & Jones E. (2015). Redefining Internationalization at Home. In: Curaj A., Matei L., Pricopie R., Salmi J., Scott P. (eds) *The European Higher Education Area*. Springer, Cham. doi 10.1007/978-3-319-20877-0_5

Bergen Communiqué (2005, May 19-20). Retrieved May 25, 2017 from http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf

Berlin Communiqué (2003, September 18-19). Retrieved May 25, 2017 from http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Berlin_Communique1.pdf

Blackmore, M. & Burquel, N. (2012). *Handbook of Excellence – Master Programmes*. Retrieved May 25, 2017 from http://ecahe.eu/w/images/0/0a/EMQA_-_Handbook_of_Excellence_-_Master_programmes.pdf

Bucharest Communiqué (2012, April 26-27). Retrieved May 25, 2017 from <http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bucharest%20Communique%202012%281%29.pdf>

Cattaneo M., Meoli M. & Paleari S. (2016). Why Do Universities Internationalize? Organizational Reputation and Legitimacy. In D. Audretsch, E. Lehmann, M. Meoli & S. Vismara (Eds.), *University Evolution, Entrepreneurial Activity and Regional Competitiveness*. International Studies in Entrepreneurship, Vol. 32 (pp. 327-346). Switzerland: Springer, Cham. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-17713-7_15

Colucci, E. (2016). Joint Programmes and Employability: Added value, current trends and future needs. In *Erasmus Mundus Joint Masters Degrees. The story so far*. (pp. 13-24). Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi 10.2766/530999

Council of Europe. (1997). Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region, p. 3, [ETS No. 165](#) - Strasbourg, Lisbon, 11.IV.1997. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/8574908>

De Wit, H. (2015). Is the international university the future for higher education? *International Higher Education*, No80, 7. Retrieved May 20, 2017 from <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/view/6133/5372>

De Wit, H, Hunter, F. & Coelen, R. (2015). Internationalisation of Higher Education In Europe: Future Directions. In M. Prutsch (Ed.), *Internationalisation of Higher Education. Study*, (pp. 273-287). Brussels: Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. European Parliament. doi: 10.2861/444393

Delpouve, B. (2016). Managing Joint Programmes. In *Erasmus Mundus Joint Masters Degrees. The story so far*. (pp. 47-58). Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi 10.2766/530999

Engel, L., Sandström, A. M., van der Aa, R. & Glass, A. (2015). *The EAIE Barometer Internationalisation In Europe*. Published by the European Association for International Education (EAIE). Retrieved May 20, 2017 from <https://blogs.shu.ac.uk/internationalnetwork/files/2015/05/EAIE-Barometer-Extended-Executive-Summary.pdf>

EP-Nuffic (2015). *Joint Programmes From A to Z. A Reference Guide for Practitioners*. The Hague, Retrieved June 3, 2017 from <https://www.nuffic.nl/en/publications/find-a-publication/joint-programmes-from-a-to-z-a-reference-guide-for-practitioners.pdf>

European Commission (2017). *24 DEGREES. 24 Erasmus Mundus Coordinators Talk About Their Joint Programmes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2766/873707

European Commission/EACEA (2011). Erasmus Mundus. Practical Guidelines. Clustering Masters Courses and Attractiveness Projects: Lot 2 – Thematic Cluster on Employability. Retrieved August 20, 2017 from http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/clusters/documents/sustainability/cluster_guidelines_sustainability.pdf

European Commission/EACEA (2012). Erasmus Mundus. Practical Guidelines. Clustering Joint Programmes and Attractiveness Projects: Lot 1 – Thematic Cluster on Sustainability. Retrieved August 20, 2017 from http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/clusters/documents/sustainability/cluster_guidelines_sustainability.pdf

European Commission/EACEA (2013). *Joint international Master Programmes: Lessons Learnt from Erasmus Mundus – the first generation*. EACEA synthesis report. Brussels. DOI: [10.2797/26992](https://doi.org/10.2797/26992)

European Commission/EACEA (2015). *Erasmus+ Programme Annual Report 2014*. Retrieved August 20, 2017 from http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/statistics/erasmus-plus-annual-report_en.pdf

European Commission/EACEA (2016). *Building on Experience: Testimonials of Erasmus Mundus Promotion Projects*. DOI 10.2797/330939

European Commission/EACEA (2017a). *Erasmus Mundus Master Courses - Students selected per year*. Retrieved May 20, 2017 from http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/results_compendia/documents/statistics/cumulative/statistics_by_country_erasmus_mundus_masters_students_selected_each_academic_year_2004-05_to_2013-14.pdf

European Commission/EACEA (2017b). *Erasmus+ Programme Annual Report 2015*. doi: 10.2766/58957

European Commission/EACEA (2017c) *Annex I. Erasmus+ Programme Annual Report 2015*. doi: 10.2766/910814

European Commission/EACEA (2013). *Lessons learnt from Erasmus Mundus: the first generation – EACEA synthesis report, 2013*, doi: 10.2797/26992

European Union/EACEA (2017). *Conclusions on the Conference “Mastering Joint Excellence under Erasmus Mundus”*. Brussels, 29-30th June 2016, doi: 10.2797/066592

European Commission/EACEA/Eurydice (2013). *Towards a Mobility Scoreboard: Conditions for Learning Abroad in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2797/49624

European Commission/EACEA/Eurydice (2015). *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2797/128576

European University Association. (2006). *Guidelines for Quality Enhancement in European Joint Master Programmes*. Brussels: European University Association. Retrieved May 20, 2017 from http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/EMNEM_report.1147364824803.pdf

European University Association. (2013). *Internationalisation in European Higher Education: European Policies, Institutional Strategies and EUA Support*. Retrieved May 20, 2017 from http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_International_Survey

Gregersen-Hermans .J. (2015). The Impact of Exposure to Diversity in the International University Environment and the Development of Intercultural Competence in Students. In: Curaj A., Matei L., Pricopie R., Salmi J., Scott P. (eds) *The European Higher Education Area*. Springer, Cham. doi 10.1007/978-3-319-20877-0_6

Hénard, F., Diamond, L. & Roseveare, D. (2012). *Approaches to Internationalisation and Their Implications for Strategic Management and Institutional Practice*. OECD publishing. Retrieved May 20, 2017 from <http://www.oecd.org/edu/imhe/Approaches%20to%20internationalisation%20-%20final%20-%20web.pdf>

ICU.net.AG (2014). *Erasmus Mundus Graduate Impact Survey 2014*. Retrieved June 3, 2017 from http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2014.pdf

Ketikidis, P. H., Ververidis, Y. & Kefalas, P. (2012). An Entrepreneurial Model for Internationalisation of Higher Education: The Case of City College, an International Faculty of the University of Sheffield. *Proceedings of the Conference on Entrepreneurial Universities, April 25-27, 2012*. Retrieved April 25, 2017 from <https://ssrn.com/abstract=2138296>

Khalid, J., Ali, A. J., Islam, M. S., Khaleel, M. & Shu, Q. F. (2017). Internationalization as Investment for Higher Education Institutions: Introducing a Framework to Enhance Investment in Internalization Practices. *Review of Social Sciences, 02(02)*, 01-11. doi: <http://dx.doi.org/10.18533/rss.v2i2.87>

Knight, J. (2008). Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization. In P. G. Altbach (Ed.), *Global Perspectives on Higher Education, Vol. 13*. Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers. Retrieved May 20, 2017 from <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf>

Knight, J. (2008b). Joint and Double Degree Programmes: Vexing Questions and Issues. London, UK: The Observatory on Borderless Higher Education. Retrieved May 20, 2017 from http://ecahe.eu/w/images/c/cc/Joint_and_double_degree_programmes_-_vexing_questions_and_issues_-_september_2008.pdf

Knight, J. (2011). Doubts and Dilemmas with Double Degree Programs. In: Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento (RUSC). *Globalisation and Internationalisation of Higher Education* [online monograph]. Vol. 8 (No 2) pp. 297-312. Retrieved May 20, 2017 from http://ecahe.eu/w/images/e/e6/Doubts_and_Dilemmas_with_Double_Degree_Programs.pdf

Krüger, T. & Klein, K. (2015). *Erasmus Mundus Graduate Impact Survey 2015*. Retrieved June 3, 2017 from http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Graduate_Impact_Survey_2015.pdf

Krüger, T., Klein, K., Riek, S., Pinkas, S., Höpfner, A., Kuske, J. (2017). *Erasmus Mundus Survey*. Retrieved May 20, 2017 from http://www.em-a.eu/fileadmin/content/GIS/Summary_GIS-2016.pdf

Lantero, L. (2012). *Bridge Handbook. Joint Programmes and Recognition of Joint Degrees*. Retrieved May 20, 2017 from <http://www.interuv.eu/products/bridge-best-recognition-instruments-for-the-dialogue-between-global-experts/index.html>

London Communiqué (2007, May 17-18). Retrieved May 25, 2017 from http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communique18May2007.pdf

Lu, Z. & Schulmann, P. (2015). *How Master's Students Choose Institutions: Research on International Student Segmentation*. New York: World Education Services.

Retrieved May 27, 2017 from
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2686876

Minola, T., Donina, D. & Meoli, M. (2016). Students climbing the entrepreneurial ladder: Does university internationalization pay off? *Small Business Economics*, Vol. 47 (3), 565-587. Doi: <https://doi.org/10.1007/s11187-016-9758-1>

Obst, D., Kuder, M. & Banks, C. (2011). *Joint and Double Degree Programs In The Global Context: Report on an International Survey*. Institute of International Education publishing. Retrieved May 4, 2017 from
[http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint Double Degree Programs In The Global Context - Survey Report.pdf](http://ecahe.eu/w/images/2/29/Joint_Double_Degree_Programs_In_The_Global_Context_-_Survey_Report.pdf)

Olds, K. (2011). What are international dual and joint degrees. *Inside Higher Ed*. Retrieved May 4, 2017 from
http://www.insidehighered.com/blogs/globalhighered/what_are_international_dual_joint_degrees

Prague Communiqué (2001, May 18-19). Retrieved May 25, 2017 from
http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (2015). Brussels, Belgium. Legal Deposit: D/2015/13.742/1

Sursock, A. (2015). Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities. Published by the European University Association. Retrieved May 20, 2017 from
http://www.eua.be/Libraries/publications-homepage-list/EUA_Trends_2015_web

Teichler, U. (2009). Internationalisation of higher education: European experiences. *Asia Pacific Education Review*, Vol. 10 (1), 93-106. doi:
<https://doi.org/10.1007/s12564-009-9002-7>

UNESCO (2012). International Standard Classification of Education, p. 79. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. Retrieved from
<http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>

Voelkl, C & Pirocchi, F. M. (2017). *Sustainability of Erasmus Mundus Master Courses. Best practice guide based on survey results and analysis*. doi: 10.2797/019359

Weimer, L. (2016). The student perspective. In *Erasmus Mundus Joint Masters Degrees. The story so far*. (pp. 25-34). Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi 10.2766/530999

Yerevan Communiqué (2015, May 14-15). Retrieved May 25, 2017 from
http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf